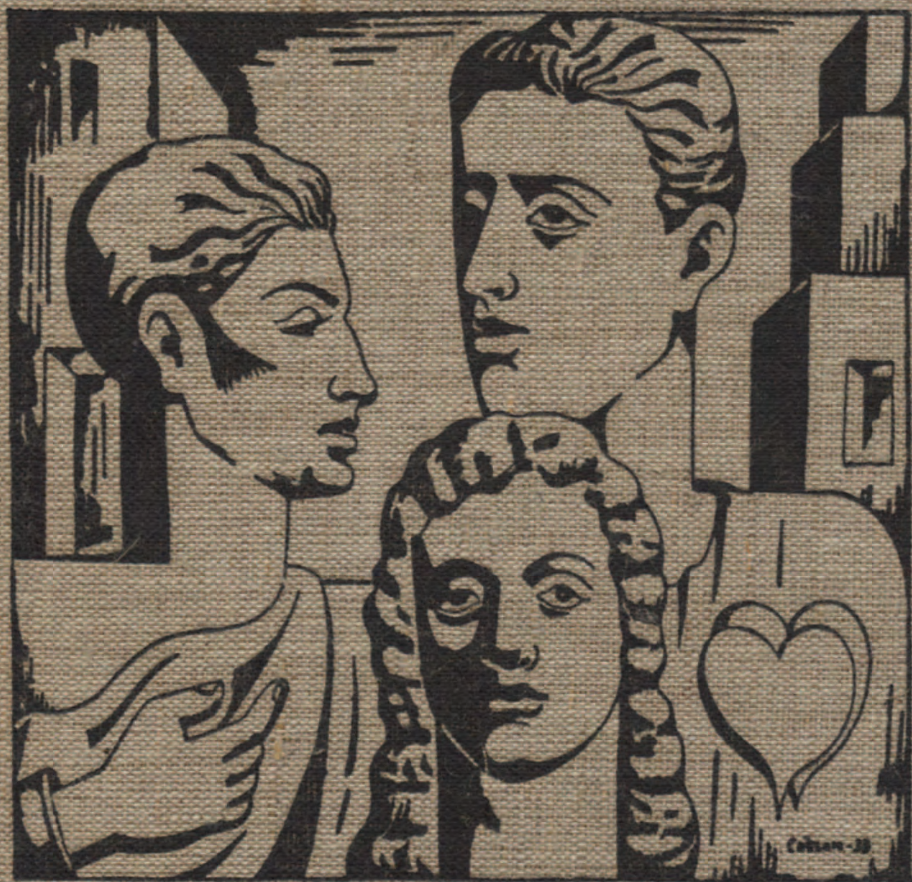
ALBERT KUYLE

HARTEN EN BROOD

KUYLE \ HARTEN EN BROOD

Kacha
27 Januari 1934
Zoeterwoude

Voor mijn zusters

DRUK: N.V. „DE MERCUUR" - HILVERSUM
BANDONTWERP: HAIME COLSON

ALBERT KUYLE

HARTEN EN BROOD

N.V. PAUL BRAND'S UITGEVERSBEDRIJF
HILVERSUM 1933

I

Boven de slooten begint langzaam de dauw te rooken. Een lage avondwind waait het water weg uit de sloot, en het komt dik liggen over oever en land. Waar het hakhout rond de weien staat kan de dauw niet verder, en kruit tot een hooge, tot een manshooge dam.

Loont het eigenlijk nog de moeite een roman te schrijven? Er zijn er duizenden en duizenden gescheven, en ze zijn overvloedig gelezen. Alle schrijvers hadden een bedoeling, en een geheim verlangen naar het overgroot resultaat. Er is bijna geen enkel stukje grond meer over dat niet beschreven is, geen menschentype of het heeft model gezeten. De hartstochten en de deugden, zij kregen beiden hun deel, en het leven blééf triestig spoelen rond de huizen waarin gelezen en geschreven werd.

Bijna zijn de boeken overbodig. Geen geschiedenis van jaren en levens lang hoeft meer te worden saamgedrongen op een handvol papier, nu het leven zèlf een nieuw tempo kreeg, en het ongeluk sneller neerschiet en toegrijpt dan het woord, dat slechts van verre volgen kan.

In iedere courant ligt het leven bloot, tot op de moegezeulde spieren en de verwoeste zenuwen toe. Open, leeggehaald, van elkander gebogen. Wat blijft er nog verborgen? Wat heeft de lezer niet dieper aan den lijve en aan de ziel ondervonden dan de schrijver hem zeggen kan?

Ik zal tòch een roman schrijven. Een roman over harten en brood. Over gewone, ongetelde menschenharten, en over gewoon, doelloos en veelvuldig brood. Over harten die verlangen naar rust en ontferming, over brood dat, eens heilig, beduimeld en vertrapt geworden is, tot het gelijk was aan geld en schande.

En daarom heb ik de dauw de dauw gelaten, en interesseerde mij het hakhout verder niet. Dauw, dauw, bij dauw hooren rozen en bij rozen gelukkige menschen. Maar als de dauw over de zwerver valt die aan de wegberm ligt, is de dauw een natte ellende geworden, en, opstaand, ziet de man rond naar een plaats waar de dauw niet komen kan. God gaf de dauw voor de kruiden, als een vochtige deken die het moegebrande land dekt bij nacht. En hij gaf de dauw om speelsch in rond te gaan, met opgeschort kleed en met dansende voeten. Voor menschen die begeeren hebben in spel en vroolijkheid.

Het is nu het uur dat die keeren naar de stad. Ze zijn moegespeeld en moegekust, en over de dijken gaat hun witte, lichte bewegen terug naar huis. Daar wacht het avondmaal onder de lage lampen, en in een glas tusschen de schalen zetten zij de ratelaars en de zwanenbloemen die ze meebrachten van hun tocht. Het spel wordt zoeter en het groeit in de warme beslotenheid van het huis. In de oogen staat de middag nog en de warme overvloed van landen vol gras en bloemen. En zie, buiten, over de tuin die vol rozen staat, komt de dauw. Wit, wollig, een plas, een meer vol vergane zeilen, dat staag en voortdurend aanrolt over het land. Als het grint knerpt onder de jonge voeten haast zich de dauw nog dichter te komen naar het huis en de menschen. Een zee van jeugd, van nieuwheid, van parelmoer en berstend schuim. En over de haag geleund zien de blije menschen hoe land en wereld van zwevend water zijn overstroomd. Maar er is nog een andere kant aan dit meer van witte blijdschap. En aan die andere kant liggen de kleine huisjes tegen het land. Honderd, duizend kleine huisjes, voor kleine menschen met een klein bestaan. Voor menschen die in de loop van een eeuw hun behoeften verkleind hebben tot de maat van hun huisjes, tot de kleinheid van de plaats

die de wereld voor hen heeft. En dat is héél klein. Ze zitten op hun plaatsjes, onder hun duivenhokken en hun waschgoed, en ze rooken pijpen. Of ze lezen bij het laatste licht de groote letters van de krant.

En Jansen doet heelemaal niets. Die zit maar op een gematte stoel, met zijn kousevoeten op de sport van een andere. Hij heeft alles gezien wat er te zien is, en hij kijkt nog. De zonnebloem die voorover neigt van zwaarte, de drie broeken aan de lijn die slap hangen van vocht, het raam met de clivia die zaad probeert te schieten, en Marie die strijkt op het plaatsje. Ze heeft een groote kei op het eind van de strijkplank liggen, en duwt haar bout krakend en langzaam over het goed. Als ze de bout neerzet strijkt ze het lichte haar naar achteren, en zucht even om de warmte van de bout en om de inspanning van het werk.

Anders is er niet, en dit heeft Jansen al allemaal gezien. Misschien kijkt hij wel, maar ziet hij iets anders. Iets dat niet op het plaatsje is. Willem bijvoorbeeld, die boven op zijn kamertje zit te leeren in zijn overhemd. Die zit avond aan avond daar, met zijn boeken en zijn schriften op het waschtafeltje, en de kom met de kan op de grond. Ja, Willem weet wat hij wil. Die werkt met het boord om, en dat is ten slotte toch iets waar zij nooit aan toe gekomen zijn. Hij niet en Peter niet. Als zij 's morgens al een natte rug hebben in de fabriek, staat Willem op om naar zijn school te fietsen, op de glimmende fiets die in de gang op twee plankjes staat.

Het kan gek gaan in de wereld. Willem moest en zou leeren, zei meneer Bruinsma. Er zat een veel te goeie kop op voor de fabriek. Nou, hij hééft geleerd. Op de normaalschool en met avondlessen. Toen Peter voor het eerst mee ging naar de fabriek, zat Willem in de tweede klas. Dat was een ellende geweest tusschen die jongens. Peter

die op klompen liep en in een pilo werkpak, en Willem die fatsoenlijk voor de dag moest komen op zijn school. Peter had er dikwijls om gehuild, 's morgens als hij zijn bed uit moest en Willem trok de warme dekens nog eens over zich heen. En een keer, toen Peter een stuk ijzer moest wegbrengen op een wagentje, en hij langs de school gekomen was. Willem liep met de andere kweekelingen buiten, en hij had Peter niet willen kennen. Die had thuis zitten stikken van de narigheid, en toen Willem van de les kwam had hij hem zóó aan de strot, dat Jansen hem er af had moeten trappen.

't Was niks gedaan, zoo'n verschil in een familie. Een arbeider leeft anders dan een ander, en voor een mijnhéér is er geen plaats. Voor een jongen die het hoog in de bol heeft, en altijd maar dóór wil leeren. Hoofd wil ie worden, en daar werkt hij alsmaar voor. Niet dat hij tegen Jansen beroerd is, maar er zit geen hartelijkheid in. Samen wandelen, wat ze vroeger nog wel eens deden, daar komt nooit meer iets van in. Als hij geen les heeft moet hij studeeren, en als hij niet moet studeeren, ... maar dat gebeurt eigenlijk nooit.

Slapen doen ze nog wel bij mekaar, de jongens, maar Peter verdomd het wel te rusten te zeggen als Willem het niet eerst zegt.

Hij een menéér, bèst, zegt Peter. Maar een arbeider is tegenwoordig ook wat anders, en in ieder geval hebben wij hem te vreten gegeven toen hij nog leerde. Of stond ik soms niet met dikke pooten van de kou kisten op te laden, als hij in zijn warme scheitschool zat? Als het mijn broer niet was, kreeg hij iederen dag een pak op zijn donder.

Zoo was de verhouding ongeveer. Soms ging het een beetje beter, maar dan was het omdat Willem probeerde mee te doen. Als ze aan het kaarten sloegen, dan was de

ruzie even uit de lucht. En als moeder ze weer eens gebid en gesmeekt had om toch de vrede te bewaren. Dat hielp even. Maar meer om moeder, dan omdat er werkelijk vrede was. Moeder zat er immers zelf óók mee in, met dat verschil tusschen haar bloed-eigen kinderen. Dat doet je immers de doodsteek aan, als je er een ziet huilen die gelijk heeft, en je kan hem geen gelijk geven? Want vrouw Jansen wist ook wel dat die knappigheid van Willem zoo'n vaart niet liep. Ze was heusch slim genoeg om te weten, dat als Peter de kans gekregen had, hij het er zeker zoo goed zou hebben afgebracht. Maar ja, in Peter zagen ze op school nooit veel. Omdat het een donderhond was, die geen voet op zij ging als hij gelijk had.

Ze wist nog hoe ze naar school was terug gegaan met hem, toen hij naar huis was gestuurd. Hij had de meester gebrutaliseerd. En wat was nou de zaak? Meneer Koek zocht een potlood dat hij had laten vallen. En omdat hij wat rood in zijn kop was toen hij weer recht ging staan, lachtte een van de jongens. Heel eventjes maar. Maar die Koek dat was zoo'n beul van een vent, die slaat me daar die jongen met een pak schriften om zijn ooren dat hij uit de bank tegen de grond slaat. Peter, die er naast zat, trok hem het pak schriften uit de hand, en smeet ze hem naar de kop. Dat is een vuile rotstreek, had hij gezegd. En daarvoor was hij hals over kop op straat gesmeten, met de boodschap dat hij terug kon komen als hij zijn vader meebracht.

Jansen had het later pas gehoord. Zijn vrouw was meteen, met een schoone bonte schort voor, zelf mee gegaan, en die had het verhaal van Koek gehoord. Peter moest en zou er spijt van hebben. Maar die zette zijn kaken op mekaar, en hij verdomde het om vergiffenis te vragen. Zijn moeder en Koek konden praten als Brug-

man, maar Peter dééd het niet. Toen ze het 's avonds aan Jansen vertelde, was ze ineens beginnen te huilen. En daar kon Peter nou net niet tegen. Die was de trap op gerend, en had uren in zijn bed liggen snikken, van de beroerdigheid.

't Is raar, zulke verschillende kinderen je in een nest hebt. Willem, Peter en Marie. Marie heeft een aardje naar haar moeder, maar Willem en Peter, die slaan allebei uit het geslacht.

De dauw is nou bijna bij het hek, tegen de zonnebloemen aan. Het water zit zoo door de lucht heen, dat het op de keel slaat. Je kan nou niet meer zien. Marie is bezig om haar strijkgoed naar binnen te dragen. Wat ze niet afgekregen heeft, vocht ze nog eens in, met water uit een kommetje. Ze sprenkelt het uit haar hand, alsof ze de lakens en overhemden moet zegenen, en dan rolt ze het stijf in mekaar, allemaal in een boezeroen van Jansen, waarvan ze de mouwen er om heen knoopt.

Willem hoest boven, en moeder roept iets naar Marie: dat ze binnen moet komen omdat het te vochtig wordt. Moeder ligt in het alcoofje. Ze sukkelt al weken met een natte pleuris, die niet beter wil worden, en ze heeft zelfs geen trek om op te staan. Ze kan de dauw niet zien van uit haar bed, en ze houdt er zoo van. Als ze die zegen aan ziet rollen over het land, kruipt er iets teers in haar op. Iets uit haar meisjestijd, op het boerderijtje van vader. En dan staat ze tegen het hekje, tot de avondkou haar naar binnen jaagt. Ze praat niet veel over de dingen waar ze van houdt. Misschien is ze bang ze op de vlucht te jagen, want nooit is iets waar ze veel van hield, lang bij haar gebleven. Maar ze kijkt graag over het veld, omdat daar ruimte is voor haar gedachten. Voor al die gekwetste, gekneusde, tegen de storm in gegroeide gedachten, die soms weer bloeien willen. Ze weet dat het een van de

gezichten Gods is, die dauw. Die dauw, en de lucht vol sterren en de zon over de soepborden, 's Zondagsmiddags. Even maar, genoeg om te weten dat het leven de moeite waard is, ook als er dagen en dagen lang niks dan beroerde dingen zijn.

Nou komt Peter de voordeur in, en Jansen gaat naar binnen. Hij doet de knip op de keukendeur, en hij kijkt of de koerduif nog water heeft. Hij draait de kraan wat meer dicht. In de kamer is het benauwd en het lijkt of de glimmende stoelen zweeten. In de alcoof is het nog benauwder. Daar ligt moeder in haar witte nachtpon. Het witte kantje staat tegen haar ruwe hals op, en haar peper-en-zoutharen liggen in een dun vlechtje op het kussen. Haar gezicht is smaller geworden en witter. En haar handen die op het dek liggen, het eelt gaat er af, nu ze al maar in bed moet blijven.

„Is Peter al thuis?" vraagt ze.

„Hij kwam er net in", zegt Jansen. Dan kleedt hij zich uit, tot op zijn dikke borstrok en zijn lange onderbroek na. Een gek mannetje is het nou, met magere beenen, en een vogelborstje. Een fabrieksmannetje, dat heelemaal niet ruw en onbehouwen meer lijkt. Een oud kind in een hansop, dat zich veel te moe heeft gemaakt. Hij stapt over zijn vrouw heen, en gaat achter haar liggen. Mager naast haar volle lichaam, naast haar moederbuik en haar slappe borsten. Als hij ligt, voelt hij moeders hand langs de rozenkrans schuiven, onder de deken. Dat mensch bidt altijd in bed. Ze bidt tot ze slaapt. Dan is Jansen al vèr weg, met een opengevallen mond en een mager, diep ademend lijf.

De dauw is om het huis gekomen. Overal even veel, overal gelijk. Omdat het iets is dat God gestuurd heeft voor allemaal. Maar de dauw is tòch mooier aan de overkant van het land. Aan het raam van de meisjes-

kamer, waar een rose jeugd in de zachte kussens ligt. Om de fladderende zachte gordijnen van de eetkamer, en over de klimroos die naar de maan klimt. Hier kleeft de dauw tegen de natte broeken, en de gevallen krant van Jansen.

II

„Was het druk, gisteravond?", vraagt Jansen, als hij met Peter naar de fabriek loopt.

„Een dikke honderd man", zegt Peter. „Het duurde tot half elf aan een stuk, maar besloten is er nog niks. Afwachten wat de patroons doen, zeggen ze. Ze zullen opnieuw gaan praten".

„— Ja, meer kunnen ze ook al niet doen", zegt Jansen. „'t Zal zoo'n vaart niet loopen met die verlaging. Van Buuren heeft me zelf gezegd, dat er op het kantoor nog niet over gesproken was".

„Van Buuren is een oud wijf. Die kan het ook niks verdommen, als het er op aan komt, houdt hij immers toch zijn baantje. Ze kunnen hem niet missen, omdat hij goed met de machines over weg kan. Maar jou, en mij... Dacht je heusch dat ze daar een been in zagen?"

„— Maar de baas is toch Roomsch. Hij zal in ieder geval zijn best doen om de lui aan de gang te houden".

„O, dàcht je dat? Nou, ik moet zeggen, 't is mooi dat jij het nog geloofd. Maar je kan mij nog veel meer vertellen. Roomsch of niet, als die er een cent voordeel aan heeft, gaan we de laan uit. Jij en ik, en de heele bubs. En ik mag doodvallen als het bestuur weer niet probeert de boel aan mekaar te kletsen. Maar dan krijgen ze mijn stem toch niet. En van een heele hoop niet. Dan moet het maar eens uitgeknokt worden, en leggen we het bijltje er bij neer. Ik mag lijen dat ze het probeeren als de drukte nog niet over is, dan krijgen ze de staking flink op hun boterham".

„Nou, nou, jongen. Hou je nou kalm. Je moet niet huilen voor je geslagen wordt. Een staking haalt immers óók niks uit. Dat heb je voor drie jaar gezien. Toen hebben we immers ook vijf weken geloopen, en toch konden

we fijn weer gaan werken tegen zes centen minder''.

,,Ja, waaròm? Omdat de heele boel verloopen is. Omdat die lafbekken hun petje begonnen af te nemen, en omdat het bestuur niet langer de verantwoordelijkheid wilde dragen. Dat zeien ze. Maar 't was alleen om de centen in de kas te houen. Omdat ze bang waren dat er geen geld meer zou zijn om de baantjesgasten te betalen''.

Dit is een gedeelte uit het opwekkende gesprek van Jansen en Peter. Ze loopen naast elkaar. Peter zakt wat door in zijn heupen. Hij heeft een mooi, groot corpus en een goed gebouwde kop. Van Jansens stappen gaan er twee in een van Peter, maar hij sloft het toch bij. Hij praat nog al zachtjes, en Peter spreekt hard over de straat heen, alsof hij iemand beschreeuwen moet.

Ze zijn om zeven uur opgestaan, en om half acht moeten ze beginnen. O, een arbeider heeft tegenwoordig een best leven. Om zeven uur, dat is immers een heerentijd? En kalmpjes aan hoor, kalmpjes aan. De fabriek is maar zes minuten loopen, dus ze kunnen er rustig de tijd voor het ontbijt afnemen. Voor het ontbijt? Nou ja, voor de boterhammen met thee. Vier pillen ieder. Marie heeft ze klaar gezet, en Marie schenkt de thee in. Fijne boterhammen met niks, in een opgeruimde kamer, waar Marie een half uur vroeger al met een stoffer en blik doorgekropen is. Dat kan ze nou allemaal doen. Heel secuur, met natte theeblaren, dat alles er aan blijft hangen. Zoo doet moeder het anders ook als ze geen pleuris heeft. Ze schuift het raam eerst op, en ze neemt met een natte doek de randen van het zeil op, die onder het kleed uitkomen. Dan de stoffer en de theeblaren, en dan de matjes, die achter tegen het schuttinkje uit worden geklopt. 't Is wel raar werk voor Marie. Ze is het beter gewend. Daar kan ze nu even over nadenken, nu vader en Peter op straat

loopen te boomen, en dadelijk hun fijne fabriek ingaan. Wat een rust in huis. Moeder slaapt nog, en Willem is zich pas aan 't wasschen.

Twee weken geleden zat ze nog hoog en droog in 'r betrekking. Ze was bij een ingenieur, wat men noemt een goede dienst, bij rijk volk. Twee jaar is ze daar geweest, van haar zeventiende af. Maar nou ging die ingenieur met de heele boel over naar Engeland, waar hij een nieuwe fabriek moest stichten voor zijn firma. Nou, toen gingen de meisjes natuurlijk de laan uit. Kee had al een nieuwe betrekking, bij een vriend van meneer, en Bertus ging mee, omdat hij in Engeland even goed chauffeeren kon als hier. Marie was toen maar naar huis gegaan, omdat moeder toch ook ziek was, dan kon ze eerst eens rustig uitkijken. Nou, rust had ze genoeg. Als nou dadelijk Willem naar school was, had ze de heele morgen niks te doen als voor het eten te zorgen.

In haar dienst was het 's morgens poot aan spelen. Om voor zevenen liep ze al achter de stofzuiger aan, en holde ze de trappen op en af. Dat werken was zoo erg niet, maar het humeur van de menschen 's morgens. Meneer was het eerste aan het ontbijt, maar hij keek als een oorworm, en als hij even hoorde zingen in de keuken, stond hij op om de deur open te doen en hem dan weer hard dicht te smijten. Hij had altijd randjes om zijn oogen van de cognac 's avonds, en als hij om half negen de deur uit was, leefde het heele huis op. Ze was er eigenlijk nooit gewend. Beroerd waren de menschen niet, maar zonder een schijntje vertrouwelijkheid. Mevrouw kwam bijna nooit in de keuken, en als ze belde, en je kwam de kamer in, wenkte ze al uit de verte met de hand, dat je niet dicht bij d'r theetafel moest komen. De eene dochter die thuis was, was dito dito met een schepje er op. Die kreeg om half tien haar ontbijt op bed, had met haar heele achttien

jaar al een collectie vrienden en een eigen auto'tje, en stak letterlijk nooit een hand uit.

Ja, die dochter dat is een groot stuk verdriet in Marie's leven geweest. Als je zelf negentien bent, en je hebt nooit anders dan zwarte wollen kousen gedragen, dan smaakt het een beetje bitter, om uren in de week de zijden kousen van een ander meisje te stoppen. En om 's morgens, als je al een paar uur achter de rug hebt, zoo'n meisje een blad met lekkers op haar bed te brengen, zachtjes haar gordijnen open te trekken, en mooi weer te spelen op de koop toe... De eerste morgens kreeg ze een kleur, toen het meisje haar vroeg om nog even te blijven. Ze stond achter bij het bed, en zag de wuivende pink van het meisje over het kopje heen, en hoe ze opstond in haar zijden pyama en zich begon aan te kleeden. Dat had ze nog nooit meegemaakt, die arme Marie. Ze wist niet eens dat er zulk ondergoed bestond... en zulke meisjes. Toen ze op de stoel voor haar spiegel zat, moest Marie jurken en schoenen uit de kast halen. Het meisje stak haar lange zijden been uit, en Marie trok haar schoentjes aan. Als die dan goed en wel dicht geknoopt of dicht geregen waren, en Marie op wilde staan, zei het meisje soms dat ze toch maar een paar andere aan zou trekken, en begon het spelletje opnieuw.

Dat was eigenlijk verduiveld leerzaam voor Marie. Toen ze dat een paar morgens had meegemaakt, wist ze hoe de wereld in elkaar zit : een meisje in zijden ondergoed, dat gapend en slaperig in een stoel hangt, omdat ze de avond tevoren veel te laat heeft gedanst en veel te laat in een auto heeft gereden, en een ander meisje dat armelijk frisch en roodwangig is, met een degelijke blauw-geruite uniformjurk aan, met stevige loopvoeten in haar zwarte kousen en grove schoenen, dat knielt en schoentjes over de zij-bekousde voeten van den ander trekt. Dat is hun

eenigste contact: de een geeft de voet en de ander de hand. Een hand hebben ze elkaar nog nooit gegeven, en dat is maar goed ook. Want dat smalle, eeltlooze niksnuttershandje zou toch heelemaal niet prettig liggen in die vaste roode dweilhand van den ander. Zóó is het beter. Zoo houdt het contact het groote verschil tusschen hen levendig. En tegelijk kunnen ze elkaar in de gaten houden.

's Morgens als de stofzuiger is uitgebromd, zit Marie op een bankje in de bijkeuken, en staan de vuile schoenen om haar heen. Veel te groote schoenen van mijnheer, daar heeft ze geen contact mee. Dat zijn gewoon groote stukken leer, met modder of met stof er aan. Schoenen van de zoons, die zien er niet zoo vreemd uit, maar het zijn toch gewone dingen, net als borden die gewasschen moeten worden en een aschbak die moet worden leeggegooid. Lange spitse schoenen van mevrouw, die zijn om een beetje medelijden mee te hebben. Als je ze zoo ziet staan, zijn het net meisjesschoenen, maar als je ze in de hand neemt, zie je dat er twee knobbels in hebben gezeten, in de buurt van de groote teen. Oude vrouwenknobbels, die door de mooie buitenkant heen teekenen. En dan de schoentjes van de dochter. Daar past haar eigen voet in, dat heeft ze geprobeerd. Ze zijn haar zelfs nog iets te groot. En die schoenen, die maken haar gedachten aan de gang. Ze ziet de voeten er in, de slanke beenen. Ze ziet de hooge hakken draaien en schuifelen, ze ziet de vlugge teenen opwippen in de platte tennisschoenen, ze ziet de kuitspier zwellen in de hooge bruine laarzen. Het zouden háár schoenen kunnen zijn. Zij zou in bed kunnen liggen, en het andere meisje hier zitten met deze schoentjes op haar knieën. Maar ze schudt het van zich af, ze steekt haar hand in de schoenen en wrijft en borstelt, en denkt alleen nog aan haar werk. Met Kee praat ze er wel eens over, maar dat haalt niet veel

uit. Kee is Roomsch, net als Marie, maar misschien is ze wel rood op de koop toe. Ze zegt dat Marie het eigenlijk moest verdommen om de slavin te spelen van die luie meid in d'r nest, en dat zij, Kee, zou spuwen op een voet die naar haar uitgestoken werd. „Rijk volk, pèst-volk", zegt Kee, en als ze lekker kookt, doet ze dat omdat de worteltjes en het vleesch er immers geen schuld aan hebben. Maar voor die lui? Phoe, iedere dag uiensaus zou nog te goed voor ze zijn.

Enfin, nou zit Marie niet meer in de bijkeuken. Nou zit ze in de kamer thuis, en nou wacht ze op Willem om hem thee in te schenken bij zijn brood. Zij heeft het beter in de gaten dan de anderen: Willem heeft ook iets van dat volk. Hij probeert anders te eten, en hij slaat met zijn mes een kopje van het ei op Vrijdag. Hij hangt zijn broeken in een klem en hij gebruikt houten leesten om in zijn Zondagsche schoenen te doen. „Gelijkheid is onzin", heeft hij gezegd, tegen Peter. En Peter zei alleen maar „Stik".

Wat moest je ook anders zeggen? Gelijkheid is heelemaal geen onzin. Ongelijkheid van huizen, van kleeren, van eten, van uitgaan, dat is onzin. Dat hebben ze uitgevonden om de mindere man tegen de grond te houden, zegt Peter. Als ze zoo knap en zoo geleerd zijn als ze zeggen, merken we dat ook wel, al wonen ze in kleine huisjes, zegt Peter. Als we in November maar niet zoo gek waren geweest, zegt Peter. (Dat is een steek op Willem, die is aan de burgerwacht geweest, en die heeft zelfs drie nachten in een kerk op wacht gestaan. Moeder gaf hem boterhammen met leverworst mee, en zelfs Peter zei er niks tegen in. Maar toen het achter de rug was:) Kouwe drukte, zegt Peter. Alsof het de lui om de kerk te doen was. 't Ging om bikke-cement, en om niks anders, zegt Peter.

Peter zegt hier in huis àlles. Vader en moeder en Marie, die zeggen niet veel. En Willem zegt alleen dat hij met een gek, met een dolleman niet kan praten. „Als jij de tijd dat je vergaderingen afloopt om je op te laten draaien, gebruikte om te studeeren, dan was je nou een stuk verder'', dàt zegt Willem. En dan is het huis weer vol keet, en komt moeder er tusschen om de ruzie te bezweren.

't Leek uit de verte heerlijk om weer eens thuis te zijn, en de paar keer in het jaar dat ze over was, waren het ook echte feestjes. Maar om er zoo de heele dag weer in te zitten, in de arremoei en in de herrie...

't Blijft eigenlijk eender waar je zit, maar hier heb je in ieder geval menschen om je heen waar je van houdt, en je eigen jurk aan. En je bent de dochter en de zuster en niet Marie, het meisje dat je alles kan laten opknappen.

Wie zou er nou op 'r knieën zitten, in Engeland? De juffrouw was uitgelaten van pleizier, en toen ze de koffers gingen pakken, had ze een heele hoop voor Marie op zij gelegd. Ze had er nog niks van gedragen. Jurken waar je met fatsoen niet in loopen kan, en schoenen waar je mee omviel. Ze kon het een goeie dag zoo aan de voddenboer meegeven.

Kom, ze zal Willem nog eens porren, en dan moet moeder haar drankje hebben.

III

Jansen en Peter staan aan hun getouwen. Die hebben nou de tijd om na te denken. Als ze er maar niet bij stil gaan staan, want dan loopt de boel in het honderd. Willem zit op zijn Burgerfiets, en ziet zijn gevouwen broekspijpen op en neer gaan. Achter-op heeft hij zijn tasch gebonden, daar zitten de nagekeken schriften in. Zuur en zoet voor een troep jongens. Marie giet het drankje op een lepel, en moeder voelt zich iets beter in haar alcoofje.

Wat bestrijken die Jansens geen terrein! En dan even te bedenken dat aan al die getouwen Jansens en Peters staan, dat er hopen Willems naar school fietsen, en dat er weet-ik-hoeveel moeders drankjes innemen. Nou beginnen de dochters en de meiden overal de kleeden te kloppen, nou worden de rijke meisjes pas langzaam-aan wakker, nou zijn ze op de beurs al een hoop rijker of armer, en nou komt de eigenaar van de Mega-fabriek zijn kantoor in.

Ja, hij gaat zijn kantoor in. Terwijl hij even goed thuis had kunnen blijven, dan had hij de morgen van veel andere menschen tenminste niet verpest.

Gisteravond heeft hij woorden gehad met zijn zoon. Zijn zoon, die van zijn centen ingenieur is geworden, en die nou in de fabriek geen stuk op zijn plaats kan laten. Meneer houdt daar niet van. Meneer gaat heusch wel met zijn tijd mee (dat moet je wel), maar hij houdt er niet van om daar ophef van te maken. Hij heeft het zaakje nou twee-en-twintig jaar in de hand. Altijd een behoorlijke winst gemaakt, (de laatste jaren is het natuurlijk treurig geweest, maar hij kan het, gelukkig, uitzingen) altijd de naam gehad van een goed product te leveren, en nooit veel herrie met het werkvolk.

Of mag hij dat soms niet zeggen? Ja, dat mag hij zeggen. Hij heeft ze altijd gegeven wat ze toekwam, en dat dat niet veel is, daar kan hij niks aan doen. Voor de rest heeft hij ze altijd vrij gelaten. Altijd. Dat is je ware! Niet je eigen bemoeien met wat ze buiten de deur doen. Toen ze dertig jaar geleden bij zijn vader met een vereeniging aankwamen, brak de ouwe heer het huis boven zijn hoofd af. Hij kreeg het kwart van een beroerte en trapte de heele deputatie de straat op. De dominee en de pastoor zijn er bij te pas gekomen, en met de pet in de hand konden ze terug komen. Ja, die ouwe was een kànjer. Maar of dat nou de juiste manier was? Vrijheid, blijheid, als ze in de fabriek maar werken, en geen stomme dingen doen.

Gisteravond heeft hij nog tegen Frits gezegd: ,,Wat kan jou die vereenigingen nou verdommen? Dat beteekent immers als het er op aan komt niks. Vijftien jaar geleden, toen de heele boel op zijn kop stond, toen heb ik soms uren loopen prakkezeeren, waar het in Gòdsnaam heen moest. Maar nou? Als de loonen naar beneden moeten, dan doet die heele bond en al die andere bonden daar niks aan. Dat regelt zich zelf. Staken? Ze hebben na drie dagen geen hap vreten meer in huis, en die steunregeling, dat duurt ook maar zoo lang als het duurt. De besturen zelf hebben het ook niet meer op een staking. Nee jong, dat is over.''

Heeft hij daar een woord teveel aan gezegd? Als je die jongen zijn zin deed, dan ging je de lui verbieden aan een vereeniging te zijn. Dwaasheid, groote dwaasheid. Als je de heele boel tegen je in wilt nemen, ja, dan moet je zoo iets doen. Maar dat zal hem niet gebeuren.

Hij zal zijn eindje best halen, en dan moeten de heeren maar verder zien. Frits is naar nieuwe machines wezen kijken, in Engeland. Als je hem hoort, dan kun je met

vier van die machines ongeveer evenveel doen als nu met twintig, en met de helft van de menschen. Nou wil hij de boel ombouwen, de beste lui aan de gang houden en de rest stilletjes hun ontslag geven. Daar voelt van Duin niets voor. Honderd en tachtig lui hebben er altijd van hem gevreten, en om er nou een dikke honderd op straat te gooien, dat is hem een beetje te bar. Dan liever de oude machines en allemaal wat minder loon.

In ieder geval heeft hij er koppijn van, van dat gesprek, en nou de eerste brief de beste die hij voorgelegd krijgt, staan er in het ,,Hooggeacht'' al twee fouten. Dat heeft een van de meisjes gedaan. Als er één afdeeling is waar hij het land aan heeft, dan is het wel die correspondentie-afdeeling. Daar zitten drie van die halfwasjes te tikken, en er is altijd gedonder mee. Vroeger kwam van Duin er veel, maar nou toch al in geen jaar of acht meer. De lol gaat er af, van die halve bakken vrijerijtjes, die je tenslotte tòch niet door kunt zetten.

Nou is het Frits die daar zijn tijd verdoet. Het is een wonder dat hij dáár niet nog wat machines bij wil zetten, want iedere machine brengt zijn meisje mee.

De secretaresse krijgt het op haar brood, dat ,,Hooggeacht'' met de twee fouten. Ze neemt de brief mee en geeft het standje een beetje scherper door. Dat doet ze graag, omdat ze tegen die knappe jonge meisjes niet op kan bij de bazen. Ze geniet het vertrouwen, maar dat is dan ook ongeveer alles wat ze geniet. En haar platvoeten, daar profiteert ze ook van. Het morgensaggerijn van de baas, en de tragedie van haar steunzoolen, die bepalen de kleur waarin zij het leven ziet. Wat ze nog meer doet, weet bijna niemand, maar ze geeft de meisjes in ieder geval goede en ongevraagde raad over de patroon. Want dat ze die dóór heeft, daarvan is iedereen overtuigd. Als de brief terug komt, met een foutloos ,,Hooggeacht'',

dan is van Duin al uit zijn bureaustoel. Hij heeft een sigaar opgestoken en is naar het kantoor van de bedrijfsleider gegaan. Daar schuift hij de stapel monsters achteruit, en begint over de nieuwe machines.

Nu lijkt het wel alsof die Frits, die meneer Frits, toch niet zoo'n domme jongen is, want zijn vader vertelt het gesprek nog eens, en hij laat al zijn tegenwerpingen eenvoudig weg. Hij ziet er wel iets in, in die machines. Een beter product, en de helft minder menschen. Dat geeft natuurlijk besparing. Daar haal je het geld makkelijk weer uit. Hij praat er heel gemoedelijk over, en hij vraagt zelfs wat de bedrijfsleider er van denkt. Niet dat hem dat nou veel schelen kan, dat niet. Van Duin is niet gek. Die zal heusch wel eens elders zijn licht opsteken, eer hij daar toe overgaat, en dan, de commissarissen spreken ook een woordje mee. Maar het geeft een zeker vertrouwen, als je zoo open en bloot eens met de lui praat.

Zoo schijnt de bedrijfsleider het ook op te nemen, want hij luistert heel eerbiedig, en hij vraagt allerlei dingen over die nieuwe vinding.

Alleen... voor de arbeiders is het minder leuk. Dat zegt hij, en dat meent hij ook. „Daar kan je rekening mee houden, zoo ver het gáát", zegt van Duin. En daarop kan de bedrijfsleider alleen maar zeggen, dat dàt waar is.

Van Duin is sterk in dat soort uitdrukkingen. Zooveel mogelijk, voorzoover het gaat, vanzelfsprekend, stil laten betijen, uit laten vieren, er zijn grenzen, niet verder springen als je stok lang is, dat werkt hij allemaal door zijn conversatie heen, en die wordt er heerlijk voorzichtig en glibberig door.

De bedrijfsleider staat rechtop met de armen langs het lijf. Het nieuws verbaasde hem, en hij kan niet ineens zijn gewone beweging terug vinden. „Dat zou dus een heele verandering geven", zegt hij. Dàt is pasmunt die

zonder horten of stooten door de gleuf glijdt. Van Duin steekt zijn handen in zijn broekzakken. Nou is het een breede, wel-doorvoede kerel, massief op de beenen, maar totaal anders van structuur als een even breede arbeider. Het vleesch is roziger, niet zoo hard en dicht, en onder zijn kin begint de genoegelijke groei van wat spekwalletjes, dicht opeen als de rolletjes van een tooneelpruik. Hij wipt op zijn hakken heen en weer, en terwijl hij het kantoortje weer uitstapt begint hij warempel even te fluiten. 't Gaat hem niet erg goed af, hij is niet geoefend, maar 't klinkt toch heel zorgeloos en heel vroolijk. Verder dan maar. Twee stations is hij nu gepasseerd: de secretaresse en de bedrijfsleider. Die twee kunnen voorloopig vooruit: zij strijkt een haakpatroon glad op haar bureau, en telt met de punt van een potlood hoeveel stokjes en hoeveel rechten ieder blok heeft, en hij, hij kan niet goed meer op dreef komen. Nieuwe machines, de helft minder lui. Als het doorgaat nemen ze misschien een jongere vent, die gladder is dan hij, met die mechanisatie. Als het aan mijnheer Frits ligt, dan kan hij hier zijn matten wel rollen. Die wil jonge kerels om zich heen zien, en dat steekt hij niet onder stoelen of banken. En zijn vrouw, die hem een prutskereltje vindt, omdat hij op zijn acht en veertigste nog bedrijfsleider is. Hij moet solliciteeren, hij moet vooruit, hij moet hooger op, hij moet meer durven. In afwachting daarvan woont hij al in een te groot huis en draagt zijn vrouw een te dure bontmantel. Nee, van het werk van deze bedrijfsleider komt vanmorgen niet veel meer terecht. Hij lijdt aan het bedrijf, en zijn eten zal vanmiddag wel een smaak van smeerolie en taylor-zweet hebben.

In ieder geval zegt hij nog niets tegen zijn vrouw.

Van Duin loopt nu door de emballage-afdeeling. Hij blijft even staan bij de man die bandijzer om de kisten

legt. Pootige kerel. Vlugge werker. De chef hier is een halve gare, die met een hoog boord om werkt. Hij heeft iets krampachtig-heerachtigs over zich. Het schijnt dat hij voorzitter is van verschillende vereenigingen en in het bestuur van de leeszaal zit. Hier doet hij in ieder geval niets dan bonnen schrijven en toekijken en zenuwachtig worden als er op het kantoor een reclame is over onvoldoende verpakking en beschadigde zending.

Hij neemt zijn groene hoedje af voor mijnheer. Dat draagt hij voor de tocht, en hij zet het af uit eerbied. Het remt echter de kruistocht van van Duin niet. Die loopt door en hij komt bij de getouwen. Als hij binnenkomt, hoort hij slordig een ,,meneer" mompelen, tusschen het krakende gezoem van de machines door. Het is de kortste en minst zeggende groet die men kan bedenken. Het beteekent evenzeer ,,goeje morgen" als ,,stik de moord", en van Duin mag het zelf uitzoeken. Het deert hem niet. Dit is altijd zijn beste uur van de dag. Als hij het flikkerend zweven van de wielen ziet, het wazig flimmeren van de riemen en hij ziet hoe de stof tot een vast geheel wordt.

Hij staat tusschen de coulissen, en hij bewondert het spel. Ja, zooveel van de eerlijke sportman steekt er nog in hem, dat hij werkelijk het spel bewondert. En dat is gelukkig, want het filtert veel beroerde dingen in hem. Een man die veel te weinig wordt tegengesproken, een man die iederen dag goed eet, een man die zijn lusten heeft bevredigd zonder stagnatie, een man die om-en-debij nooit echt bidt, zoo'n man groeit natuurlijk geestelijk krom en scheef. Er komt een driftprop in zoo'n kerel, die maar een klein zetje noodig heeft om als een kogel er uit te vliegen. Dit, dit gelijkmatig bewegen van menschen en machines, daar kan hij niet tegen op. Hij heeft hier niet het gevoel dat hij dat maakte, dat hij dat be-

heerscht. Hij heeft hier een zeker ontzag, een vreemde eerbied, voor de dingen en voor de kracht. Hij is de bewaker ervan, van deze religie, van deze tempel, en hij doet zijn werk van toekijken en bewonderen schuchter en onopgemerkt.

Ergens in de wereld loopen schapen. Ze hebben genoeg ervan, op het plaatje te staan, waarop de zon achter hen onder gaat, en waarop de herder met zijn hond hen naar een schilderachtige schaapskooi drijft. ,,Keerende kudde''. ,,Naar huis''. ,,Als het avond wordt...''. Het zijn die wollige, sentimenteele mekkerdieren niet, die in massa optreden om de burger een lustschokje van ontroering te bezorgen. Het zijn ook de schapen niet die alleen in verhalen en predikaties bestaan, de schapen met de ééne schaapstal, met de goede en de trouwelooze herder, met de wolf-in-een-vacht, de schapen van de arme herder die niet tegen het rumoerige leven op kan.

Het zijn de schapen van het groote, daverende land. De schapen die met duizenden geboren worden en met tienduizenden geschoren. De vrije, gedreven, optrekkende schapen, die van een paard af gehoed en met prikkeldraad bedwongen worden. Ze zijn het eigendom van harde gelooide kerels, die hun heele bezit op pooten hebben loopen, en die aan de radio luisteren naar de dagprijs van de wol.

Op een dag, een blauwe of een grijze, dat speelt geen rol, verliezen zij hun vacht. Hun vacht die vet, lang en zacht is, en die de vage geur van de thijm en de harde grassen heeft, die zij vraten. Zij worden gebonden, getrapt en geschoren en ze gaan kaal en onaanzienlijk de prairie weer in. Hun wol gaat verder, die dwaalt en dwaalt, in pakken en in balen, die wordt schoon en wit, en tenslotte tot een onherkenbare draad.

Dan is van Duin aan de beurt. Neen, niet van Duin, maar het werk dat hij bewaakt. Dat vangt de draden en

de draden worden stukken goed. Roode en blauwe en grijze, en geruite en gestreepte met een graat als van gekookte snoek... Dan is het voorbij. Dan is het leven hem gepasseerd, en met de jassen, de mantels, de broeken en de doeken die volgen, heeft hij al niets meer uit te staan. Die worden gedragen door menschen die hij niet kent, en die hem er zeker niet dankbaar voor zijn dat hij de draad tot lappen maakte.

Van Duin is er een beetje trots op, dat dat heele verhaal in de loop van de jaren in hem aan elkaar is gaan zitten. Hij koestert het in zich, en hij zegt tegen de dokter en tegen zijn vrienden: ,,Ik ben ook een beetje filosoof, op mijn manier natuurlijk''.

Zijn manier, dat wil zeggen dat hij er zich niet door laat meesleepen. Wie laat zich nu meesleepen, tenzij door zijn drift? Hij blijft er een verstandig man bij, bij al die droomen die heelemaal over de oceaan beginnen, en daarom ziet hij nu ook heel goed dat van Gendt staat te prutsen. Van Gendt wordt oud. De vorige maand hebben twee van zijn getouwen een halve dag stil gestaan omdat hij een stommiteit uit haalde, en nu kan hij het weer niet bij sloffen. Hij staat naast Peter, en dat is een deel van zijn ongeluk. Peter draait even op zijn hakken en het lijkt wel of hij speelt met de daverende knapen om hem heen. Hij zweet niet, en hij heeft geen angstig gezicht. Daardoor zie je nog beter hoe bang van Gendt er eigenlijk bij staat. Hij kijkt voor en achter tegelijk, en overal even te laat. Hij zit finaal onder zijn machines, en ze treiteren hem van alle kanten. Ze maken hem bang, en ze steken hun tong tegen hem uit. Ze maken bijgeluiden die hem opschrikken en ze komen langzaam aan naar hem toe.

Dan, ineens, wijken ze even uit elkaar en ze laten van Duin door. Hij heeft zijn handen weer in zijn zakken

gestoken en hij kijkt ernstig, met iets welwillends om zijn mond.

,,'t Gaat niet zoo vlot meer, hè?'' zegt hij.

En terwijl van Gendt zich naar hem keert en de mond opent, breekt achter hem nog een draad. Een draad in de machine, een draad die hem bond aan de Megafabrieken. Daarom zegt hij maar niets meer. Hij probeert te lachen, maar het ziet er heel gek uit, onnoozel en een beetje brutaal. Meneer van Duin draait zich om, en loopt weer naar zijn kantoor. En van Gendt buigt zich over zijn rommeltje, en begint met kleine brokjes de prop weg te slikken die in zijn keel zit.

Maar die gaat er niet meer uit. Die zit tusschen zijn huig en zijn adamsappel, en hij mag hem heelemaal voor niks meenemen als hij over een paar weken de straat op kuiert.

IV

Peter heeft een vrije dag, en hij gaat visschen met de man van het bandijzer. Met de jongen uit de emballage-afdeeling. Hij is 's avonds nog even bij Jansen aan komen loopen, en ze hebben samen in het keukentje het deeg gemaakt. Wittebrood en kaas en zoete melk, in de punt van een theedoek en dan maar draaien tot het meeste vocht er uit is. Toen hebben ze het in een nat lapje gedaan, en bij de kouwe aardappels in de vischzak. Het staat in een hoek van het keukentje, met de hengels, en met het bundeltje tuigen.

De zon zit achter de nieuwe huizen, en Peter zit met Toon op het plaatsje. Ze praten over van Gendt, die gedaan heeft gekregen, en Jansen gooit er nu en dan een woord tusschen. Met lange rustpoozen, want hij staat zich te scheeren boven de gootsteen, en hij houdt zijn keelvleesch tusschen duim en vingers, om met zijn mes beter in de plooien te kunnen komen.

,,Hij heeft in ieder geval geen kinderen'', zegt Toon. ,,Hij zegt dat hij nou bij zijn vader op de tuin gaat werken. Daar is altijd wel wat voor hem te doen, en gezond is het in ieder geval''.

,,Allemaal best'', zegt Peter. ,,Maar als 'ie nog drie jaar had kunnen blijven, dan had hij tenminste zijn pensioen gehad''.

,,Daarom moest hij er nou natuurlijk uit''.

,,Natuurlijk'', zegt Peter. En Jansen kucht door zijn schuimbaard heen. ,,Als het zoo mot gaan,... dan... komen er... vandaag of morgen... meer aan de beurt''. Het is er uit, en Jansen kan nu het puntje van zijn neus pakken, om daaronder ook de krieuwelhaartjes weg te halen.

Peter kijkt Toon aan, en dan maakt hij een gebaar met zijn hoofd in de richting van het keukentje. En Toon

knikt. Ze begrijpen mekaar. Jansen is ook de oude niet meer. Het kan hem vandaag of morgen ook gebeuren. En dan? Van Gendt heeft geen kinderen, en zijn vader zit alleen op een kleine bloemisterij. Daar kan hij bij in trekken en wat mee scharrelen in de blommen. Maar als Jansen op straat komt te staan, dan ziet het er raarder uit. Van Willem blijft geen cent over, dat gaat allemaal op aan de studie en aan zijn eigen, en Peter wil ook wel eens sparen, omdat hij toch een kéér er uit wil.

Ze gaan er niet over door. Ze kijken naar de lucht, die er goed uit ziet, en ze praten over de weg die ze nemen zullen. Peter wil loopen, omdat hij dat veel fijner vindt, en hij wil ook dat ze nog wat pieren mee nemen, omdat de voorn misschien niet bijten wil. Daarom beuren ze de losse steenen van het plaatsje op, en de inmaaksteenen die in een hoek liggen. Groot is de vangst niet. ,,Strontpieren'', zegt Peter. ,,Daar heb je niks aan. Je moet blauwkoppen hebben, met een witte ring. Die blijven lang leven en daar wil de baars.graag op bijten''. Maar blauwkoppen zijn er niet. Wel bezwaren van Jansen, die met de handdoek in de hand uit het keukentje komt, omdat ze zijn heele plaatsje opbreken.

Nou moet Toon nog even naar binnen, naar het alcoofje. Hij blijft een meter van het bed staan.

,,Dag juffrouw'', zegt hij.

,,Dag Meeuwessen'', zegt moeder. ,,Hoe gaat het bij je thuis?''

,,O, allemaal best'', zegt Toon. ,,Denkt U ook gauw weer op te staan?''

,,Als het weer zoo aanhoudt, dan zal het niet lang meer duren. Maar de dokter zegt dat eerst de nattigheid er uit moet''.

,,Ja, ja'', zegt Toon. Dan zegt hij weer goeden dag en loopt terug naar het plaatsje.

,,Nou, tot half vijf'', roept hij tegen Peter, en die loopt met hem mee om hem uit te laten.

Op de drempel komen ze Marie tegen. Die is naar de congregatie geweest. Ze heeft een vettig boekje in de hand, met de dikke prop van haar blauwe lint er in. ,,Dag Toon'', zegt ze, en ze loopt meteen door naar moeder.

Jansen ziet ze uit de keuken net even samen in de gang. Marie in haar lichtblauwe mantel, en Toon in zijn zwarte jasje. Bijna even groot. Dan gaat hij zich wasschen.

Marie zit bij het bed. Ze heeft vaders kussen ook nog achter moeders rug gezet, en nou lijkt moeder meteen veel flinker. Ze kijkt hoe Marie een knot wol voor den dag haalt, en die om de stoelknoppen legt, om te gaan winden.

,,Laat mij dat maar doen, kind'', zegt moeder. Marie legt de witte wol om moeders schoone handen, en begint te winden op haar vingers.

,,Kapelaan de Wit heeft zoo mooi gepreekt. Over het bidden''.

,,Over het bidden?''

,,Ja. Dat je niet altijd maar tot de heiligen moet bidden, en dat je voor alles aan Onze Lieve Heer zelf moet denken. Hij had het over de menschen die onder de Heilige Mis al maar gebeden zitten te bidden. Je moet Onze Lieve Heer niet altijd een stukje voor lezen, zei hij. Je moet probeeren om heelemaal met de priester mee te doen. Wij dragen even goed het offer op als hij en we doen eigenlijk allemaal samen de Mis''.

,,Ja, ja'', zegt moeder. Ze kan het niet allemaal zoo vlug verwerken, maar ze vindt het heerlijk om over preeken te praten, en dat Marie het zoo goed over kan vertellen.

,,We moeten probeeren zei hij, om heelemaal het in

alles met God eens te zijn en heelemaal niet aan ons zelf te denken. En ook niet altijd maar alleen te vragen en te vragen, maar in Gods liefde te komen, alleen omdat Hij God is, en wij allemaal deelen zijn van de Kerk".

„Maar de pastoor zegt altijd, dat je alles mag vragen. Als je er maar bij denkt, dat het je zalig moet zijn".

„Natuurlijk", zegt Marie. „Maar..."

Nou windt ze een heel poosje, want nou komt ze er niet meer uit. Ze weet dat er geen tegenspraak is, maar ze kan het niet zoo goed zeggen als de kapelaan. Ze voelde toch wel wat hij bedoelde. Dat je niet altijd zoo moet zitten handelen en ruilen met Onze Lieve Heer.

„Als je nou bijvoorbeeld in de aanbidding zit...", zegt ze. Ze wil uitleggen dat je dan toch ook wel eens heelemaal stil zit, zonder te praten en zonder iets te vragen, en dat je dan voelt hoe God om je is, en in je, en dat er dan iets zachts en moois in je komt. Dan ben je toch heelemaal goed op zoo'n oogenblik, en zou je alles, alles willen doen wat God je zou vragen.

Maar ze maakt haar zin niet af, en het hoeft ook niet. Moeder weet het immers ook wel. Moeder zit de helft van de dag in 'r aanbidding, en ze bidt toch ook niet altijd met haar mond.

Marie denkt er aan, hoe ze vroeger, als kind, eens bang van moeder was geworden. Ze waren samen naar het kerkhof gegaan, en van het kerkhof de Koelaan in. Marie had eikels gezocht, en toen ze naar huis gingen, zei moeder ineens: Nou zullen we samen de rozenkrans bidden. En toen begon ze, met de rozenkrans in de hand voor te bidden. Marie antwoordde wel, maar héél zachtjes, omdat er nu en dan menschen langs gingen. Ze vondt het een beetje raar. Dat deden kloosterzusters en paters. Maar gewone menschen... Moeder had er niet op gelet, dat Marie zoo zachtjes antwoordde, en toen ineens dacht Marie,

dat het toch gemeen van haar was. Ze schaamde zich voor haar moeder. Ze pakte moeders hand, en ze bad net zoo hard als moeder, tot ze weer aan de stad kwamen. En de heele avond had ze een blij, opgeruimd gevoel gehad, en telkens naar moeder gekeken, maar die was heel gewoon, en vertelde alleen dat het zoo heerlijk was op het kerkhof.

Ze moet het nou toch even zeggen.

,,Weet je nog moeder, dat we vroeger samen naar het kerkhof gingen?'' Dat van de rozenkrans zegt ze nou toch maar niet.

,,Ja, ik hoop er van de zomer toch nog eens te komen'', zucht moeder, en ze laat het eind van de draad uit haar handen glippen. Marie gooit de groote kluwen in de lucht en vangt hem weer op.

,,Kom'', zegt ze, terwijl ze opstaat, ,,ik ga nog even afwasschen''.

Moeder hoort haar lachen uit de keuken, met Peter die op het drempeltje zit.

De zomeravond staat aan het keukenraam, en er is weer een krant verschenen. Jansen leest het stadsnieuws, en het allerlei en hij begint aan een artikel. Hij brengt het niet ver, en vouwt de krant weer op. Hij loopt er liever nog een stukje uit, langs de Volksbondstuintjes en langs de Ezeldijk.

De late zon staat dik over de stad, en het is nog zoo warm dat moeder er weer van in slaapt.

Marie droogt de kopjes, en krabt een pan uit die van vanmiddag is blijven staan.

Waar Toon woont, vraagt ze. Het is een heele gewone vraag, maar toch houdt ze haar hoofd over de pan. ,,In de Willemsstraat'', vertelt Peter. En hij begrijpt dat Marie méér wil weten dan alleen dat, al vraagt ze ook niet meer.

Peter mag die knul graag, en hij vertelt met pleizier er over. Want Toon is van zijn soort, geen stommeling, een sterke kerel, die zich niet gauw laat nemen.

,,Hij is de oudste en zijn vader loopt al jaren zonder werk. Die is liever lui dan moe, want hij had al lang wat kunnen vinden. Nou doet hij zoo'n beetje in de slooperij, en daar schijnt nog al wat aan te zitten. Maar Toon houdt er niet van, en ik kan hem geen ongelijk geven. Niet omdat het zoo'n vuil werk is, want op de fabriek kan hij z'n lol ook op. Maar het is echt God zegen de greep met dat werk. Vier van de laatste slag''.

Marie begrijpt het niet precies, maar ze voelt toch wel dat het niet heelemaal zuivere koffie is.

,,Daar lijkt die Toon me ook niks geen vent voor''.

,,Heelemaal niet. Je kan van hem op aan, en 't is toch geen dooie kerel. Hij houdt wel van een lolletje, maar op zijn tijd''.

Dan zwijgen ze een heele tijd. Peter hangt zwaar over het aanrechtje, en hij kijkt van onder-uit naar Marie.

,,Wat vindt jij van hem?'' vraagt hij dan.

Wat moet Marie daar nou van zeggen? Ze heeft even langs hem geloopen, en gezien dat hij iets geks om zijn lippen en in zijn oogen heeft. Iets waar ze van houdt, ja, dat wel. Zijn haar krult een beetje, en zijn schouders loopen wat op.

Ze geeft Peter geen antwoord, maar haalt haar schouders op. Dan gaat ze naar boven, waar ze nog wat te doen heeft.

Ja, zijn haar krult een beetje. Dat heeft ze gezien. Maar ze is er eigenlijk niet aan gewend, dat ze dergelijke dingen opmerkt.

Toen ze van huis ging, was ze nog zoo dat ze een straatje omliep om geen jongens tegen te komen. En in haar dienst? De zoons ontliep ze altijd, en die waren ook niet

erg aanhalig, dat moet gezegd zijn. En de anderen die er over de vloer kwamen, die kwamen alleen voor de juffrouw.

Nee, 't is gek genoeg, maar ze heeft nog nooit iets met een jongen gehad. De slager en de bakker en de melkboer, daar had ze een apart gezicht voor: vriendelijk, maar voor de rest geen nieuws. Zoo dat ze juffrouw tegen haar zeien aan de deur, en ze zelfs niet wisten dat ze Marie heette.

Voor de rest merkte ze niet veel van de mannen. Hier komen ze ook niet. Alleen een broer van vader die altijd een tikje in de lorum is, en een enkele kennis van Peter. Een kennis van Peter: Toon.

Ze vult de lampetkan van Willem, en ze rolt een paar sokken op. Ze kan Toon niet kwijt raken.

's Morgens, als de bel veel te hard over gaat, en ze hoort Peter de trap afgaan om de deur open te doen voor Toon, luistert ze naar de stemmen van die twee in het keukentje. Ze hoort de voordeur dicht trekken. Ze woelt een beetje, en ze heeft iets warms in het lijf. Een gevoel alsof ze in de zon ligt, een gevoel van warm water dat over haar lijf stroomt, en dat voelt ze nog sterker, in haar borst en in haar dijen, als ze de voeten tegen de achterplank drukt dat die kraakt.

Waarom Willem nou nooit eens 's morgens naar de kerk gaat, vraagt moeder van uit het alcoofje. Hij zit aan tafel en hij eet zijn boterhammen. Naast zijn bordje ligt een boek dat hij leest.

Hij eet door, en hij zegt niets.

„Willem", vraagt moeder nog eens.

„Moeder vraagt je iets", zegt Marie. Dat kan ze nou niet uitstaan, dat die jongen gewoon doet als een dokter die gek is.

,,Ik heb toch de schoolmis", zegt hij ten slotte.

,,Toch maar eens in de week?"

,,Is dat dan niet genoeg? Ik zit toch iederen avond laat te werken. Laat Peter liever eens meer gaan, die heeft het harder noodig als ik".

,,Dat is onrechtvaardig van je, om dat te zeggen. Peter moet om half acht beginnen".

,,D'r is toch een Mis om zeven uur".

,,Ga jij dan daar heen, als je het zoo goed weet", komt Marie er tusschen.

,,Bemoei jij je er niet mee", zegt Willem nijdig. ,,'t Gaat jou in ieder geval niks aan".

,,Waarom niet? Geef jij moeder liever fatsoendelijk antwoord, als ze je wat vraagt".

,,Als ik zit te lezen, moet je me niet aan mijn kop zanikken. Dat heb ik al honderd keer gezegd".

Dat is het slot. Willem begint te bidden, en Marie zegt ,,Ja, ja".

,,Wat ja ja?"

,,Als je zoo tegen ons bent, dan kan je dat bidden ook wel laten". Dat zijn Marie's woorden terwijl ze naar de keuken trekt.

,,Jij hebt in je dienst ook niet veel fatsoen geleerd". Dat zijn Willem's laatste woorden in de gang, terwijl hij zijn tasch op de fiets gespt.

En beiden zijn ze nijdig. Moeder merkt het aan Marie, die haar een kop thee komt brengen.

,,Dat had je nou toch niet hoeven te zeggen" vindt ze. Maar Marie is het daar niet mee eens. Ze ziet veel te goed hoe Peter als een vreemde in het kamertje zit, en hoe hij vaders pet tusschen duim en vingers neemt, als kon hij er de schurft van krijgen. Dat is geen manier, zooals hij hier in huis leeft. Het lijkt immers wel een kostganger.

Laat hij dan op een ander gaan, waar ze van zijn praatjes gediend zijn.

Moeder weet het wel, maar ze beaamt het niet. Anders geeft ze er niet veel om, maar nu ze ziek is, kan ze er slecht tegen, tegen die ruzie.

Ze begrijpt dat Willem ook zijn moeilijkheden heeft, en dat als hij wat meer naar de kerk ging, hem dat geen kwaad zou doen.

Het gaat weer over. Om elf uur is er lekkere koffie, en er is zelfs sprits die Peter gisteravond heeft meegebracht. Wat beteekent Willem met al zijn sjaggerijn daar tegen? En de krant. Daar leest Marie wat uit voor, om dat moeder nou nooit zoo wat hoort, in haar bed.

Ze leest de advertenties en de burgerlijke stand. Bij de Groot hebben ze de derde, en oude van Wees is dood. Terwijl Marie voorleest ziet moeder even die gezichten langs trekken. Het gezicht van oude van Wees... Nu, het werd zijn tijd. De laatste keer dat ze hem zag zat hij in een leunstoel in zijn voortuintje. Vel over been. En vrouw de Groot, haar derde. Als haar man nou maar werk houdt, want aan de groentenveiling is het tegenwoordig ook bar slecht.

Marie is al weer verder. De margarine wordt duurder, en het spek is voor de tweede keer afgeslagen. Er komt een nieuwe winkel in het oude huis van Bayer.

„Staan er geen betrekkingen in?" vraagt moeder. Marie zoekt er naar, en ze vindt ze onderaan in een hoekje. Een keukenmeid. Nog een keukenmeid. Een pastoorshuishoudster. Een kinderjuffrouw om mee naar Indië te gaan. Een dagmeisje-derde meisje. Hier in de stad. Bij van Duin.

„Bij van Duin? Bij welke van Duin?"

Het is bij van Duin in de Anna-laan. Dus bij van Duin van vader? Ja, dat moet dan wel.

„Zou je dáár niet eens op af gaan", vraagt moeder.

Maar Marie kan toch niet van huis weg, nou zij ziek is. Dat is een groote moeilijkheid, maar ze overwegen dat Marie dan toch 's avonds weer thuis is, en dan nog een beetje kan helpen. Dan zouden ze 's avonds moeten eten zoolang als moeder nog in bed moet blijven. Dan zou het gaan.

Ze zitten samen over de krant, alsof ze nog veel meer willen lezen in die kleine advertentie. En er staat heusch niet meer.

Zoo belangrijk is het ook niet. Mevrouw van Duin heeft het altijd met twee dienstboden gedaan, maar nu Willy thuis is en Frits, is er van zelf meer aanloop en meer werk. Daarom schreef ze op een velletje papier deze advertentie. En op het kantoor hebben ze hem opgegeven aan de courant.

Moeder kent mevrouw van Duin. Een groote vrouw die altijd bij de paters naar de kerk gaat. En er moet behalve de zoon nog een dochter zijn die een half jaar geleden van een kostschool is gekomen. Méér weet ze er ook niet van. Het is een reuzenhuis. Ja, dat weet Marie wel. Als kind zagen ze het als ze gingen wandelen, het huis van de meneer van het fabriek. Groot. Wit. Een tuin met water en een brugje er over. Op de hoek stond een steenen kanon en in het water zwommen goudvischjes.

Aanmelden tusschen acht uur en half negen. En ze beslissen maar ineens, dat Marie gaan zal. Ze zal vragen of ze misschien pas over veertien dagen hoeft te beginnen. Dat zou het beste zijn.

„Zie je er niet tegen op?" zegt moeder bezorgd.

„Ik weet niet, wat voor werk er is. Maar 't zal wel hetzelfde zijn als ik gewend was, en dan gaat het wel. In ieder geval ben ik om zes uur vrij moet je denken. En misschien nog wel eens een dag".

Het is een belangrijk besluit. En die twee vrouwen

hebben dat zoo maar alleen genomen, omdat dat heelemaal geen mannenzaken zijn. Ze vertellen het later wel als het vast staat.

Derde meisje, alleen voor den dag. De aardappels moeten worden afgegoten.

V

Toon kan ze vangen, en Peter lukt het niet. Hij maakt zich al lang niet meer moe. De wolken staan als koeien met de koppen bij elkaar, allemaal in een hoekje van de hemel, en over de rest van de ruimte loopen alleen wat witte veeren, alsof de lucht een beetje schuimt onder de wind.

,,Hallo'', roept Peter tegen een boerenmeid op de vlonder. Ze lacht terug, met haar borstelende arm diep in de zilverig glanzende melkbus.

Alle kleuren zijn hier heller als in de stad. Het hardgroene ruig in het heldere water van de vliet, de scherp zwart witte koeien op de dam, en de kleine paarse bloemetjes die in de voegen van het brugje groeien.

Toon zit een paar meter verder. Hij trekt nu en dan wat rook uit zijn pijp, en kijkt op zij naar de vischzak die beweegt. Dan legt hij zich weer tegen de slootkant, niet schuiner dan dat hij precies zijn witte dobbertopje kan zien. Toon is een echte visscher. Zoo zitten er nu overal langs de slooten, bijna zonder gebaren en zonder woorden, in de rook van hun pijp en met een scherpe tuurbaan tusschen oog en dobber. Deeg, pieren, aardappel en gestold bloed, ze hebben duizend middeltjes en recepten, en ze sleepen de schuwste baars onder het kroos vandaan. Een kolkje, een sparteling, een vuurvonkend ding boven het water, en dan de duim en vinger die voorzichtig het haakje uit de bek lospeuteren. Als Toon er een gevangen heeft, loopt Peter naar hem toe om te kijken. Hij ziet de kieuwen snel open en dicht gaan, en het bloedroode oog dat bol staat van angst en ademnood. Het wordt een zoodje. Een pond of wat. De morgen is aan het groeien. Er zijn nog grijze streepen aan den einder, en de schietpopulieren beginnen pas langzaam-aan slank en scherp

te worden tegen de zon in. Het gaat over en door Peter heen. De plompen geuren sterk en om zijn hoofd is het warme, heete zoemen van de gazen libellenvleugels. De stad is ergens heel ver. Kleine stompjes van torens, en de dikke knoop van een gashouder. Er fietsen boeren heen met hardgeele klompen en soms kraakt een sjees over de dijk.

Peter ligt tusschen zijn pet, zijn das en zijn jasje, en de zon bevingert warm het bloote vleesch van armen en borst. Door de graslaag heen, trekt er iets uit de aarde in zijn stoer lijf, dwars door de aanwendsels van schoenen en sokken heen, in zijn sterke voeten, langs zijn ruggegraat in de pompende bloedvaten.

Er ligt een man tegen het land. Zijn hersens rusten en op zijn netvlies komen luchtblauw en waterklaarte en boomgroen zich spiegelen. Door zijn neus trekt hij de geuren in de verlangende longen, de zoetheid van rolklaver en wikken en van velden vol gras dat zijn zaad uitschudt. In zijn ooren wiegelt de muziek van de weien, het trekkend graasgeluid van de nabije koeien en de vogels die hoog over drijven. Het ontmoet elkaar, geur en geluid, gezicht en gevoel, en het bouwt vezel voor vezel een ongekende kracht in hem, een vrijheidslust en een blijdschap die hem verlaten hebben toen zijn jongenszwerven eindigde. Gisteren was er smeerolie en gedreun van cylinders en vliegwielen en het rusteloos op de oogbal trillen van te snelle bewegingen in een klein vlak. De zon schroeit hem schoon en jong, en een zwoele zwaarte op zijn oogen drijft hem zacht, als in een boot die vaart voor den wind, weg naar een verborgen bewustzijn...

Toon wil het nu nog eens verder op, onder de molen, probeeren, maar eerst eten ze een boterham. Vier beenen

liggen languit tusschen de geweldige beerenklauwen, en een dobber drijft zoetjes-aan tusschen de lisschen.

„Is Marie al lang thuis?" vraagt Toon.

„Zoowat twee weken" brengt Peter er tusschen twee happen uit.

Ze kouwen en over de sloot staat een koe met de kop laag naar hen te zien.

„Blijft ze voor goed thuis?"

„Dat zàl wel niet. Was het maar waar. Als moeder wat beter is, zal ze wel weer een dienst zoeken".

„Da's ook niet alles, om altijd in een ander zijn huis te zijn".

„Daar moet je haar maar eens over hooren. 't Zou wat voor mij zijn..."

Ze lachen allebei achter hun brood. Peter in een dienstje...

„Mijn moeder heeft zelf altijd gediend. Maar die wil niet hebben dat onze meisjes het doen. Zelfs niet, al is het nou een hoop beter als vroeger".

Ze loopen langs de dijk naar de molen. De schermbloemen staan als schuim tegen de weg op. In de verte loopen twee witte geitjes in het gras.

Peter lacht ergens binnen in. Hij heeft er lol in dat die twee zoo kort na elkaar ieder aan hem wat over den ander vragen. Marie over Toon en Toon over Marie. 't Zou zoo gèk niet zijn, en Toon is wel de soort vent die Marie snappen zou, en het er goed zou afbrengen.

Zelfs nu denkt Peter geen oogenblik aan zich zelf en de meisjes. Hij ziet ze en hij ziet ze niet. Maar hij krijgt een krieuwel als ze tegen hem praten.

Toon heeft een worm opgeduikeld, en hij spuwt er op, dan blijven ze langer leven en ze kronkelen beter. Om zoo'n kreng zijn kop aan de haak te krijgen, dat valt niet mee. Je moet precies in het midden blijven of je steekt er door. En de haak mag niet doorschijnen. Nou gaat het

toch. De stalen haak zit er in, en Toon stroopt de worm, als een handschoen over een hand, over het dunne staafje.

Dan lacht hij, zijn mond met de witte tanden blij open.

,,Wat is er ineens?"

Toon houdt de haak met de kronkelende pier op.

,,Als we zóó van Duin eens aan de haak hadden", zegt hij. Dan plonst de dobber tusschen het kroos, en Peter laat zich neer tusschen het hooge oevergras. De zon staat ze forsch in de rug, als ze tegen twaalven op weg zijn naar huis. Ze dragen de hengels over de schouder, en in het zakje op Toon's rug bengelt de visch. Er trekken kleine roode vlekjes door het linnen heen, en van boven puilt het gras er uit. Om ze frisch te houden.

Ze zullen ze maar niet deelen, dat is de moeite niet. 't Zijn er elf, en er zijn maar vier flinke bij.

,,Hou jij ze maar", zegt Peter.

Maar Toon wil ze niet. Thuis houden ze er niet van, en als hij eerst een hoop er over moet hooren voor ze gebakken worden... Peter moet ze maar meenemen.

,,Laten we ze dan op-eten als je vanavond komt kaarten", bedenkt Peter. ,,Dan vraag ik aan Marie of zij ze bakken wil".

Marie was de ruzie al lang vergeten toen Willem om kwart over twaalf thuis kwam. Maar hij schijnbaar niet. Hij ging op zijn stoel zitten, en las zijn onderwijzersblad.

,,'t Zal nou op school ook wel warm zijn?" vroeg vader.

,,Gaat nog al".

,,Geef Willem een glas karnemelk, dat is lekker met de warmte", zei moeder uit de alcoof. Marie haalde het en zette het bij hem neer.

,,Ik heb er geen trek in". Het glas bleef tusschen vader en Willem in staan, en toen het kleed over de tafel ging, zette Marie het op de vensterbank. Nou staat het tusschen

de fuchsia en de geranium, en Willem heeft er wèl zin in. Het was héél warm op school, bijna warm genoeg om vrij te geven, en karnemelk is lekker met warm weer. Maar toen hij naar huis fietste is het gesprek van vanmorgen hem weer te binnen geschoten, en nou is dit het vervolg. Ze eten, en vader heeft het nog even over ouwe van Gendt. Straks toen hij thuiskwam, heeft hij het moeder verteld, en die heeft het héél erg gevonden.

,,Stond van Gendt niet vlak naast Peter?'' vraagt moeder nu. Misschien is ze wel bang dat die kwade wind alsmaar in dezelfde richting zal waaien, en Peter ook weg zal blazen.

,,Peter, dàt is heel wat anders'', zegt vader. ,,Die kan het wel aan''.

,,Wat aan?''

,,Zijn werk natuurlijk''. Vader pikt de laatste kruimels van zijn bord.

,,Laat hem anders óók maar oppassen'', zegt Willem nou. En dan begint hij te bidden na het eten. In Marie schiet precies dezelfde kwaadheid van vanmorgen weer naar boven. Maar ze zegt niets. Ze kijkt Willem alleen aan, nu hij van tafel opstaat. Hij kijkt brutaal terug, maar hij verliest. Dat voelt hij en dat voelt zij. Dat voelen twee menschen altijd, als de een het goed meent, en de ander slecht. Zij kijkt hem niet eens kwaad aan, neen. Eerder alsof ze hem veracht en alsof ze zelfs een beetje vies van hem is.

,,Wat bedoelt hij daar nu weer mee?'' vraagt vader aan Marie, als de deur dicht slaat.

,,Willem? Die bedoelt niks. Die zit met z'n eigen in zijn maag, omdat hij niet eerlijk is, en daarom spuwt hij zijn gal uit over een ander''.

Daar moet Jansen nu maar uit wijs worden. Maar gelijk heeft Marie. En als Willem bij de school de kleine

jongens aan ziet komen rennen, om het hardst, die allemaal zijn fiets voor hem vast willen houden, dan weet hij het immers zelf al. 't Is weer beroerd geweest, vandaag. Het lijkt wel of hij het niet kàn laten. En nu krijgt een jongen in de klas de tik niet die hij gisteren en eergisteren zeker zou hebben opgeloopen. Die krijgt het part dat ze thuis hadden moeten hebben, het part aan goeïgheid en goede bedoeling. Nu is er tenminste één mensch vanmiddag, al is het dan nog maar een kleintje, dat „de meester" nog zoo'n kwaaie vent niet vindt.

Maar thuis sjokt vader alweer een beetje ouder dan anders de voordeur uit, en moeder ligt achterover in haar kussens na te denken. Het is zoo'n venijnige kras, die paar woorden. Alle dingen glansden een beetje, waren nieuw of opgepoetst, en in ieder geval blij en glimmend. Omdat het een mooie dag weer was, omdat Peter uit visschen was gegaan, omdat op de tafel drie afgesneden violieren in een vaasje stonden, en omdat moeder zich al weer wat beter voelde.

Willem kraste er over met zijn domme woorden. Allemaal weten ze dat het niets beteekent, wat Willem daar zei. Maar dat hij het kòn zeggen...

Peter komt met zijn hengel en zijn vischzak. Hij houdt de flinkste aan de staart in de hoogte voor moeder, zegt dat het een goud-brasem is, en begint er dan zelf om te lachen, zoo grijs en dor zien de vischjes er al uit. Als scharretjes onder de toonbank vandaan. Hij loopt er Marie mee na de keuken in. Onderweg ontdekt hij de karnemelk, en met een lange gulp giet hij de frissche zurigheid langs zijn verhemelte.

Hij eet zijn eten uit de steelpan. Lekker, zoo alles door elkaar. De wandeling en het zonnebad maken hem soezerig. Hij heeft de heele middag om nog eens uit te

vieren, en zet een keukenstoel op het plaatsje. Zoo, met de stoel schuin achterover tegen de muur, de kousevoeten bengelend boven de grond. In deze verheven toestand, terwijl zijn lichaam nergens de aarde meer raakt, peutert Peter nog even aan het verhaal van Toon en Marie, en dan wordt alles een vage, gouden geluksatmosfeer.

Er zijn kinderen in de tuintjes. Kleine kindertjes, die nog niet weten dat er grootere tuinen bestaan. Ze zuigen hardnekkig aan hun weeke duim, of ze trappen met rose krachtbeentjes tegen de prop van dekentjes en doeken achter in de wieg. Ze roepen da-da tegen het land en tegen de vogels. Een kleine jongen zit in een kastanjeboom. Door de lage vork van de takken heen ziet hij de verraderlijke comanchen naderen, een dravend leger dat dra bij het hek zal zijn. Maar hij zit er immers, de Machtige Witte Man. Hij klemt de berendooder in de hand, en op zijn schouder voelt hij het veilig drukken van de zilverbuks. Lááát ze komen. Het blokhuis beneden hem zal niet worden prijs gegeven, zoolang hij nog de kracht heeft om te schieten.

Het meisje hoeft óók niet naar school, en het zeult haar poppenboeltje heen en weer. De zon schijnt genezend en mild over de zwarte gaten in de poppenschedel en laat de vlassen pruik glanzen boven het vertroeteld wrak.

Marie keert haar waschteil om boven het putje. Ze heeft vochtige, piepjonge krulletjes aan haar voorhoofd van de warme damp, en ze lacht naar de luie Peter tegen de muur.

„Als je die vischjes gebakken wil hebben, moet je ze zelf maar schoonmaken”.

Dat doet Peter dan. Op de plank van het putje, met een keukenmes dat moeilijk door de buik glijdt. De schubben spatten als vuurvliegjes om hem heen, en de poes trekt de rood-rose darmpijpjes onder zijn handen vandaan.

,,We kunnen ze vanavond op-eten, als Toon komt kaarten'', zegt hij naar het keukenraampje.

Marie richt zich op boven haar teil met sokken en kousen. Heel even. Dan wrijven haar vuisten de hardnatte sokken weer tegen elkaar. Ze voelt dat het allemaal zoo vlug gaat. Er gaat iets gebeuren. Vanavond of morgen, vlùg in ieder geval. En ze heeft geen lust zich er tegen te verzetten. Ze wordt meegenomen, weggereden. Haar wil is ergens ver weg, en de dingen hanteeren haar, snel en goed.

Zoo is ze nog, achter moeders blauw-bonte schort die haar veel te wijd is, als ze de vischjes bakt in de koekepan. Ze krijgen doodzielige kopjes en de brooze staartjes plakken vast in de pan. Vier flinke, en zeven kleintjes. Nu staan ze op een diep bord in de keukenkast, en het theewater stroomt grijs naar boven.

VI

Toon zit met Jansen op het plaatsje, en Peter is er even uit om een nieuw spel kaarten. De oude, dat zijn net kartonnetjes van de boter, zóó vet. Daar kunnen ze zelf nog wel mee spelen, maar Marie heeft gezegd, dat je een vreemde niet zulke vieze dingen in de hand kan geven. Die vreemde, dat is Toon. Hij heeft Jansen zijn tabak laten probeeren, en ze rooken blauwe spiralen langs het waschgoed heen. Binnen zit de juffrouw van de broederschap bij moeders bed. Die komt altijd de witte briefjes brengen met de gebeds-intentie er op. 't Is deze keer voor de vrijheid van de kerk in China en Japan. Daar weten ze geen van beiden veel van, moeder niet, en de juffrouw van de briefjes ook niet. Maar ze zullen er toch voor bidden, en de juffrouw met haar zwarte mantel aan en haar zilveren bril op, ziet er uit alsof ze persoonlijk in staat is die geele bende mores te leeren. Ze houdt de beugel van haar tasch met twee handen vast, en ze knikt voortdurend als moeder wat zegt.

Moeder vertelt over Marie. Dat het toch zoo'n goeie meid is. Braaf, en werkzaam, en altijd een goed humeur. De juffrouw van de briefjes heeft óók een dochter, die is in het klooster. Met December zal ze als 't God belieft, haar examen voor hoofd doen. Ja, aan zoo'n meisje hebben ze héél wat in een klooster. Moeder kan daar niet tegen op, tegen dochters in het klooster. Ze heeft zelf een broer bij de redemptoristen, maar die brengt ze nou niet te pas in het gesprek.

Of Marie voor goed thuis blijft? Vroeg of laat zal er wel een om komen? Moeder zucht. Tegenwoordig gaat trouwen zoo gemakkelijk niet meer als vroeger. En dan nòg, een eenvoudig braaf meisje vindt niet zoo makkelijk een man als een die achter de jongens aanzit. Neen, Marie

blijft nog niet thuis. Ze wou juist vanavond weer op een betrekking uit.

Waar?

Bij mevrouw van Duin, daar vragen ze een derde meisje voor den dag.

Nu kan het gesprek over zijn dammen heen. Bij mevrouw van Duin? Bij dat krèng, met permissie? Nou, daar zal ze óók haar lol op kunnen. Kent de juffrouw van de briefjes mevrouw van Duin dan zoo goed? Nou, en héél goed ook. Toen de vorige pastoor er nog was, moest en zou mevrouw van Duin prefectrice van de congregatie worden. Drie keer heeft ze er gezeten, met haar lint om, dat trotsche dier. En een japonnen dat dat mensch dorst te dragen, 't was een schande voor de menschen. Maar ze is uit haar eigen weggebleven, en een poos later heeft ze bedankt. Trouwens, de juffrouw van de briefjes heeft een zuster van de keukenmeid gekend. Altijd groot bal, hoor. Om half twaalf in de nacht nog voor het fornuis omdat er een feestje was, en het geld over de balk. Laat ze liever hun menschen eerst goed betalen, maar ze vreten het liever zèlf op.

Ja-ja, zegt moeder. ,,Misschien valt het nog mee''.

Dàt had moeder niet mogen zeggen, en de juffrouw gaat dan ook gauw weg. Men twijfelt nooit aan wat zij zegt, en het zal natuurlijk *niet* meevallen.

Bij de deur komt ze Peter tegen. Hij heeft opgestroopte mouwen en een bloot hoofd. ,,Toch ruw volk'', peinst de juffrouw van de briefjes. Dan brengt zij verder de intenties rond, en Peter smijt het pak kaarten op tafel.

,,Ben je al heilig, moeder?'' roept hij naar de alcoof. En dan tegen Marie: ,,Ik kwam d'r tegen in de gang. 't Lijkt wel een vaandel''.

Ze schuiven aan tafel. Willem doet later pas mee, die moet eerst wat lezen. Jansen krijgt de boer en hij geeft.

Marie zit tusschen Toon en Peter, met een handwerkje. Anders stopt ze kousen, maar ze heeft nu het handwerkje voor de dag gehaald dat al een jaar ligt te wachten. Rozen en margrieten met dikke blaadjes en hooge geele harten. Veel doet ze er niet aan. Ze kijkt in de kaartenwaaiers van Peter en Toon, en ze maakt geluidjes met haar tong van spanning, als Peter zijn vrije kaarten achter elkaar dreunend op tafel speelt. Toon heeft groote sterke handen. Zijn duim bedekt bijna twee klaverblaadjes en op zijn polsen ligt mooi theebruin, waaronder de spieren snel heen en weer dansen.

Marie schenkt thee in. Ze kijkt Toon aan, en Toon ziet nog eens, en nu beter, haar frissche meisjesgezicht. Aan haar kin is iets donzigs, en haar neus heeft een onverwacht trekje naar beneden. De krulletjes op haar voorhoofd zijn er niet heelemaal meer, maar het springt tòch een beetje. Toon mist tweemaal een slag. Hij haalt het met moeite op.

„Als je káárt, dan moet je ook káárten", zegt Jansen, want Toon is zijn maat, en hij moppert zoetjes en goedaardig over de schade.

Marie moet nog even uit. Ze heeft een regenmantel aan, en een hoed op. Met die hitte!

Maar voor ze haar plagen kunnen is ze de deur al uit.

Moeder vertelt waar Marie heen is.

Het is meer dan genoeg om Peter nijdig te maken. Hij kan het vandaag heelemaal niet hebben, na die dag buiten. De vrijheid loopt hem als koel water door het lijf, en dit is weer zoo'n naar, zoo'n beleedigend onafwendbaar ding. Zijn zuster moet gaan dienen. Waarom? Omdat er dan een paar centen méér verdiend worden. Terwijl er elders geld genoeg is. En Moeder dan?

„Dan eten we maar 's avonds". Ja, dan eten ze maar 's avonds. Het komt er immers voor hun niets op aan. En dan bij van Duin. Zeker om door die lekkere mijnheer

Frits belazerd te worden. Nee, hij wil het niet. Peter wil het niet. Als Marie thuis komt zal hij haar dat eens even aan het verstand brengen.

Voor die paar kale guldens hoeft ze niet de heele dag de deur uit. Dan moeten ze het nog maar met wat minder doen.

Willem komt van boven, zoo hard gaat Peters stem over de tafel met kaarten heen.

Hij vraagt niets, en als hij gehoord heeft waarover het gaat, zegt hij nog niets. Voelt hij nu ineens zoo met Peter mee? Neen, en toch zegt hij niets. Hij hoopt dat Peter het wint, al heeft hij het land aan die sterke, luide stem, die nooit onware dingen zegt. Marie in een dienst. Hier in de stad. Krijg je weer van die leuke verhalen van de jongens: Meneer, Uw zuster dient bij ons in de buurt. Nou is het alleen nog maar: Meneer, Uw vader is bij mijn vader op het fabriek.

Bah, de ròtzooi. Zoo gauw hij de hoofdacte heeft, gaat hij er van tusschen.

Jansen zwijgt. Hij geeft niemand gelijk. Hij kent de onafwendbaarheid van dergelijke dingen. Peter vecht er tegen. Goed. Mooi. In zijn hart, soms, even, ziet Jansen Peter nòg grooter dan hij is. Een sterke, dappere kerel, die hun gezin tegen de berg opzeult, al staan er honderd kerels die hem naar beneden willen trappen. Peter keert zich tegen Willem. Hij voelt het onzuivere van diens zwijgen en hij schreeuwt bijna.

„Nou, zeg jij nou óók eens wat. Dat moet jij toch pràchtig vinden. Je zuster in een nette dienst. Heelemaal in het katoen. In een dienst bij die lui die aan het langste eind trekken, omdat ze vroeger zoo veel hebben geleerd".

Peter beurt de kaarten bij elkaar, en smijt ze weer over de tafel. Toon peutert aan zijn nagels. Die is niet kwaad, maar er komt iets bloedwarms in zijn lijf. Liefde, die al

vroeg tot medelijden wordt. Marie in een dienst. Andere lui die haar zeggen wat ze doen en laten moet. Onderdanigheid tegen die klieren van van Duin. En hij weet al vast dat hij er met haar over praten zal. Gauw.

Peter haalt de visch uit de keukenkast. Hij pakt zelf de eerste van de schaal en bijt een rond, veel te groot stuk uit de dikke rug. Hij staat hoog boven de tafel uit, en zijn kauwende kaken gaan malend over de graten. Willem haalt een bord en een mes uit de keuken, en Toon kijkt op zij naar de witte handen van Willem die het vischje splijten. Hij zit zelf stil met het bruine hapje in de hand.

„Kijk maar niet naar hèm", zegt Peter. „Je doet maar als ik, zóó uit de hand".

Toon gaat naar huis. De graten liggen bij elkaar op het bord van Willem.

Marie haast zich om niet te laat te zijn. Aanmelden tusschen acht uur en half negen. Zeker direct na het diner. Haar mantel ziet er niet al te royaal meer uit, maar je gaat toch eigenlijk ook niet dienen uit overvloed. Vijf voor acht op de toren van de paterskerk. De van Wijcklaan nog door, langs het plantsoentje, de Anna-laan. Gek, het huis lijkt niet zoo groot meer als vroeger. Het is ook niet zoo helder-wit, en ze ziet in het langsloopen geen goudvischjes.

Er staat een klein bordje : boodschappen en leveranciers achterom naar de keukeningang. En zij? Een boodschap is het eigenlijk niet, en een leverantie ook niet. Ze loopt over het rechte middenpad naar de hooge stoep. Dichtbij is alles toch wel goed onderhouden, de glanzende dubbele deur en het blinkend koperwerk.

De bel gaat luid over, en meteen begint een stap in de gang. Een nieuwsgierig dienstmeisje doet open. Die heeft zitten wachten of er wat komen zou.

„U komt zeker voor de betrekking?" vraagt ze.

Ze laat Marie in een jassenkamertje op zij. Er hangt alleen een regenjas en er staan een paar wandelstokken in een hoek. Onder een doek een tafel-achtig ding. Het kan een mangel zijn of een naai-machine. In alle groote huizen zijn zulke kamertjes. Daar wachten nette bedelaars op een kruimel van de overvloed, of menschen die zullen worden afgescheept met een te kleine gift voor hun liefdadig doel. Marie zit op een puntje van de stoel, en ze staat dadelijk op als Mevrouw binnen komt. Mevrouw is een echte Mevrouw. Ze heeft een scherp gezicht, critisch, dom, met een oppervlakkige welwillendheid over alles heen. Haar beenen zijn te dik en haar boezem leunt gevaarlijk over het kleine balconnetje van haar buik. Ze heeft er slag van, dat moet gezegd worden. In drie minuten heeft Marie het hare gezegd. Hoe ze heet, waar ze woont, waar ze was, wat ze kan, of ze sterk is, en nog honderd andere dingen die haar geschiktheid bepalen voor Mevrouw's dienst. Het zijn aparte deugden in een aparte volgorde, die haar dienstmeisjeswaarde grooter maken, of te niet doen. Dan is Mevrouw aan het woord. Ze haalt de oo's wat neuzig uit, en ze tikt onderwijl voortdurend met een van haar schoenspitsen op de vloer. Een maatstreep in haar volkomen onbelangrijke woorden. Acht uur beginnen. Altijd regelmaat. Geen ruw werk. Niets te maken met eten en tafeldienen. Zes uur klaar. Soms wat later, maar dikwijls niet. 's Zondags vrij na een uur, behalve wanneer er veel gasten zijn. Dan de litanie van het werk: kamers doen, schoenen poetsen, boodschappen, afwasschen, het gewone werk van haar vorige dienst.

Het loon? Vier gulden in de week... èn de kost natuurlijk. Marie moet bijna in zich zelf lachen: stel je voor dat ze haar kost méé moest brengen!

Dan vraagt Marie of ze over veertien dagen beginnen

kan. Neen, dat zou te laat worden. Kijk eens, op het oogenblik is het al zeer lastig voor de familie. De dochter van Mevrouw, juffrouw Willy, is thuis gekomen, en dat brengt natuurlijk meer werk mee. Over een week, zou dat niet gaan? Ja, dat moet dan maar. Over een week, op Maandagmorgen. Mevrouw zal nou nog even bellen om een van de meisjes, dan kan die Marie even de keuken en zoo laten zien. Dan weet ze vast iets meer van het werk af. Mevrouw monstert de twee meisjes nog even : de een in het zwart-wit van haar deftig huis, de ander nog vreemd, in de onaangename, veel te groote vrijheid van haar regenjas. Maar ze kijkt tòch tevreden, als de twee aftrekken naar de keuken. En binnen vertelt ze dat ze denkelijk goed geslaagd is. Haar vader schijnt hier op de fabriek te werken.

,,Vertel het maar liever aan Frits'', zegt Willy verveeld, ,,'t is voor hem van veel meer belang''. Dan splijt ze haar perzik in twee helften.

VII

De bedrijfsleider heeft verder niets over de machines gehoord. Misschien is het heele plan van de baan. Misschien is het maar een losse gedachte geweest, die verder heelemaal niets te beteekenen had. Wel hebben ze alle mogelijke dingen met elkaar in verband gebracht. Met het ontslag van van Gendt is het begonnen. Die is er gewoon uitgegaan, omdat de man niet meekon. Om niets anders. Het had al veel eerder moeten gebeuren, en het verbaasde de bedrijfsleider niets, dat mijnheer van Duin zèlf hem daarop opmerkzaam maakte. Je kan van een bedrijf geen oude-mannen-huis maken.

Zoo erg was het trouwens niet. De man zou over een kleine zes jaar er toch ook uit gegaan zijn. Dan had hij natuurlijk wel zijn pensioen gehad, maar dat heeft ook niet veel te beteekenen.

Na van Gendt zijn er nog vier ontslagen. Twee aan twee. Allemaal van de oude ploeg.

Er zijn ook menschen geweest, die gepast en gemeten hebben in de fabriek. Voor de inspectie, zei meneer van Duin.

In ieder geval, het fijne weet hij er ook niet van. We zullen het wel merken. Ja, ze zullen het wel merken. Mijnheer Frits heeft een rapport opgesteld, en heeft achter elkaar verschillende reizen gemaakt. Hij heeft de woordenwisselingen met zijn vader herhaald. De ruzie was een week lang niet van de lucht, maar het schijnt dat in het eind de heer van Duin-senior toch door de taal van cijfers en feiten gewonnen is. Er staan nu een paar vergaderingen op het program. Van de commissarissen. En van de aandeelhouders? Kom, kom, daar weet van Duin meer van. Het is immers nog een N. V. uit de goede tijd, en de aandeelen liggen niet zoo ver van de zaak af in de brandkast.

Maar die dingen gaan nooit zoo vlug als het in het eerst lijkt te zullen gaan. De water- en grasvrijheid van Peter is al weer heelemaal opgebruikt. Oude van Gendt z'n handen staan al een beetje naar het stekken van geraniums, en als hij er de tijd voor neemt, kan hij een gazon behoorlijk glad krijgen. Bijna zoo goed als zijn vader, die nu al vier-en-zeventig is.

De tijd heelt alle wonden, zegt meneer van Duin. Dat kwam hem het eerst in de mond, toen zijn zuster stierf, en hij het droeve boedeltje uit elkaar heeft gedaan.

Het heeft hem wel een paar misselijke uren gekost. Niet een enkele keer heeft zijn zuster bij hem gelogeerd. Het kon ook niet goed. Ze zat alleen op een grachtje in Amsterdam, weduwe van een kleine winkelier die aan de warenhuizen kapot was gegaan. Tenminste, dat zei zijn zuster. Maar waarom was de man dan zelf geen warenhuis begonnen? Had van Duin er zich niet opgewerkt, terwijl iedereen zei, dat hij gek van hoogmoed was, en dat hij het nooit halen zou?

De een blijft klein, en de ander wordt groot. Dat geeft een scheur, een verwijdering, en over die kloof is zijn zuster nooit heengekomen. Ze heeft met de schim van haar man zaliger en haar bullen op die gracht gezeten, een ze is op die gracht gestorven. Willy is er eenmaal heen geweest, op doorreis, omdat van Duin er op stond, en toen ze later thuis kwam zei ze, dat ze nooit had gedacht dat er zulke vreeselijke oude menschen bestonden.

De tijd heelt alle wonden. Toen de Missen er af waren, en het zaakje was verkocht, bleef er nog acht honderd gulden over. Wat is nou acht honderd gulden? Vroeger, toen de oude heer nog met drie knechts werkte, in de tijd dat je nog niet goed wist of je het wel kon wagen om er machines bij te zetten, of je het maar niet liever met de hand zou doen, ja, toen waren acht honderd gulden een

allemachtige hoop geld. Maar dat is veranderd. Van Duin heeft moeite het zich te herinneren. Behalve als hij kinderen ziet. Als hij kinderen ziet spelen of met hun moeders in de straat tegenkomt. Want zijn kindertijd, die is nog helder voor hem. Het schrikkelijke verdriet, dat er kinderen waren met een echt paardentoom van leer met bellen, en dat hij er altijd een moest breien op een klosje.

De tijd heelt alle wonden. Is het niet met teederheid en mededoogen, dan is het met eelt en geld.

Moeder Jansen is al weer een week op, en ze gaat vanavond met Jansen naar het kerkhof. Marie heeft het passement van de oude zwarte mantel afgetornd, en er nieuw op gezet. De mantel hangt klaar over een stoel in de alcoof, en als ze boterhammen gegeten hebben, kunnen ze meteen weg.

Peter is wat later, en hij ziet ze nog even voor ze de deur uit trekken. Vader staat mager naast zijn vrouw, maar er zit toch nog pit in het span.

Als ze zoo door de straat gaan, en vrouw Jansen zegt links en rechts iets, omdat de menschen haar aanspreken nu ze voor het eerst weer de deur uit is, lijkt het net of ze nog een forsch stuk leven voor de boeg hebben.

Moeder heeft heel den middag al een stil pleizier gehad. Het kerkhof is zoo rustig en zoo aandachtig. Er staan bruine beuken die droef en donker over de paden schaduwen en blondgroene treurwilgen die met hun gerafelde einden zachtjes over de zerken vegen. Tante Betje ligt er nu al bijna dertig jaar; en oom August, die zoo plots gestorven is. Er komen stille menschen die pas iemand begraven hebben. Ze staan roerloos bij een versch graf, waarop de bloemen bruin en dor beginnen te worden. Vlak langs de sloot die om het kerkhof ligt, raast het snelverkeer. Maar de wilgen en het opgaand hout

zeven het geluid, en alleen de bruine, koerende toon van een claxon ketst bijwijlen tegen de kapel en de grafsteenen aan. De oude menschen toeven hier niet lang. Hier is de strook van het nieuwe, nog niet uitgediepte verdriet, en de pas begonnen, overgroote ellende. Deze dooden zijn nog op de wereld, en als de rouwenden straks thuis komen, kijken ze in de leunstoel of in de gang, of misschien de vergissing reeds is ontdekt, en de doode is teruggekomen.

Achter, waar de boomen hooger zijn en de treurrozen in elkander warren, daar grazen de oude menschen in hun weien van verteerd verdriet. De afstand is zoo gering geworden in de loop van de jaren. Ze zijn zoo rustig aan naar dit stille liggen toegegroeid. Dit uitvloeien en ontheven zijn, lichaamloos en zonder pijn.

Zij zien geen gezichten meer.

Het gezicht van tante Betje en de gestalte van oom August, ze zijn van geen belang. Zelfs met de oogen achter de hand, en stijfgeknepen de wimpers, komt er geen vorm in de zwevende schemering. Het is nog alleen een geur, een geluid, een zwakke, veraffe stem die eens lieve en pijnigende dingen zei. Een leven, dat als een weg door andere levens liep, kruisend en buigend, maar altijd verder naar een horizon van dood en God. Nog een weinig tijds... Dan geurt de wierook en dan spat het wijwater op hùn katafalk. Dan zitten de ouden die weer gespaard zijn bij de laatste oogst, in de stille kerk van negen uur in den morgen, en tusschen God en hen gaan de stamelingen heen en weer om een eeuwige vrede. Dan loopen de kleine misdienaars ter weerszij van de priester door de zuigende modder van het kerkhofpad, en boven hun geluk om de vrije morgen, komt er iets wellen in hun kleine zielen, iets oneindig-verdrietigs en oneindigzieks, dat hen nooit geheel en al meer verlaten zal.

Het kerkhof is zoo mild als het leven nooit was, en het is zoo droevig eerlijk in zijn manier van gedenken. De rijken liggen onder hun zware steen. Wie zal hem wentelen, nu er zooveel geld en goed op drukt, en het hooge kruis nog na den dood het ijdele van hun aardsche bevoorrechting verkondigt? De tuinman peutert het mos uit hun grafsteenen. Tot na hun dood blijven deze menschen zijn beste klanten.

En de armen, zij liggen aan de rand van den akker, waar de kleine waterloopen hun geheimen wegdraven naar de sloot. Het gras en de koekoeksbloemen zijn behoedzaam genaderd, en er is een mildheid die niemand kan schenken en niemand meer nemen kan. Aarde, rulle, warme, sluimerende aarde, doorwaaid van zaad en scheutelingen, die hen volledig in zich opneemt en bloeiend, in geur en blijdschap, teruggeeft aan het mildere leven van na den dood. Het is hier dat Christus rust als hij het stof van de stad afwerpt van Zijn heilig sandaal. Zijn bloote, bloedmarmeren voeten drukken de grond, en als Hij zich nederzet wart de slip van Zijn kleed in de oude rozenstruik. Dan glijdt het goed Hem door de hand, het verborgen goed van verdrietigheden en armenpijn, en Zijn adem waait de pluizen van de distel uiteen, dat zij nieuw en stekelig dit heilige verbergen zullen voor de wreedheid der levenden.

In de voeg van een gemetselde rand groeit een korenaar. Een enkele, schaarsch-gevulde aar, die teer en brekelijk boven de grassen wuift. Het brood, het schreiend-gegeten brood dat den arme gedenkt, omdat nooit handen zich liever en aanbiddelijker vouwden om de bruine korst, dan die hier begraven liggen.

Moeder zit alleen op een bankje, en vader is wat doorgedrenteld naar een blinkend nieuw monument dat hij in de verte zag. De vogels komen rond moeder, groen en

rood uit de boomen, en fluiten en tetteren rond waar zij zit.

Haar handen vouwen zich en achter haar gesloten oogen begint het leven van de menschen thuis, hun geluk en hun droefheid. Zij vult de levens aan. Zij voegt er wat van haar onuitputtelijke goedheid bij, en zij overbrugt de verwijderingen met haar goede bedoeling...

De bewaker rammelt met zijn sleutels langs de paden. Hij jaagt niet veel bidwild meer op, de meesten zijn al gegaan. Voor hem uit loopen moeder en Jansen, en twee meisjes in het zwart. Bij de poort grijpt moeder vaders arm. Neen, grijpen is het woord niet. Ze legt haar hand zachtjes tusschen vaders mouw en zijn jasje. Jansen maakt een ronde elleboog, en voelt haar zwaarte tegen zijn zij. Hun stappen staan klein naast elkander, bedachtzaam en genietend.

Het is lang geleden dat zij gearmd liepen. In een klein dorp, langs een weg met hakhout, over een kleine brug. De avonden van een korte verkeeringstijd, opgepropt met plannen en een liefde die geen enkele twijfel en geen enkele zwakheid kende. Toen was Jansens arm zachter, en hij leek grooter in zijn lichte kleeren. Hun armen lagen warm door elkaar, en hij hield dan haar hand in de zijne. Zij zagen maar weinig van de wegkant en van de menschen, omdat voor hen uit altijd het toekomstig samenzijn leefde.

Er liggen veel stappen tusschen Huwelijk en Oliesel. Ze moeten allen worden gezet, maar gaandeweg worden maat en tempo anders. De liefde ook; die slaat naar binnen, diep-weg. Zóó diep, dat het niet iedere dag te vinden is, dat het soms zelfs verloren lijkt, dat gevoel van het eerste uur. En dan ineens weer blijkt het fonkelend en sterk te bestaan. Het ligt gebed in verdriet en ont-

goochelingen, en het heeft een nieuw kindergezicht gekregen.

De gave eikel blijft glanzend onder het rottend blad. De wind rakelt in de hoopen en drijft ze hoog uit in een werveling van dorheid en nood; dan ligt de eikel bloot in de najaarszon, en de kiem warmt zich onder de schil.

Een goede dag kiemt het weer.

Een kleine lente, die bespaard werd uit een overvloed.

De trams gaan bellend langs. De huizen zijn al wéér veranderd sinds moeder voor het laatst wandelde. De menschen worden lichter, luchtiger. Er komen nieuwe gevels voor de herinneringen, maar de gedachten gaan gemakkelijk om hoeken en door nieuwbouw heen. Ze kijken nergens voor de winkels. Alleen hóóger, langs de huizentoppen, en in de verte waar de straten smaller schijnen. Daar deert niets hun gedachten die terug zijn gegaan in de tijd. Moeder denkt aan de jonge Jansen en Jansen denkt aan moeder in haar meisjestijd. Ze hebben beiden verloren, ieder voor zich, en samen hebben ze een eenheid gewonnen die van geen twee menschen meer weet. Van geen twee lichamen, van geen twee gestalten, alléén van een versmolten genegenheid, van een gezamenlijke wil die niet sterk is, maar die taai en machtig tegen het leven aan klimt.

De kinderen gaan overal naar bed. Er staat een moeder hoog in haar huis; ze heeft de jongste in de veilige boog van haar arm, en wijst van boven naar de trams en de paarden, en de boomen die slapen gaan.

Waarom komt dit alles in deze ééne avond tesamen? Het zijn gewone dingen, maar het schijnt of alles anders van kleur en van beweging is. Bekend, vertrouwd, een beeld van vroeger dat terug keert zonder schade, en dat liever is geworden door de jaren heen.

Op de hoek van hun straat hinken de meisjes. Het glimmend stukje steen huppelt voor de voeten uit. Ze hinken, met een voet in de hand, en de tong komt uit de mond van inspanning.

Moeder blijft staan. Ze laat vaders arm los en kijkt. Heel het spel drinkt ze in, en de vlugheid. Ze zucht om haar voeten die moe en zwaar zijn van de korte wandeling.

Vader is doorgeloopen, en draait zich wat verder om.

,,Kom moeder", roept hij. ,,We moeten eens naar huis op aan".

VIII

Was Marie erg verbaasd, toen Toon met haar meeliep naar huis? Ze zou het niet kunnen zeggen als iemand het haar vroeg. Maar waarom zou ze dat eigenlijk geweest zijn? Ze ziet Toon van tijd tot tijd thuis, en ze hebben samen wel eens een poosje zitten praten, als Peter de kamer uit was, of er was een man te kort om te kaarten.

Hij stond niet op haar te wachten, maar liep wèl precies op de tijd dat zij van haar dienst naar huis ging, langs. Langzaam, slenterend, en met zijn aandacht meer bij de dingen achter zijn rug dan bij de dingen voor hem.

Hij heeft haar thuisgebracht met een omwegje. Ze is nu een paar weken bij de van Duins, en ze zijn er thuis aan gewend geraakt pas te eten wanneer Marie terug is. De eerste dagen was het weer wat anders, maar met het nieuwe was de aardigheid er af; als je 's morgens stevig gewerkt hebt, zijn een paar boterhammen niet voldoende om heel den middag op te stoomen. 's Avonds eten dat is prachtig voor menschen die niet veel te doen hebben, en die na het eten nog een lange avond voor zich hebben om alles weer te verteeren voor ze gaan slapen. Maar arbeiders moeten hun middag-eten hebben.

Willem vindt het wel prettig, die ziet er tenminste iets van een verbetering in, en moeder denkt alleen maar aan Marie, die nu als ze thuiskomt nòg eens kan beginnen. Want zij zelf... het lijkt al heel wat, maar als ze stof heeft afgenomen, valt ze met de stofdoek in de hand op een stoel neer, en moet ze een paar minuten rusten voor ze weer verder kan.

Het is stil in huis. Overdag de natuurlijke stilte van een langzaam bewegende vrouw in kleine kamertjes; 's avonds

de beklemmende stilte van een huisje vol tobbers die de eindjes aan elkaar probeeren te knoopen.

Er is iets geweest met Jansen. Wat, dat weet alleen Peter, en die praat er niet over. Zooiets als er geweest is met van Gendt en met de anderen die de laatste maand zijn weggewerkt. Het heet dat er veel te weinig werk is voor alle menschen, en dat daarom alleen de prima, jonge krachten aan den gang kunnen blijven. Maar het komt steeds meer vast te staan, dat er iets anders achter zit. Toon hoort dit, en Peter hoort dat. Ze passen het aan elkaar, en dan hebben ze zoowat een flauw beeld van wat er gebeuren gaat. De baas is zenuwachtig, de bedrijfsleider is pesterig, en mijnheer van Duin loopt rond als een kip die zijn ei niet kwijt kan.

Zoo'n stemming is erger dan de hooge rivier tegen een dijk. Die kan doorbreken, maar je kunt er met de zandzak en je vierkante schouders tegen aan werken. Misschien hou je hem tegen. Je kunt zien hoe hij schuimt, en telkens meer land vreet, hongerig naar wat achter de dijk bewaard wordt.

Dit is een dreigend beest dat niemand heeft gezien. Het sluipt tusschen de eene afdeeling en de andere. Het trekt zijn scherpe krabben over de koppen van die wat te zeggen hebben, en zet een schuwe angst in de oogen van allen die hun brood in gevaar zien.

In Manchester koopt de familie Smith een nieuw vloerkleed, en hun radio krijgt een nieuw stel lampen. Laat in den avond zitten moede menschen met secuur geveegde voeten op het kleed, en ze luisteren naar de dansmuziek uit het Savoy-hotel. Soms komt er een rijtje beurskoersen doorheen, een scherpe en onverstaanbare hoon voor den eenvoudigen buitenstaander.

Smith mag overwerken. Zijn twee zoons mogen overwerken. De verloofde van zijn dochter werkt over. Er is

een behoorlijke order in weverijmachines voor Holland. Met spoed moet de boel geleverd worden, en in de heele fabriek is een opgewekte stemming. Het schijnt zelfs dat de directeur van de week een paar mannen een sigaret uit zijn eigen koker heeft gepresenteerd. De tijd is nog zoo slecht niet, maar je moet het natuurlijk een beetje treffen. Wie kan er iets aan doen dat Smith op zijn nieuwe vloerkleed zit, en dat Jansen 's avonds moet eten vanwege het dienstje, en niet zoo goed meer slaapt, nu hij weet dat ze hem op de korrel hebben? Er moet toch werk zijn voor Smith uit Manchester, en daarom moet Jansen op zij. Want de baas van Smith en de baas van Jansen, die bijten elkaar niet. Als die elkaar wat bestellen, wees er dan zeker van dat ze beiden aan het langste eind trekken. Dat is het merkwaardigste van veel merkwaardige dingen: alle touwen hebben een lang en een kort eind, behalve de touwen waaraan de heeren trekken. Die zijn dubbel en doorgeknipt en de korte eindjes die houden de arbeiders vast. De lange einden liggen in de handen van hun baas.

Marie vraagt wat er eigenlijk met vader is.

,,Och, niets", zegt Toon. ,,Er is nog niets, maar er kan iets komen. Ze werken de oudere menschen er uit, en je vader is bang dat hij vandaag of morgen óók aan de beurt komt. Er moet bezuinigd worden".

Marie merkt plots een lucht van zeeppoeder aan haar handen, en probeert ze wat weg te houden. De lucht van de keuken, van de dienstbaarheid. Zoo draagt een paard de lucht van de stal mee en de eigen lucht van zijn baas.

,,Er is anders niet veel van te merken", zegt Marie, ,,dat er bezuinigd moet worden".

,,Hoezoo?"

,,Nou, binnen gaat het allemaal van de groote boom af. Ze eten op een dag meer dure dingen dan wij ooit bij

mekaar hebben gezien. Er wordt nooit gevraagd wat het kost".

,,Kun je het er wel zoo'n beetje houden?"

Toon vraagt het, maar hij weet het eigenlijk al. Dikwijls heeft hij geprobeerd haar over te halen, om toch maar niet te gaan. Ze kan er immers af als ze wil. Die paar gulden in de week doen het hem niet.

Hij heeft niets bereikt. Hij sprak ook niet zoo erg met overtuiging. Die paar gulden in de week doen het hem immers wel?

Ja, ze kan het er wel uithouden. Mevrouw valt nog al mee, en de rest gaat ook wel. Ze komt niet veel binnen, en in de keuken hebben ze een beetje de vrije hand. Er zijn natuurlijk vervelende dingen, maar waar heb je die niet. Een verschrikkelijk groote omwasch, en iedere dag hetzelfde werk.

Het is even stil tusschen hen. Toon weet immers niet, wat een dienstmeisje eigenlijk precies doet, en hoe zúúr het brood is dat in een vreemde keuken gegeten wordt.

,,Al die dingen zijn zoo èrg niet, als je ze voor je eigen menschen doet. Maar het is allemaal voor vreemden, en nooit krijg je dank voor je werk".

Nu geeft Toon haar een arm. Dat is moeilijk voor hem, en hij krijgt drooge lippen, zoo gespannen is hij om wat gebeuren zal. Dat is immers het begin van een verkeering. Néémt zij die arm, dan hoeft er verder niet veel gezegd te worden, en neemt ze die arm niet...

Veilig en rustig legt Marie haar arm in die van Toon. Er komt warm, blij bloed naar haar hals, en ze weet dat ze dit al twee maal verwacht heeft.

,,Wij samen, hè, meid?"

Ja, zij samen. Zonder veel woorden. Een flinke jongen en een flinke meid, en een hoop miserie die tòch die twee armen niet van elkaar zal kunnen krijgen. Hun pas wordt

sneller; zij kijken in elkanders gezicht. Marie heeft het frissche, gewasschene van de hollandsche meisjes, vochtig, lacherig, met een mooi soepel lijntje waar de hals in de bloese zinkt. En Toon, Toon heeft een sterke, open kop, vrijmoedig, blij, met een breede mond, een roode kier in de notenkleur.

Uit hun gesprek gaan nu veel kleine hekjes weg. Ze praten over moeder, over Peter, over Willem. Wat er gebeuren moet, als vader zonder komt te loopen. Moeder is óók zoo best niet. Ze houdt zich goed voor de anderen, maar als ze maar even bukt zie je kleine zweetdruppeltjes in haar hals; ze kan soms zoo met haar mond naar adem zuigen als ze loopt. Dan maakt ze een tuitje, en het is net of ze het maar met moeite binnen krijgt.

„Ik heb het moeder vertèld", zegt Marie.

„Wàt?"

„Van ons tweeën!"

„En wat zei ze?"

„Niet véél. Ze lachtte, maar ik geloof dat ze erg blij was. Later is ze er nog eens over begonnen".

Ja, moeder vindt Meeuwessen een beste kerel. Blij? Neen, blij was ze niet. Marie is haar eenigste meisje, en je zou het graag altijd bij je houden, maar dat kàn immers niet. Ze moet trouwen en zelf beginnen... En als ze trouwen moet, dan zal Toon een goeie jongen voor haar zijn. Je kan hem gerust in zijn oogen kijken en als hij naast Marie zit, kan hij zoo echt goed zijn oogen op haar gezicht houden. Zoo moet het. Zoo was Jansen in zijn tijd ook. Niets van die grijperige stoeierigheid waar ongelukken van komen, en waar nooit een ernstig woord bij valt.

De bedrijfsleider heeft er weer twee op zijn blaadje. Jansen, en van der Steen. Het blijft altijd een vervelend

gedonder, een rot-karwei om zulke oudgedienden hun ontslag aan te zeggen. Van Duin kan lekker kletsen, die zit in zijn privé-kantoor, en trekt er zich verder niets van aan. Als hij de twee mannen laat roepen, draaien rondom de koppen om. Zelfs Peter bukt zich over zijn machine. Ze weten dat als ze nu opkijken, ze twee menschen zien verdrinken. Twee oudere menschen die iedereen gemakkelijk aan kan, wéérloos, zonder verzet, die plots hun armen en beenen dik en gezwollen voelen, en in hun oogen de angst voor het verdrinken hebben. *Zij* blijven staan. *Zij* houden het werk, en die twee verliezen het. Waarom is het eigenlijk noodig, dat ze om twaalf uur in het kantoor moeten komen? Waarom bespaard men hen dat niet? Ze weten het nu immers toch al, wat er gaat gebeuren, wat de bedrijfsleider zeggen zal, en wat zij niet zullen antwoorden. Dat het de directie spijt, om van hèm niet eens te spréken. Hij kan er evenmin iets aan doen als zij zelf.

Het is die ellendige tijd die niemand in zijn macht heeft, daarvan zijn zij het slachtoffer. Als het aan mijnheer van Duin lag, dan zou het niet zoo vlug en misschien heelemaal niet gebeuren. Maar het bedrijf mag niet in de waagschaal worden gesteld. Het Bedrijf gaat voor het belang van den enkeling.

Over twee weken dus.

Nu gaat er een gestikt, verdronken, vergast mensch over de straat. Alles aan hem is murw, ziek, koortsig, afgebonden. Een en dertig jaar lang zagen deze huizen hem langs gaan. Hij liep hard, hij floot: hij was pas getrouwd. Hij liep snel en zonder omzien, zijn lippen gingen droog tegen elkaar en hij hoorde niets om zich heen: zijn vrouw bracht Peter ter wereld, en het water klotste hoog tegen haar leven. Hij liep snel en met blijdschap op zijn mannelijk gezicht: er waren kinderen thuis, die feest vier-

den om hun Eerste Communie. En later, toen Willem was geslaagd...

De huizen hebben zich nooit verbaasd. Ze hebben een man voorbij zien gaan in de wisselingen van zijn leven, gevoed door het werk zijner handen, en door de vlijt van zijn lijf.

Dit is geen màn meer. Dit is een volkomen doelloos mensch geworden. De fabriek wierp hem uit. Hij mag niet meer terug in dat gebouw van het snelle leven, waarin hij zijn brood verdiende, en of zijn hart opkrampt van narigheid, wat deert dat de fabriek?

Loop zachtjes, Jansen, loop zàchtjes. Je hebt nu geen haast meer. Waarom wil je vlug thuis zijn? Je bent verdronken man, je hebt gas binnen gekregen.

Voel je wel, je hart slaat niet meer zoo regelmatig. Het klopt vlug, en dan lang na elkaar een paar zware stooten. Loop voorzichtig, anders breekt er iets in je door, en je blijft dood op straat liggen. Je hoeft het ze thuis niet te zeggen, dàt blijft je bespaard. Ze zien het aan je. Je kinderen zien heusch wel dat niemand jou nu meer gebruiken kan. Je bent oud geworden en je hebt het niet gemerkt. Maar je kinderen wel, die hebben het al làng gezien, en ze zullen het je heusch niet kwalijk nemen. En moeder? Vrouw Jansen? Tine Jansen, waar je vroeger mee vrijde, toen je nog spierballen had, en twaalf glazen bier kon drinken? Och, die bestaat óók niet meer. Die heb jij niet kunnen onderhouden die lach van Tine en dat vlugge leven van haar. Ze is weg, ze heeft je wel iets achtergelaten, een vrouw Jansen, een moeder voor Peter en de anderen.

Van Duin kan jou niet meer gebruiken. Van Duin moet vlugge, jònge kerels hebben, die niet staan te suffen, en die hun centen waard zijn. Hun centen? Zijn centen! Waar moet hij anders van in dat witte huis wonen, en de

mijnheer van spelen? En je dochter, die leeft toch óók van hem?

Nou kan je knutselen, Jansen. Je had al zoo lang een konijnenhok willen timmeren en boven een plank op de zolder maken. Nou heb je de tijd.

Wat, huil je nou?

Wat zeg je? Ik versta je niet?

Dat je toch altijd hard hebt gewerkt? Man, daar twijfelt toch niemand aan. Véél te hard, dat is juist de zaak. Daarom ben je zoo vlug niet meer. Van Duin, die is frisch gebleven, die kan nog jaren mee.

Jansen denkt ineens aan de witte muizen die hij heeft weggegeven aan een vriendje, op de dag dat hij voor het eerst naar de fabriek ging. Hij ziet de deur in de mist, en pakt een meter te vroeg naar de deurknop. Hij doet zachtjes de deur dicht achter zich en dan staat hij tegen een klein schilderijtje aan te schreien. Warm water, dat diep in zijn lijf begint te wellen en dat brandt van een ongekend verdriet.

Peter zegt het binnen. Dan gaat zijn kop grijnzen. Of huilt hij ook? Zijn tanden kraken over zijn tanden heen.

„De ploerten, de ploerten, de ploerten", schreeuwt hij dan. Zijn kop valt op zijn handen.

Er snikken twee kerels in het huis van Jansen, en zij schamen zich niet.

Er zijn twee vrouwen in het huis van Jansen die een mannenhoofd tegen hun schorten drukken, en zij zijn sterk. De stugge koppen zijn als kinderhoofdjes onder hun hand.

IX

Van Gendt is nu toch weer in het domein van mijnheer van Duin teruggekeerd. Een heel àndere van Gendt, die je niet terug zou kennen. Hij heeft een bruin fluweelen broek aan en een blauw buis, en tusschen zijn riem steekt een bosje raffia.

Van Gendt, de tuinman.

De beste kracht van het tweehoofdig bloemisten- en tuinmansbedrijf van Gendt. Dat had de oude ook nooit kunnen denken, dat hij zijn zoon nog eens bij zich zou krijgen. Hij had het hem vroeger wel eens aangepresenteerd: waarom zou je in een fabriek blijven als je buiten op je eigen grond een fatsoendelijke boterham kan verdienen? Nou is het er dan toch nòg van gekomen, nu oude van Gendt zeven en zeventig, en jonge van Gendt vijf en vijftig is. De oude heeft er ook een nieuwe klant door gekregen, want, zóó zijn die van Duins nou niet: toen de oude is gaan aanbellen en heeft gevraagd of hij nu de tuin niet kon onderhouden, omdat zijn zoon toch óók zonder liep en bij hèm in de zaak kwam, hebben ze dat meteen goed gevonden.

Van Gendt heerscht nu op het vroeger nooit dan met eerbied betreden terrein. Hij plant bloemen en hij snijdt gras. Hij dunt de leiperen uit en bindt de frambozen op. Zachtjes-aan, zonder veel haast. Hij wil er nog langer over doen dan vandaag en morgen. Om acht uur haalt hij zijn bullen uit het schuurtje, om elf uur drinkt hij koffie aan de glazen keukendeur en maakt een praatje met de meisjes of met de chauffeur, en om twaalf uur gaat hij eten bij zijn vader op de tuin.

Als hij werkt kijkt hij over zijn planten naar hèt huis. Hij kan er niet genoeg van krijgen. Van al die menschen heeft hij vroeger maar een kant gezien. Van mijnheer de

strenge, de machtige kant, de patroon over leven en dood. Van mevrouw het deftige gezicht en de blik over de heele straat heen. Van mijnheer Frits het laatdunkende, een beetje vies uitgevallen gebaar waarmee hij door de fabriek slenterde.

Ze hebben allemaal nog een àndere kant. Dat kun je 's morgens in de keuken zien als de rommel van de vorige avond er staat, de leege glazen en de leege flesschen, of als je soms hoort hoe duidelijk mijnheer tegen de meisjes of tegen zijn vrouw spreekt. Daar is geen woord Spaansch bij, en het geeft je zoo 's ochtends voor negen uur al het prettige gevoel, dat er tenminste nog leven in de brouwerij is.

Marie van Jansen is hier vlak na hem gekomen. Hij heeft niet veel van haar gemerkt, maar nu hij van de keukenmeid hoort, dat haar vader ook ontslagen is, nou doet hij moeite om vriendelijk voor haar te zijn.

Hij vertelt hoe de bloemen heeten, als zij iets in de tuin te doen heeft, en heeft een trapje voor haar versjouwd dat naar de schuur toe moest. Ze hebben het samen gehad over de bezuiniging en de schampere woorden van van Gendt hebben haar goed gedaan.

Thuis zit vader voor zich uit te kijken. Het is ongelooflijk wat de man in drie weken veranderd is. Of ze hem nu al duizend maal zeggen dat hij het maar moet beschouwen alsof zijn pensioen vroeger is ingegaan, dat hij wat moet wàndelen en eens met een man uit de buurt wat gaan praten, ze krijgen hem niet van zijn plaats. Na het boterhammeneten blijft hij zitten, en zijn handen vingeren over elkaar heen, of hij legt ze languit op het zeiltje en zit er maar naar te kijken. Moeder gaat dan bij hem zitten en praat wat tegen hem, al krijgt ze bijna geen antwoord.
,,Wees toch niet zoo kinderachtig, vader. De jongens hebben het je toch óók gezegd, dat er niemand iets aan doen

kan. Het is jouw schuld toch niet. Het is toch geen schande. Probeer tenminste nog wat aan je leven te hebben nou de boel zoo geloopen is''.

Maar het stuit allemaal tegen dat bange gezicht met die diepe oogen af, en er blijft maar één uur over, één enkel uur waarin moeder iets voor hem doen kan. Dat is voor ze inslapen, achter de dichte alcoofdeuren. Dan draait hij zich naar haar toe, en dan pakt ze zijn handen onder de dekens, en die houdt ze stevig tusschen haar eigen handen. Hun adem kruist elkaar, en ze voelt de rasperige huid van Jansens' voeten koud tegen de hare aan.

,,Tine, Tine, ik kan er zoo slecht tégen...'', fluistert Jansen dan.

En zij zegt: ,,Stil nou maar, dat weet ik immers. Je went er wel aan, en we gaan samen wandelen...''

Marie heeft het hen hooren zeggen die paar woorden, toen ze nog even in de kamer moest zijn om iets te halen. Ze hebben haar ouder gemaakt, en Toon heeft niet begrepen, waarom Marie hem de avond daarna, zoo vast tegen zich heeft aangedrukt, en telkens maar heeft gezegd: ,,Je bent mijn jongen, en van niemand anders, en de rèst, de rèst...'' Het laatste kwam niet, omdat Toon haar kuste.

Aan van Gendt heeft ze verteld dat vader er zoo onder te doen heeft. Ja dat kan die man begrijpen. Hij heeft gelukkig die tuin van zijn vader, maar anders... Je kan niet gaan stil zitten als je pas vijf en vijftig ben. Dan moet je werken of je kniest je dood.

Mijnheer Frits heeft niet bijster veel manieren. Sinds zijn hospita in Leiden hem heeft betrapt, toen hij haar dienstmeisje vast had, en hij met een stalen gezicht de schuld op het meisje heeft geschoven, is er iets in de war gebleven met zijn eergevoel. En het is nog èrger in de

war geraakt toen het meisje het biljet van tien gulden aan nam.

Het verbaasde hem niet, maar het bedierf zijn levensinzichten nog verder. Je kan alles doen als je maar geld hebt om te betalen. En natuurlijk moet je altijd helder blijven en geen stomme dingen doen. Stom is het om iets in de gaten te laten loopen of om iets te overdrijven. Hij heeft nu al drie maal gezien dat in het katoen van het dagmeisje een frisch corpus zit. Ze heeft geen dienstbodengezicht. Dat is een belangrijk iets. Menschen als mijnheer Frits zouden nooit iets om een meisje geven met een dienstbodengezicht. Ze geven alleen om dienstboden met een meisjesgezicht, en dat heeft Marie.

Ze stond op een trapje in de gang om een spinneweb van een bovenlicht af te ragen. Fatsoenlijke mannen kijken niet op als een meisje op een trap staat, maar van dat fatsoen heeft Frits geen overdreven last. Hij lachtte en Marie kreeg een kleur. Méér niet. Daar is nu wel een drama van te maken, maar dat gebeurde niet. Hij had even pleizier en zij was even verdrietig en schaamde zich. De tweede keer zat ze op haar knieën en wreef een stuk van de vloer, boven op de gang langs de slaapkamers. Lenig was ze, met een leuk brugje in haar rug, als ze zoo doorzakte op handen en voeten. Hij heeft haar even met de hand door de hals gestreken.

Ze was meteen overeind.

„Nou, nou", zei mijnheer Frits.

Zij kéék alleen maar, en hij ging een kamer in.

Daarna is ze de tel kwijt geraakt. Bijna iederen dag was er iets. Nooit iets ernstigs, maar ze voelt het, als hij tegen haar rug aankijkt. Ze kroop op haar knieën door de tuinkamer om een knoopje te zoeken, dat juffrouw Willy verloren had. Die zat daar met haar broer en hij heeft zitten draaien op zijn stoel om steeds Marie te zien. Toen

ze het knoopje had gevonden en het aan de juffrouw gaf, zei die: „Dat duurde nog al lang, hè?"

't Was een duidelijk verwijt. Natuurlijk, zoo'n meid lokt het uit, en doet dan nog verontwaardigd. Later heeft de juffrouw het haar nog een paar maal laten voelen, en wat kon ze zeggen? Men verwéét haar niets...

Mijnheer Frits heeft ergens een verloofde. Die schrijft eenmaal in de week een groene brief en krijgt een witte terug. Wat heeft hij daar nu aan? Neen, de wangen van Marie zijn veel aardiger dan die brieven, en haar sterke beenen... Hij ziet ze erg goed, nu ze zich bukt om iets in een kast te zetten. Ze steekt haar hand naar iets uit. Frits pakt haar hand en trekt die naar zich toe. Hij wil iets zeggen, en zij denkt dat hij haar kussen wil.

Ze rukt zich los.

„Ik hou daar niet van", zegt ze, en ze weet dat ze eigenlijk iets veel ergers zeggen moest. Maar wat dééd hij eigenlijk? Je voelt het wel, maar je kan toch niets zeggen. Ze is vlug weggegaan. Ze moest voor de keukenmeid de weckflesschen uitzoeken in het schuurtje in de tuin.

De zon valt over de rozenperken en steekt kleine brooze straaltjes door de tuinhoed van van Gendt heen. Hij richt zich op om het hoofd eens af te vegen met zijn roode zakdoek. Marie gaat juist het schuurtje binnen.

In het schuurtje staan de lange rijen weckflesschen. Ze moeten worden uitgezocht met deksels en ringen, en in een kist gepakt. De deur is achter haar dicht en ze zit rustig even op de rand van de kist.

Als het zoo doorgaat zal ze het aan Toon vertellen, dan moet die maar raad schaffen. Hij zal woedend zijn, maar dat mag ook wel. Dat vieze jong met zijn gladde kop en zijn warme handen.

Bàh.

Toon heeft gróóte sterke pooten, die je haast fijn drukken, en als hij je zoent dan kraakt je kop bijna in elkaar. Maar deze vent, met zijn gladde haren en zijn hemelsblauwe sokjes. Bah, wat een smeerlap. Daar moet je nou nog beleefd tegen blijven, omdat je bij zijn moeder in betrekking ben..

De heele boel hier deugt niet. Moet je die fijne boekjes maar eens zien die op de kamers boven slingeren. Al naakt en smeerlapperij wat er aan is. Ze heeft er eens een doorgebladerd en ze werd er misselijk van. En wie gapt ze van boven en neemt ze mee naar bed? Het binnenmeisje, dat een zusje in het klooster heeft en dat boven haar bed een reliquie heeft hangen die haar moeder haar meegaf.

Dat is allemaal hùn schuld, en van niemand anders.

Pestvolk is het, ja, pestvolk. Dan nog veel liever die ingenieur en zijn luie dochter. Die waren tenminste niet Roomsch, dan kun je je zooiets begrijpen.

Maar deze lui gaan 's Zondags naar de kerk en de geestelijken komen er soms over de vloer...

Ze bukt zich over de glazen. Heldere dingen met een merk dat het licht vangt. Ze past en zoekt, en het rinkelt heel licht en gezellig in haar handen. De deur achter haar is open gegaan; ze hoort het geluid pas als de klink al weer dicht valt. Mijnheer Frits staat in de schuur.

Ze blijft er ijzig kalm bij. Ze heeft zooiets verwacht, vandaag of morgen. Ze gilt niet, en ze laat de flesschen niet uit haar handen vallen. Ze ziet dat hij zenuwachtig is en dat zijn oogen raar staan. Met in iedere hand een flesch kijkt ze hem aan. Zoo temt ze Willem als hij een pestbui heeft.

,,Waarom was je straks zoo onaardig?'' vraagt hij. De sufferd. Hij zegt het op een verlegen schooljongensmanier, en loopt intusschen op haar toe.

,,Wat wil U eigenlijk?'' vraagt Marie.

Hij kijkt naar de flesschen en naar haar mond en achter zich naar de gesloten deur.

,,Wil je niet eens met me in de auto uit?''

,,Ik denk er niet aan''.

,,Waarom niet?''

,,Ik wil niks met U te maken hebben''.

Hij hoort het niet eens. Hij ziet de ernst niet in haar oogen. Dat zeggen ze immers allemaal. Als hij maar eerst...

Zijn handen gaan om haar armen. Zijn hoofd komt dichterbij. Zijn mond is klein, vleezig, met een ronde onderlip. Hij zal haar kussen. Een stap achter haar is de wand. Haar bovenlijf buigt zich naar achter, en zij drukt de beide flesschen tegen zijn borst.

Er komt een snik op haar lippen.

,,Smeerlap'', steunt ze dan.

De deur van de schuur kraakt open en oude van Gendt ziet de geschiedenis: hoe mijnheer Frits haar loslaat en haar de flesschen uit de hand wil nemen. Het is een hopelooze poging om zijn figuur te redden. Hij kijkt even naar van Gendt en gaat de schuur uit.

Nu vallen de flesschen pas. Ze zijn krampachtig in die meisjeshanden gekneld geweest, en nu de vingers ontspannen, vallen ze in springende scherven over de voeten van van Gendt en over de vloer.

Marie huilt, en de tuinman leunt op zijn hark.

,,Je moet het tegen mevrouw zeggen'' dringt hij aan. ,,Zoo'n geile gladakker'', spuwt hij er nijdig uit.

Marie knikt door haar tranen heen, en ze weet dat zij het niet doen zal. Maar Toon, Toon zal het weten. Vanavond nog. Soms valt een hooge snik nog na uit haar mond en trilt samen met het zachte geklink van de leege flesschen.

De hark gaat snel over het grint, kwaad, bestraffend.
Uit het witte huis zingt de radio over de boomen, en op het tegelpad klikken de hakjes van juffrouw Willy die de tuin ingaat.
Marie slikt haar laatste tranen weg.

X

Toon loopt nu niet meer langs op het juiste oogenblik. Hij wacht een beetje voorbij het hek, ongeduldig, drentelend, en telkens kijkt hij of Marie niet langs het achterpad uit de keuken komt.

Het zijn geen vroolijke loopjes meer. Er is wel een stille goedheid, een vertrouwen op uitkomst, op een tijd die eens beter zal zijn, maar ze zitten te dicht op de beroerdigheid : op vaders verval, op moeders hopeloos vertrouwen, en op Marie's dienstbaarheid. Toon weet het allemaal van mijnheer Frits.

Hij heeft natuurlijk gezegd dat hij hem de hersens zou inslaan, en hij heeft het natuurlijk niet gedaan. Hij legt er zich bij neer, néén, hij wordt er bij neer gedwòngen. Dat is met hen allemaal het geval : ze worden op hun knieën gehouden door het ongeluk, door de beroerdigheid, en opstaan is bijna onmogelijk. Marie's vier gulden in de week zijn er vijf geworden, en die vijf gulden beteekenen wat in het gezin van Jansen. Mijnheer Frits is niet erg lastig meer. Hij kijkt bijna niet naar haar om, en denkelijk heeft hij dus iets anders gevonden, dat toeschietelijker is. Ze kan tòch niet de afkeer overwinnen.

De kleeren die op zijn kamer slingeren, zijn hoeden en schoenen, het voelt vies aan in de hand, glibberig, koud, onbetrouwbaar.

Toon is iedere avond hetzelfde, en iederen avond anders.

Iedereen weet het nu, van hun plannen. Vader ook, en Peter en Willem. Peter had het al gedacht, en hij vindt het heelemaal goed. Zijn vriendschap voor Toon is er een beetje door verschoven. Niet verkleind, maar ernstiger geworden.

Willem kan Toon niet goed luchten of zien. Dat komt door de avonden dat hij met Peter en Toon heeft gepraat

over de sociale toestanden en over de manier om die te veranderen. Willem heeft er dunne boekjes over, maar het meeste weet hij toch van een man van de hoofdactecursus. Driedubbel opgewarmd americanisme van het gemeenste soort: help-u-zelf water en melk, pasklaar gemaakt voor het levens-egoisme van kleine luiden.

Als Peter maar leeren wou, als Toon zich maar onmisbaar wilde maken. Het is uitgesloten dat mijnheer van Duin en de andere fabrikanten zulke schurken zijn als Peter en Toon gelooven. Zij nemen hun plaats in, net zoo goed als de arbeiders. Zij hebben andere plichten en andere rechten. Zij zijn onmisbaar in het verband van de maatschappij. Niets belet Peter en Toon om van hun leven iets te maken. Maar dan beginnen met zich niet één te voelen met Jan en alleman. De arbeider, dat beteekent niets. Dat kan een man zijn met aanleg, en het kan een sufferd zijn die nergens voor deugt dan om aan een eenvoudige machine te staan. Opvallen, wat beteekenen, ideeën hebben. Is dàt soms een horizon, om altijd in een klein huisje te zitten, en iedere cent driemaal te moeten omdraaien? Willem bedankt daarvoor.

Vader moet je niet rekenen. Die is er in opgegroeid, maar hùn generatie heeft andere verplichtingen, en daardóór andere rechten.

Peter zet zijn kop tegen die slecht getimmerde theorien. Hij breekt ze tot de grond af, en loopt over de ruïne heen met zijn lachende kop.

Er deugt heelemaal niets van.

Er staat nèrgens dat van Duin meer moet verdienen als zij. Omdat van Duin toevallig bij van Duin door de schoorsteen is gevallen? Is dat recht? Is dat katholiek? En wat dat kleine huisje betreft, daar gáát het niet om. Het kleine huisje is misschien beter als het groote, en zeker kan je in een klein huisje wonen en een goed, een belangrijk

mensch zijn. Maar je moet niet in het kleine huisje gedréven worden, omdat er anderen zijn die in groote huizen moeten wonen. Dat is onrecht. En vader? Is die daar in opgevoed? Wat betéékent dat? Niets anders, dan dat bij hem de dwàng zóó vroeg begonnen is, dat hij geen tijd hield om er over na te denken! Vader, die met zijn tiende jaar al achter de handkar liep, die zijn school niet af kon maken, omdat ze thuis op de drie kwartjes zaten te springen die hij verdienen kon? Vader, wou Willem váder nou beschouwen als een soort van verdwaasde oude man, terwijl hij er verdomme van geleerd had? Vader, uitgeknepen hebben ze hem, uitgeperst, jaren en jaren, iedere week en iedere dag hetzelfde, en toen zijn hand niet meer zoo vast was, en er immers tòch machines op komst waren die geen fouten maken, toen hebben ze hem weggekeild, zóó, vòrt, weggesmeten op de belt.

Wàt vooruitgang, wàt ontwikkeling? Alleen een beetje heldere kijk en een beetje eerlijkheid, anders niet.

Neen, nou moet Willem niet met die vrijgestelden aankomen. Daar voelt Peter ook niets voor. Niets, heelemaal niets. Die hebben de tijd voorbij laten gaan met praten en met kletsen, omdat ze dachten dat het zoo nou verder altijd wel duren zou. Ze hebben niet tijdig bedacht dat dit heele leven, deze heele wereld uit arbeiders bestaat. Uit arbeiders, èn uit darren die het doodtrappen niet waard zijn.

Ja, doe nou naar niet zoo deftig met je handen, uit àrbeiders. Jij bent een arbeider en de pastoor en je vader en de dokter en van Duin, als hij tenminste werkt. Daar hebben ze niet aan gedacht. Ze hebben een verschil geëxploiteerd wat niet bestond, en ze hebben intusschen niets gedaan om de arbeid die zij achter zich hadden, te doen eeren.

Wat is de fabriek zonder òns? Hoe maakt men machines

zonder òns? Ik, zònder van Duin, ik kan kool planten en zagen en verven, en doen wat ik wil met mijn handen, en omdat ik sterk ben.

Maar van Duin, van Duin met zijn opgeloopen kop, die kan niets zonder ons. Niets. En moet hij dan het beste brok, het eenigste brok uit de schaal, omdat hij de papieren in zijn brandkast heeft liggen?

Toon is Peter bijgesprongen, en vader heeft stil zitten knikken over zijn rustelooze handen heen. Willem haalt de schouders op, dat is zijn eenigste verweer. Soms denkt Peter dat hij tòch eerlijk is. Dat hij niet beter weet, omdat hij nooit zelf in de fabriek heeft gestaan. Het leven is heel anders langs hem geloopen, en het had hem nooit stevig in de tang.

Op een avond is pastoor van Loenen bij hen geweest. Ze kwamen niet veel, de geestelijken, maar er was ook niet veel te doen. Dat ze allemaal hun plichten deden, dat konden de heeren weten, en van moeders ziekte schijnen ze eerst te laat te hebben gehoord.

De pastoor komt daar eigenlijk om, en hij vindt moeder aan tafel met vader en de jongens. Hij hoort van het ontslag, en moeder vertelt het hem van Toon en Marie. Het zijn twee moeilijke dingen op eens. De pastoor is blij om de verloving, en hij vind het beroerd dat Jansen nou zonder loopt. Ja, ze moeten maar bidden de jongelui, dat ze het er zoo mogen afbrengen als vader en moeder.

Zie, dat doet goed.

Dat komt als een vreemde troost over Jansens gebogen hoofd en over het moede lijf van moeder. Ze twijfelen er eigenlijk zelf niet aan, dat ze tenminste hun best hebben gedaan. Maar een mensch wil dat zonder ijdelheid toch wel eens van zijn pastoor hooren. Dat het goed met hem is, dat hij nog in de goede richting spoort, dat Onze

Lieve Heer zeker tevreden zal zijn, al had je dan ook altijd nog meer kunnen doen.

De pastoor kent ze immers. De pastoor kent ze dóór en dóór. Ze biechten bij hem. Vader eens in de maand en moeder iedere veertien dagen. Hij is een echte moedertjes biechtvader. Hij weet wat er in de bedden en over de tafel heen te koop is. Hij kent de kleine zorgen en de dingen die de buren en de straat niet weten mogen.

,,Ja, ja, moeder'', zegt de pastoor. ,,Dat mag van je gezegd zijn, hoor, van jou, en van je man ook. Ze zullen een harde dobber hebben om het jullie na te doen''.

,,Was er geen werk meer, Jansen?'' vraagt hij dan.

Peter geeft het antwoord.

,,Ze moeten er een stel kwijt, mijnheer pastoor. Er komen nieuwe machines, en nou kunnen ze de helft van ons missen''.

,,Sjònge, sjònge, dat is wat. En juist nou, nou je elders ook niet makkelijk wat zal vinden. Ja, het ziet er slecht uit in de wereld. Het lijkt wel of men het overal mee wil probeeren, behalve met het evangelie''.

,,Hoe bedoelt U dat, mijnheer pastoor?'' vraagt Marie.

,,Och kind, kijk nou zelf eens om je heen. Je vader zit met zijn handen over elkaar en hij wil graag werken. De gewone menschen kunnen van hun geld amper de Donderdag halen, en de anderen smijten overal het geld tegen de steenen kapot. Er is geen armoe, er is alleen gierigheid. Er is geen ellende, er is alleen maar wreedheid. Er is brood genoeg, koffie genoeg, vleesch genoeg, groenten en kleeding genoeg. Maar al liepen de menschen naakt over de straat, ze zouden nog niets krijgen van de lui die het hebben en zullen houden.

Ik denk er wel eens aan, als ik van de preekstoel weer naar het altaar ga, hoe God zich moet weerhouden om heel dit geslacht niet met hongersnood en verschrikkelijkheden

te slaan. Róómsch, ja Róómsch noemen ze zich. Ik ken ze wel, die voor in mijn kerk zitten en die zich zelf zoo goed vinden, dat het niet braver kan. Maar ik vergeet nooit mijn vader. Die was kleermaker, dat heb ik jullie moeder al eens verteld, en als hij in de winteravond uren een uren had zitten naaien op een boerderij, kwam hij met twee kwartjes en een bak bevroren aardappelen thuis. Alleen in de avond werd de kachel aangestoken, en soms nam moeder mijn twee broertjes op haar schoot, omdat ze in bed lagen te huilen van de kou".

De pastoor heeft zijn sigaar stuk gedrukt tegen de aschbak. Hij rookt niet meer. Hij schuift de aschbak zelfs ver van zich vandaan, en kijkt naar het venster. Het is stil in de kamer.

De zielen branden om hem heen, en op zijn gezicht is een trek van binnenpijn die maar langzaam-aan weggaat.

Het gesprek vlot niet meer.

Willem heeft nog een paar woorden gezegd. Dat toch niet allen over één kam geschoren kunnen worden. Dat er toch eigenlijk niemand schuld is aan de toestand, en dat iedereéén wat moet inschikken om weer in het rechte spoor te komen.

„Zeg je dat óók", vraagt de pastoor, „als ze jullie salarissen weer gaan korten? Inschikken? Man, de arbeider is al uitgeschikt. Die kan geen centimeter meer op zij, of hij valt uit de bank".

De pastoor drinkt een kop thee. Hij geeft de mannen een sigaar en zegt dat hij nog eens aan komt.

Marie en Toon laten hem uit. Er wordt nog even gepraat in de gang, en als de deur dicht is geslagen, komen die twee nog niet binnen.

Maar wie zal dat merken.

Moeder knippert met haar oogen. Haar lippen trillen, en ze pakt vaders hand. „Vader...", zegt ze. Meer niet.

Dan komen twee groote, dikke, klare tranen in haar oogen staan, en Peter staat op van zijn stoel.

„Hònderd, een handvol zulke pastoors", zegt hij.

En Willem, die net gekleede Willem kruipt op zijn knieën om moeders stopnaald te zoeken, en als moeder al lang weer bezig is, zegt hij nog:

„'t Is heerlijk, als ze dat van iemand kunnen zeggen moeder, wat de pastoor van jou en vader zei".

Nu is dit een goede avond in het huisje. Een avond van heel verschillend geluk, maar zonder spanningen van kwaadheid en droefenis.

Willem vertelt over de klas, en ze lachen en luisteren, terwijl hun harten licht en verlost in hun lichaam slaan.

XI

Moeder staat achter in het tuintje, en klopt het loopertje van de zoldertrap uit. Het is een prachtige morgen, koel, zilverig en doorschoten met witte duiven die overal van de platjes af hun schrift beginnen tegen de blauwe lucht. Er bloeit iets bij de buren, wàt kan ze niet zien, maar het geurt zwaar en loom over de achtertuinen. Vroeger kon je van hier af het groen van de weien zien. Je zag het rad van een kleine sluis, en door de open partjes heen kleurde het land. Vaal en grijs, als de dagen kort en vol regen waren, geel van boterbloemen en vurig van zuringrood in de zomer. Nu snijden een paar nieuwe straten het onderstuk van de hemel af. Roode en geele huizen met ruime balcons aan de achterzijde. Ze staan te ver-af om te zien hoe die menschen leven, maar het waschgoed is er minder, en zachter van kleur. Hier hangen de mansbroeken bol op de wind, en het ondergoed is maar zelden licht en vinnig. Dáár is alles rose en seringkleurig. Een ambtenarenwijk met weinig kinderen, en te hooge huren

Moeder hanteert de mattenklopper. Het hek dreunt er van, en de zonnebloem schudt wat van zijn geele blaadjes uit. Bij de buren is alles dicht en stil. Moeder begrijpt dat niet. Al drie dagen laat niemand zich zien. En ziek zijn ze toch niet, want ze heeft het jonge vrouwtje 's middags uit zien gaan, en hij gaat óók iedere morgen naar zijn werk.

Het is anders zoo'n vroolijk span en ze hebben er dikwijls pleizier aan beleefd, omdat die pas-getrouwde menschen alles zoo verschrikkelijk netjes in orde hadden. Hij is bode of zooiets aan de spoorwegen, met een pakje aan, en letters op zijn pet. Het is hetzelfde huisje van de Jansens, maar zij hebben er met zijn tweeën natuurlijk veel meer ruimte in. Soms hangen ze wel eens over het hekje, om een praatje te maken, en als moeder haar in

de straat tegenkomt, loopen ze samen tot huis.

Misschien beroerdigheid, of ruzie. Geloof hebben ze niet zoover moeder weet, en dan heb je nu eenmaal veel meer moeilijke dingen dan menschen die dat wel hebben.

Hij heeft eens tegen Jansen gezegd: ,,Ik geloof wel, even goed als jij''.

,,Het gaat er ook om: wàt!'', zei vader terug.

,,Dat het vleesch beter is als de beenen'', zei hij toen lachend.

,,Dan had je slager moeten worden'', zei Peter. ,,Die gelooven dat allemaal''.

Zoo ging het in een grapje door, maar eigenlijk was het diep treurig. Hij was er een van Sloof. Bij hem thuis waren negen kinderen, een heel fatsoenlijk gezin, maar zijn vader kon je óók nergens meer helsch mee maken, dan door over het geloof te beginnen.

,,Gelóóf'', zei hij dan, ,,gelóóf, dat is de broodwinning van de pastoor. Maar die moet stomme klanten hebben. Ik ben er te verstandig voor''.

Hij is nog beroerd aan zijn eindje gekomen, toen hij in een najaarsavond over het voetpad van de spoorbrug wilde loopen. Uitgegleden, in het water gevallen en de volgende dag gedregd.

Moeder kijkt nog eens naar de duiven, en snuift de geur van de tuinen op.

Dan zet ze de looper in een hoekje van de keuken. Die zal Marie leggen als ze vanavond thuis komt, want het bukken op het trapje valt haar zoo moeilijk met haar dikke lijf.

Zou ze nou wat haringen halen voor bij de boterham? Vijf centen, dàt is twintig cent de vier. Neen, laat ze het maar niet doen. Ze worden nog wel goedkooper en ze heeft immers nog kaas in huis.

Voor het raam van de huiskamer staan een paar potten

met bloemen. De geranium maakt de eene bloem na de andere, en de fuchsia wuift met zijn roode bellen in de tocht van het venstergat.

Moeder geeft ze water uit de witte melkkan, en plukt hier en daar een geel geworden blaadje af.

De post wordt in de gang gegooid. Dat gaat hier nog heel gemoedelijk, in deze straat zonder brievenbussen. De deur wordt opengedaan, en de postbode gooit de brief of de krant eenvoudig in de gang. Veel is er niet te bestellen. Zoo om de drie huizen een brief of een krantje. Bij Jansen is het drukker dan bij de rest, omdat Willem altijd lessen krijgt over de post, en brieven van vrienden uit zijn normaalschooltijd. Moeder zet de kan op tafel en gaat het gangetje in. Een bruine envellop met drukwerk voor Willem en een brief voor den heer Jansen.

Uit Haarlem. Van wie kan dat zijn? Ze hebben twee nichten in Haarlem wonen, nichten van moeder, maar die schrijven hoogstens eens in het jaar, en dan nog heel kort, alleen om nieuw jaar te wenschen.

Moeder haalt een breinaald uit de lade en maakt met een lange rits de brief open.

Vier kantjes van een velletje postpapier. Van Trui die met een bankwerker is getrouwd en vier kinderen heeft. Wàt, wàt schrijft ze? Kees in een gesticht; misschien wel voor goed, en zij zonder inkomsten?

Daar moet vrouw Jansen bij gaan zitten. Ze begint heelemaal op nieuw, maar de tweede keer leest ze precies hetzelfde. Kees heeft een zenuwtoeval gehad. Hij is in een gesticht, en Trui heeft alleen een klein uitkeerinkje. Ze moet uit Haarlem vandaan, naar een broer van Kees toe in Limburg, waar ze helpen kan in de winkel. Daar kan ze dan later ook met de kinderen gaan wonen, maar de eerste tijd wil ze het even aanzien, en neemt alleen het jongste mee. Twee gaan er naar Mien, en nou zitten ze

nog met de oudste. Als het nou niet al te veel gevraagd is, wou ze die graag een paar weken bij tante Tine laten. Lastig is het kind heelemaal niet. Het is een zacht meisje, en het kan al heel aardig voor zich zelf zorgen. Het volgend jaar zou ze naar school gaan. Als tante het hèbben kàn, of ze dan even terug wil schrijven, dan zal een jongere broer van Kees het brengen, die moet toch telkens met de vrachtauto bij tante in de stad zijn.

Daar zit moeder met de brief op haar schoot. Ze kent Kees niet erg goed, want ze heeft hem in het geheel misschien drie maal gezien. Een groote, donkere man met magere handen en onrustige oogen in het hoofd.

Zenuwtoevallen, ja, dat zal wel van langen duur zijn, als hij er tenminste nog van boven op komt. En Trui, die nou al haar kinderen een tijd lang missen moet.

Daar denkt moeder het éérste aan. Ze heeft geen oogenblik er aan gedacht, om Liesje niet te nemen. Je moet mekaar helpen, al valt het ook moeilijk, juist nou Jansen zonder is gekomen.

Jansen is uit. Eindelijk een keer uit. Ze heeft hem de deur uitgekregen om een emmer bloemenaarde te halen bij van Gendt. Als hij daar nou maar wat blijft praten, dan helpt dat weer mee om hem in zijn oude doen te brengen. Die zal er óók van ophooren. En Marie...

Liesje zal bij Marie slapen. Ze hebben een kinderbed geleend, en het kan net tegen de korte kant van het kamertje staan. Het staat er al drie dagen te vroeg, opgemaakt met veel te groote lakens die dubbel geslagen zijn, en met de bontste deken van het huis.

Moeder wil het niet weten, maar ze verlangt erg naar het kleine meisje. De kinderen plagen haar er mee, en zeggen dat ze er tien jaar jonger uitziet sinds die brief ge-

komen is. Ze hebben nog nooit een kleintje in huis gehad, maar zien er toch niet tegen op.

Waarom ook? Het geeft vertier, en moeder heeft tijd genoeg om er zich mee bezig te houden.

Op een morgen komt de broer van Kees. Het heele straatje is donderend-vol van motor-geluid, als de vrachtauto het huisnummer zoekt. Tusschen de twee mannen in zit het kleine meisje, verkruimeld, zoek geraakt tusschen hun grove pakken, en hun luide stemmen over het lawaai van de motor heen. Ze wordt er uitgebeurd en staat op de kleine steentjes. Haar beenen zijn stijf van het zitten en ze loopt dwaas, met korte pasjes achter oom aan, die het rieten reismandje draagt.

Het donkere gangetje. De kleine huiskamer met de bloemen, de poes die, de pooten rekkend, opstaat van een stoel. En tante Tine die het kleine meisje knuffelt. Ze zeggen niets, en moeder doet het kleine verschoten jasje uit. Pas als oom met de auto is weggereden komt er wat beweging in het kleine hoopje mensch. Ze staat met de vingertjes aan de tafelrand, en kijkt over het bloemetjeszeil heen naar de nieuwe tante.

„Is oom Jan weer naar huis?"

„Ja, oom Jan is weer naar huis. En Liesje blijft bij tante, hè? Straks komt oom Jansen ook thuis en dan gaan we eten".

Het zijn maar gewone woorden tusschen een ouderwordende vrouw en een kindje; het moet wennen, als je in zooveel jaren niet meer met zulke kleintjes heb gepraat.

Tante beurt haar op een stoel aan tafel, bij het kopje melk met suiker, dat ze zelf mag roeren met het lepeltje. De krulletjes rond het kopje leven op, en de handjes gaan vlugger aan en af naar de dingen op tafel toe. Ze grijpt naar moeders brilledoos, en haar elleboog tikt het kopje om.

Stroomende melk en oogen vol schrik. Dan : het eerste

huilen in den vreemde. Korte stooten, met een lange rust van diep-in naar adem zoeken, zóó lang dat moeder in haar ongewendheid vreest dat het geluid niet meer kan boven komen. Het wil niet bedaren. Zelfs niet als ze in de breede schoot zit, die zich zonder moeite weer plooit tot de veilige rustplaats van moede kinderen.

Het is het vreemde; de luidruchtige, vermoeiende reis en de nieuwe omgeving die dit kleine hart zoo pijnlijk belemmeren.

Zoo hebben vroeger Peter en Marie en Willem in dit warme schootbed gezeten, als het eerste onrecht en de eerste hardheid hun kleine leven beschadigd hadden. Moeders hand gaat over het hoofdje, heen en weer, heen en weer, van het zachte halsje tot diep onder de blonde krulletjes, en dan schokt het lijfje niet meer. Dan legt het warme, natte gezichtje zich tegen moeders borst aan, en komt er een lange, eindelooze zucht naar boven.

Het is nu alles goed. De stage adem gaat langs moeders kin, en haar hand ligt rustig om het magere middeltje.

Ze draagt het kind de trap op, met een hand aan de leuning, en een diep hijgen naar adem telkens als ze de voet een trede hooger zet.

Op de stoel bij het bed wordt Liesje nog eens wakker. Maar haar oogjes staan zoo bol van slaap, en ze praat zoo zangerig ver weg van dingen die moeder niet kent, dat moeder er door heen gaat zingen. Een oud, versleten versje op een oude, doorgesleten wijs. Het klinkt nog ouder, en nog wijzer nu vrouw Jansen het zingt, en het loopt rondom langs de houten wandjes als een moegevlogen vlinder die nog eenmaal fladderen wil.

Lakentjes opgeslagen, kindje in bed. Het slaapt in haar blauwe broekje en in een wit flanelletje dat zacht en schuimend tegen het snelademende borstje staat.

Zoo zien Jansen en Peter de logé: verwarde krulletjes, en een rood wangetje dat in de kussens gloeit.

XII

Het blijft stil bij de buren, achter het huis, en dat krijgt een aparte beteekenis, nu ze al twee maal een felle ruzie tegen de muur hebben hooren slaan. Ze hebben er even naar geluisterd, maar moeder heeft zoo hard de bordjes in elkaar geschoven, dat ze niets meer konden verstaan. Het eindigde met een lang en hoog gehuil en slaande deuren.

Dat is niets bijzonder in deze buurt. De ruzies komen hier nog naar buiten op een stoep in den avond, en de buren kiezen fel partij in de twisten die een gezin beroeren.

Zoo levendig als vroeger is het al niet meer. Met de meubels en de voordeuren is het geslacht veranderd. Ze pesten elkaar nog even hard en misschien veel gemeener, maar ze hebben van de nette lui overgenomen hoe men dergelijke kwesties in de huiskamer en in bed afhandelt.

Vroeger... Jansen kan er van vertellen en Peter weet nog een beetje uit zijn jongensjaren. Vrouw Kras die met haar man op Zondagmorgen de kruisweg deed.

Dat ging zoo.

Kras was sjouwer, en hij verdiende groot geld. Als hij 's Zaterdags tegen de avond gewasschen was, ging hij in een helblauw pak de stad in, en kwam al bijtijds, om een uur of elf stomdronken thuis. Hij was volkomen kalm en volkomen dronken. Over dat stadium heen, waarin men ruzie zoekt of vriendschappen aanknoopt. Dronken op die feillooze, verheven manier, die het individu slechts voor zich zelf bedacht maakt, veilig, en zonder schande in het noodend bed te komen. Kras zei dan een zwaar en bijna deftig „Goeden Avond", met alle denkbare klemtoonen er op, en ging rustig naar bed.

Dat was de aanloop maar, voor het duizelingwekkend

feest van den Zondag. Dan liep hij om half zeven al in de straat, hoog en luid zingend. Nooit een straatlied, neen, brokstukken van een zangles, dertig jaar geleden, met een ontroerde en diep-orgelende stem. Hij gaf de kinderen die hij al zoo vroeg tegenkwam een cent, en dan zeiden ze: „Dank je wel, oom Kras".

Langs de Singels ging hij, onder de juichende wieken van de molen door, onder de wuivende boomen van het plantsoen, en ergens waar een koetsierskroeg open was, dronk hij zijn eerste glas zuivere, klare jenever. Dan was Kras een bijzonder goed mensch. Hij maakte de waard opmerkzaam op de prachtige dag weer, op de zwanen die hij langs gegaan was, en op de hopelijk groote verdienste van de buiten-café's, nu wel iedereen van de prachtige dag zou profiteeren.

Er was geen enkele wanklank bij. Wat beteekenden een paar glazen voor Kras, die honderd kilo graan drie trappen opdroeg en met beide armen gespreid zijn zakken over de zwiepende loopplank sjouwde!

Hij bleef hier niet al te lang, en ging zijn beeweg langs. Overal bleef wat van zijn geld, en van zijn forsche goedheid achter, van zijn waaiende stem. Het tochtte altijd om hem heen, alsof alle deuren openstonden waar hij kwam. De zon ging hooger-op, en Kras voeten stapten zwaar en zeker de weg af. Een klare. Prachtige dag weer. Een klare. Prachtige dag weer. Een klare. Goede dag voor de buitencafé's. Een klare. Schitterende dag weer. Zoo deed hij zijn goede werken en hij werd nergens bedankt. Men keek hem hoofdschuddend na, maar dat drong niet door de ban van zijn stralende levenslust.

Dan werd het later. De Hoogmis ging overal uit, en Kras zag ergens door een blauw horretje de geloovigen keeren. Hij wou het niet zien, en hij kon er zijn oogen niet van af houden. Kras was katholiek, met God en met

eere, en hij had er in vijf en twintig jaar geen donder aan gedaan.

Waarom niet? Wie zal het zeggen? Maar die Zondagsche geloovigen jagen het week in week uit weer in hem op. Als hij een pater of een pastoor tegen komt neemt hij altijd de pet af. Altijd. Dàt zullen ze van hem niet zeggen.

Als er een scheef woord over de pastoors valt in zijn bijzijn, dan waarschuwt de man achter de tapkast. Hij wenkt heel kort met zijn hoofd in de richting van Kras. Die kan dat niet hooren, daar komt hij rònd voor uit.

De schenners, het tuig. Hij zal ze met hun stomme rotkoppen dwars door de kroeg heen dondersteenen, o zoo.

Dat is genoeg. Kras zet zijn pet iets meer naar achteren, en hij wrijft met de rug van zijn bovenmenschelijk groote hand langs zijn natte lippen. Weg is het mooie weer. Hij ziet de zwanen niet meer.

De vuillikken. De lafbekken.

Hij spoelt het verontwaardigd verhemelte met jenever en met jenever. Dan begint het overal twaalf uur te luiden. De Zondag van Kras is voorbij.

In de gang van zijn huis komt zijn vrouw, en ze trekt de deur hard achter zich dicht. Het eten staat op het gas, en nu gaat zij Kras zoeken. Moeilijk is dat niet. Die zit immers bij Nagel, in het hoekje bij het raam.

Zijn schouders zijn wat ingezakt, en hij geeft niemand antwoord meer.

Hij vraagt alleen van tijd tot tijd : „Komt ze er al aan?"

En dan schudt Nagel het zware hoofd. „Nog niet".

Dat is het fatum, dat moet en dat moet gebeuren. Kras kan niet van zijn plaats, omdat de slang reeds aankronkelt.

De deur gaat wijd open, en het hoofd van de vrouw komt naar binnen.

„Is Kràs hier?"

Dat is de liturgie van iedere Zondag. Natúúrlijk is Kras hier.

Nagel knikt naar het hoekje bij het raam. Hij heeft de borrels al afgerekend, en weet dat nu de film begint.

De vrouw staat midden in het cafétje. Haar hooge, een beetje gebogen arm wijst naar het warme, lichte deurgat.

,,Naar huis!'', zegt ze.

Dan staat Kras op. Hij is nog wel gróót, maar slapjes. Een slaaf, een lijfeigene, een hengst, die gevangen is, en naar zijn stal wordt teruggeleid.

Zij stapt achter hem aan de straat op.

Op de brug houdt ze hem staande. Er zijn menschen rond hen gekomen, en zij wenkt er nog meer naderbij.

,,Ja, menschen'', huilt dan haar stem ineens uit, ,,ja menschen, daar hèb je hem nou. Dat is nou Kràs, die zuiperd. Daar hebben jullie zeker wel eens van gehoord. Gisteravond was hij zat als een dief, en vanmorgen om zes uur is hij weer uitgegaan om de centen van het huishouden te verzuipen. Dan zit je daar thuis met de stumpers van kinderen, en meneer maakt de centen op''.

Ze geeft Kras een stoot in de rug, en hij vervolgt zijn kruisweg, tot honderd meter verder vrouw Kras hem inhoudt voor de volgende statie.

Ja, zóó ging het vroeger, in de dagen van Vrouw Duperant en van de vliegende behanger. Als Jansen daar over begint te vertellen, is hij uren bezig, en zit hij weer midden in die bonte herrie van het verleden.

De ruzie bij de buren blijft binnen.

Zoolang als het duurt, en dat is niet erg lang.

Liesje is overdag in de tuin. Ze speelt met een ruineuze pop, die in en uit een plat sigarenkistje gaat, en drentelt naar de keuken om tante wat te vragen over de duizend kleine dingen van het tuintje.

Marie heeft inderhaast wat poppenkleertjes genaaid, en zelfs een hoofdkussentje om in het kistje te leggen.

Plots loopt Liesje haastig op tante toe, en blijft tegen haar schort aan staan. Moeder kijkt rond, waarvoor het kind geschrokken kan zijn, of er misschien iets vreemds is in de tuin. Dan ziet ze de buurvrouw bij het hekje.

Ze gaat met Liesje de tuin in, en zegt een hartelijk ,,Goeie morgen''.

,,Dag vrouw Jansen'', zegt het jonge vrouwtje.

Ze is amper vijf en twintig en die jurk maakt haar nog jonger. Een mager gezicht met veel haar er om heen, dat nu over het hekje gebogen is, naar kleine Liesje, die achter tante wegkruipt. Moeder taxeert de kleeding van de buurvrouw. Een heele dame, als je haar zoo ziet, in haar lichte jurk, haar dunne kousen en haar glimmende lakschoenen.

,,Is ze van de familie?''

Ja, Liesje is van de familie. Het verhaal van oom Kees mag de buurvrouw ook weten.

Er is een hoop beroerdigheid in de wereld.

De buurvrouw luistert. Dan zegt ze plots:

,,Zonder kinderen is het óók niks gedaan''.

,,'t Is een zegen, juffrouw'', antwoordt moeder. ,,Ik zeg altijd maar: ze brengen meer geluk mee dan last. Och, en waarvoor leven we anders?''

,,Ja,...'' aarzelt de buurvrouw. ,,Mijn man denkt daar heel anders over. Kinderen zijn hinderen, zegt die, en je krijgt het niet bij hem weggepraat''.

Moeder voelt iets achter die woorden. Is dat misschien de ruzie van laatst? Ze vraagt de buurvrouw even om te loopen, dan kunnen ze een kopje koffie drinken, en even later zitten ze aan de tafel voor het raam.

Liesje speelt weer met de eindeloos-in bed gestopte pop, en tusschen de beide vrouwen gaan nu verborgen woorden

en verborgen daden heen en weer. Er is ruzie geweest bij de buren, dat hoort moeder nu.

Geen ruzie om een kleinigheid, om een hard woord of een bits gezegde, maar vretende, wroetende ruzie, die uit een doorkankerd samenleven berste, omdat er niet langer plaats voor was binnen-in.

De buurman wil geen kinderen. Hij is nou acht maanden getrouwd, en heeft een vaste betrekking. Zelf komt hij uit een gezin van zeven, en bij haar thuis waren er vijf. Ze heeft het de eerste tijd aan zijn zorg voor haar geweten. Je bent te zwak, heeft hij gezegd. Je zou er misschien niet van boven op komen.

Waarom is zij te zwak? Ze heeft nóóit iets gemankeerd, en ze voelt zich stevig, sterk.

Toen heeft ze het hem op de man af gevraagd, en hij heeft ronduit gezegd, dat hij er niet aan dàcht, om daar nou al aan te beginnen.

Later, en dan een of twee, en meer niet.

,,Kijk maar eens om je heen, naar de beroerdigheid die er van komt. Iedereen schopt kinderen in de wereld, maar als er voer en centen te kort komen, wie draait er dan voor op?''

Ze vertelt niet alles, maar soms gaat haar stem lager, een zachte fluistering naar moeders ooren toe.

Die zit met een stille goedheid en met veel medelijden naar het jonge vrouwtje te zien.

,,'t Is zònde dat ik het zeg, maar je man verdient dat je er later ook geen kan krijgen. Het lijkt wel of hij Onze Lieve Heer bestellen wil. Vandaag niet en morgen wel. Ik heb er drie gehad, toen kon het niet meer, maar God weet wat ik er om heb afgehuild dat ik geen meisje meer er bij kon krijgen. Het is toch àlles in je leven?''

,,En wat doe je nou?'' eindigt moeder.

,,Wat kàn ik doen? Avond in avond uit hebben we er

woorden over. Hij wil hebben dat ik zijn boekjes lees, en ik wil er niks van weten. Ik wil een kind, en mijn moeder bekijkt me of ik een slet van de straat ben als ik thuis kom. En nou, nou...", zachter gaat weer haar stem uit naar moeder. Die luistert met spanning, want nu komt de schande van een man bloot.

De wind gaat over de wereld en schudt aan de boomen. Achter de vensters van een huis in de morgen staat een jonge vrouw. De dagen zijn voorzichtig doorwandeld, en iedere morgen heeft ze het lichaam uit bed getild als een brooze vaas die topzwaar van bloemen is.

Het lééft ergens in haar. Ze kan het niet zien en ze kan het bijna niet voelen. Maar ze weet dat ergens binnen in dit leven een nieuw begin is gemaakt, dat er een stralende knop aan het groeien is. Als ze de handen kruist over haar schoot, vermoedt ze in de schaduw daarachter een blije, gonzende warmte als van jonge vogels in hun eerste dons.

Ze zingt als ze door het huis gaat. Ze houdt haar vingers onder de klaterende straal van de kraan en ziet dat het water zilverig is en volstrekt schoon. Ze strijkt de poes over het lijf en als die onder haar hand begint te spinnen glimlacht zij. De menschen zien haar aan, naar haar gezicht dat vol luister is en ze luisteren naar haar woorden vol mildheid, en vol van de geheime bedoeling goed en lief te zijn.

Ze denkt aan haar moeder, en ineens wordt veel uit dat vergane leven helder voor haar oog : hoe in een moederschoot gànsch een geslacht verborgen ligt. Leven in leven, dood in dood, een met zaden omsloten zaad dat in latere tijden rijpen zal.

Er komt een kind in de wereld. Maanden en maanden zal het nog zwerven in de diepzee van moeders schoot,

en dan, op een uur dat de sterren zwermen en paren in de nachthemel, komt het opstijgen, door wieren en koelheid heen, en het drijft zachtjes naar de kust van het leven waar grage handen wachten om het aan land te zetten.

De man komt thuis in den avond. Hij heeft een dag van werk en vervelende dingen achter de rug, en terwijl hij om zijn thee vraagt, bemerkt hij dat zijn vrouw glanzende oogen heeft. Ze komt naar hem toe, en warm komt haar adem en haar woorden in zijn oor : ze verwacht in blijdschap een kind.

Nu zal hij zich over haar buigen. Hij zal het gezicht in zijn handen nemen en zijn mond zal de plaatsen zoeken waarop vroeger graag zijn lippen toefden als de seringen bloeiden boven hun hoofd.

Neen, hij wendt zich af. In hem vecht de geest sinds lang niet meer tegen het vleesch. Zijn vader, en zijns vaders vader hebben de dag geprezen, dat hun vrouwen hen konden zeggen : „De tijd is vervuld, ik draag onze droom en onze hoop onder het hart. Nog voor het jaar vergaan is, zullen wij het bewijs van onze liefde zien".

Deze man staat aan het schemerige eind van een geslacht. Hij kent de warmte van het bed, en hij weet wat een vrouwenlijf aan weelden bergt, maar het allerdiepst geluk versmaadt hij, uit lafheid, uit angst, uit een haat tegen het leven. Hij vervolgt zijn eigen zaad tot den dood. Hij gunt de wind, het brood en de zon niet aan wat ongeboren is, en al vlaagt in zijn enkele zuivere oogenblikken de gevleugelde zwerm van ongeboren zielen langs zijn oog, hij zal God niet helpen voor die allen een tempel en een lijf te zoeken.

Hij heeft niet gewild dat zijn daad zou opstaan in het vleesch, dat er een kind geboren zou worden.

De vrouw staat niet langer trotsch en blij als een jonge boom die zijn tak voelt botten. Haar hoofd zinkt en voor

de eerste maal in haar leven verdedigt zij haar kind.

De nacht dekt twee menschen toe, die met de ruggen naar elkander liggen.

Moederhanden vouwen zich tot een stil en smeekend kruis over het leven dat God gaf.

Met de morgen komt de strijd en de bitterheid weer in het gemoed van de man. De dag door zijn beiden er mee bezig. Hij in de eindelooze gangen van het kantoorgebouw en zij in de popperige drukte van haar keukentje.

Het is nog maar een meisje, als ze zoo met roode oogen tusschen haar boeltje rond gaat. Een meisje, dat zoo graag met de pop wil spelen en de pop niet hebben mag. Maar een meisje dat ergens de verborgen kracht voelt ontwaken die haar moeder haar meegaf. Het kind is bij haar gekomen. Het kind zal bij haar blijven, al moest ze er voor vechten met haar scherpe tanden en haar nagels.

Maar zoo vècht men immers niet om het ongeboren leven. Men spréékt er over. Men pleit voor de dood, en men somt de aantrekkelijkheden op die er het gevolg van zijn.

,,Dan kan je je winterkleeren wel afschrijven, als je dàt maar weet''.

Hij weet een adres. Hij weet een soort van dokter. Een paar minuten narigheid, en dan is de bloesem gevallen, en bestaat er geen angst meer voor de herfst die de vrucht rijp zal zien.

Hij stáát er op. Zij moet niet kinderachtig zijn. Het is niet meer de tijd van onze grootmoeders en van bakersprookjes. Je moet flink zijn, en als er een ongelukje gebeurd is, dat ook durven herstellen.

Na het eten spreekt hij er over. Onder het uitkleeden. Als ze bijna in slaap vallen, en als hij 's middags thuis komt en zijn thee drinkt.

En zij? Zij verliest haar vinnige strijdlust in de mist

van haar zieke, misselijke uren, maar helder achter haar daagsche verdriet staat haar besluit : wat in haar begonnen is, zal zijn eerlijke leven hebben.

Het is stil tusschen de twee vrouwen, nadat moeder haar gevraagd heeft of buurvrouw aan een God geloofd.

Dan zegt zij dat ze het niet zeker weet, maar ze denkt van wel.

,,Dan moet je maar bidden'', zegt moeder, ,,dat je man het mag inzien. En je moet natuurlijk vòl houden. Wie weet hoe alles nog ten goede kan keeren. Het is immers nog een heele tijd. En als je je erg beroerd voelt, moet je altijd maar denken dat je moeder zoo ook eens met jou heeft rondgeloopen...''

Liesje is binnengekomen. Zij kijkt met haar groote oogen van den een naar de ander, en gaat dan tegen buurvrouw aan staan om de knoopen van haar jurk te betasten.

En buurvrouw strijkt met haar zachte meisjeshand over de krullen.

XIII

Op een kindergezicht krijgen de rimpels van het verdriet en de fijne, scheurende kraaienpootjes van de ellende geen vat. Telkens en telkens glijdt het zilverige, spoelende water van het lachen er langs, en als het kind reeds geheel en al van blij-zijn en pleizier verzadigd is, blijft er nog zóóveel over voor de anderen...

Een kind ziet de kleine dingen die wij voorbijgaan, en lachend maakt het langzaam de statige gordijnen van ons bewustzijn los. Iederen keer meer, zien wij het vroeger kind-zijn op ons af komen; het ziet ons verwijtend en ongeloovig aan: dat wij dit leelijke en onware hebben gemaakt, van wat eens zoo borrelend eerlijk en overschoon was.

Het kind vraagt slechts een kleine, makkelijk te schenken liefde en geeft er een overvloed, een golf van genegenheid voor terug. Het is als een kleine witte geit, die alleen het grasland niet kan vinden, als een vogel die van ons zijn zaad en water hebben moet.

Zet een kind op uw tot breedheid geplooide schoot, of tusschen de veilige muurtjes van uw knieën, en bedenk dat er menschen zijn die tot op het laatste oogenblik in deze blauwe geheimen van oogen durven zien, om dan hun schennende hand uit te steken naar dit weerlooze. Mannen met een roofdierenblik, waarin de satan voer.

Een enkele maal, als de engelbewaarder al te zeer geschroeid van deernis en met de borst duister ván rouw om zooveel onschuldig bloed is opgezeild naar waar Jezus zit, ontgaat zoo'n verschrikkelijke de gerechtigheid niet. Maar, terwijl het kind zijn donkere engelenhoofdje op de armpjes strekt en over de schouders der profeten heen de margerieten ziet wuiven op het grafje beneden, komen er mannen met blinkende passers, om de meridiaan van de

schuldeloosheid te ontdekken in de ziel van zijn moordenaar...

Er loopt een moeder door de winkelstraat. Luchtig en fier zet zij haar meisjesbeenen neer, en in elke hand houdt zij het handje van een kind geklemd. Ze is jong, en verdroeg reeds tweemaal de gelukkige pijn van de baring. Als de bloemen dorden in de kraamkamer en steeds sneller de melk in hare borsten wies, wist ze dat ze een stap van haar man was heengetreden. Slechts een enkele, kleine stap, en daar op die vrijgekomen grond staat nu het kind. Cement tusschen twee steenen, die nimmer smelten kunnen tot één nieuwe. Een rankende stengel die in de komende jaren hout zal worden, taai, buigzaam en aandachtig en die de twee stammen zal omwoelen tot geen storm en geen wind hen meer scheiden kan.

Er loopt een moeder door de winkelstraat. De stad belaagt haar met zijn snelle wagens en met zijn slechte dampen, en aan weerskanten trekt de straat zijn lange, domme grijnslach van etalages en deuren. Bederf en leugens, van boven tot beneden, en zoo diep als de huizen zijn.

Zij ziet het niet meer. Zij gaat met haar kinderen door straten waarin een speelgoedwinkel zijn bruine beeren aan de voorgevel hing, en waarin achter scherp glimmende ruimten het gereedschap van den kindermoordenaar ligt uitgestald. De kinderen wijzen er naar, en ze vragen naar aard en beteekenis.

De moeder trekt ze mee, om, terwijl het beleedigd bloed haar naar de wangen schiet, ze het goede paard te wijzen dat de straat bedraafd.

De rubberboom bloedt leeg door zijn sneden, en verslaafde handen zamelen het vocht, opdat de heeren het

verkoopen kunnen om in losbandigheid en geldzucht hun leven door te brengen.

De rubber is onschuldig en weet niet wat hij doet.

Het vocht wordt een deeg, een brood, een nieuwe hoeveelheid die naam en nummer krijgt. De geur van het bosch en van het zweet der geslagenen is er nog aan, maar hongerig wachten de machines die een nieuw aanschijn zullen geven aan dit doellooze. Als de lange, lange weg langs de moede gezichten is volbracht is de rubber onherkenbaar geworden: roode poppetjes die piepen kunnen, en middelen die den mensch behoeden voor een nakomelingschap. Zoo bevecht den mensch zich zelf ook in het levenlooze van de rubber, en geen oogenblik wordt hem de duisternis waarin hij leeft openbaar...

Peter heeft een wagentje gekocht voor Liesje. De bak is blauw, en het lemoen steekt daar schel-rood bij af. Zóó precies is het een melkwagen, dat er zelfs blinkende bussen in staan, precies als de echte, met deksels en ooren. Het rijdt, onder aan een katoenen draadje, en Liesje stapt er mee door het krakende grint achter het plaatsje.

Na de eerste huilbuil is ze rustig geweest, druk en opgewekt. Jansen wandelt er 's morgens mee aan het handje, en doet aan de kennissen het lange verhaal hoe hij zoo plotseling aan een kind in huis kwam.

's Middags zit ze klein tusschen vader en moeder in, recht tegenover het gezicht van Peter, die grapjes maakt en de opvoedkunde met voeten treedt. Want daar doen ze nu wel een beetje veel aan, aan die kunde van het opvoeden. Als je in zoo lang geen kleintjes hebt gehad... Peter brengt dat weer in het evenwicht, en hij krijgt er zijn belooning voor. Als de fluit van twaalf uur gaat, zit Liesje al op de blauwe drempel, en als Peter haar in de verte ziet, loopt ze de straat door en hij beurt het lichte

vrachtje op zijn schouder. Bij de voordeur moet hij bukken, anders bonst haar kleine kopje tegen het bovenlicht.

Zelfs Willem kan er niet buiten: hij heeft een boekje van de eerste klas meegebracht en hij wijst haar de aap, de roos, de zeef, de muur en het gat aan. Een beetje als een les, maar Liesje vindt het leuk om naar zijn schuivende vinger te kijken en naar de manchet die telkens tot tegen zijn pols komt zakken.

's Middags is het kind van moeder. Jansen is uit en zij zijn alleen in het huisje. Bij de zonnebloemen staat een bankje, dat heeft Jansen nog getimmerd toen de oudste een paar jaar was, en daarop zit moeder nu. Liesje zoekt de witte steentjes uit, en laadt haar melkbussen op en af. Tot ze ineens niet meer alleen kan spelen en bij moeder komt staan.

De wagen en de blokken, en de pop die Marie maakte liggen in het grint, en in zalig moe-zijn legt ze het hoofdje op moeders schoot. De duim gaat in de mond, en moeder neemt hem er zachtjes uit, dat het een beetje ploft. Een klein geluidje, net als het ademen van moeder dat nog altijd wat hoorbaar en wat pruttelend gaat, en het geluid van een kraan, een paar tuintjes verder.

Moeders hand ligt op de krullen, en in de andere houdt ze de twee warme, kleine pootjes van het kind. Dan begint ze te zingen. Heel zachtjes, een dun straaltje hoog geluid, dat bijna breekt in een lang woord, en dat met moeite het eind van een zin haalt. Liesje luistert en soms neuriet ze mee. Dan begint moeder versjes op te zeggen die ze nog kent, van de Hollebollegijs en van de Walvisch in de boomen, en andere, die heel ernstig klinken en waarbij moeder de vinger waarschuwend opheft. „Mensch gedenk in later jaren, als ge oud en wijs zult zijn", begint er een, en als moeder dat zoo zegt, lijkt het wel of ze eigenlijk tegen zich zelf spreekt. Er gaat een

middag om met liedjes, met thee drinken, met het plonsen van geschilde aardappels in het water. Achter de vitrage naast-aan staat de buurvrouw. Ze heeft al een paar maal door de gordijntjes gekeken, en nu komt ze eindelijk buiten. Tusschen de twee vrouwen groeit iets wonderlijks: de eerbied van een getrouwd meisje dat iets begint te begrijpen van het leven van een moeder die oud werd en zuiver bleef, en liefde, liefde en hulpvaardigheid van een oude vrouw voor een meisje, dat haar kind verdedigt tegen de vader.

„Hoe voel je je?", vraagt moeder.

„Dank u, heel goed", zegt ze. Dan steekt ze een hand uit naar Liesje en geeft het kind wat chocola. Moeder vraagt verder nergens naar, maar ze vindt dat de buurvrouw er wat minder triestig uit ziet, en daarom hoopt ze dat er langzaam, langzaam een keer komt in het huis hiernaast.

Ze heeft er met Jansen over gesproken, en die weet nu waarom 's avonds in bed, nòg langer dan anders haar rozenkrans door de vingers glijdt.

Marie komt thuis van haar dienst, en ze doet een bonte schort over haar dienstbodenjurk. Daar heeft Peter al wat op afgegeven op die jurk, en gek genoeg was deze keer het bijna niemand met hem eens. Willem vanzelf niet, Marie zweeg er maar over, en moeder zei dat het héél wat netter stond als zoo'n flodderjurk bij het werk.

Maar toch, het is iets vreemds hier in huis, die strakke uniform. Het hoort bij het witte huis en bij de menschen daar, en telkens heeft Marie een nieuwe reden om zoo gauw ze thuis is, iets anders aan te trekken.

Het wordt met den dag moeilijker voor haar, en dat merkt alleen Liesje niet, die tante Marie mag helpen met het koken. De anderen zien het aan haar gezicht, en ze

hooren het in de korte woorden, die ze soms bits en afgebeten ten antwoord geeft. Moeder is bang dat ze op haar zenuwen leeft, en daar heeft moeder gelijk in. Ze lééft op haar zenuwen, en die worden haar langzamerhand de baas.

Zenuwen? Of groeit het verzet in haar, en weet ze niet meer waar ze haar oude persoonlijkheid moet bergen en beveiligen tegen al die nieuwe, gevaarlijke gedachten en gevoelens die in haar boven komen drijven?

Komt het door Toon? Ja, Toon schroeft haar langzaam maar zeker los van het vroegere, door zijn eindeloos herhaald waarom? Hij weet nu zoo ongeveer hoe het leven van Marie er uit ziet, van dat zij 's morgens de keukendeur ingaat, tot ze er 's avonds weer uitkomt. Hij kent de van Duins in de fabriek, zij kent de van Duins thuis, en samen omspannen ze die levens en gaan ze verachten tot den bodem toe.

Hij heeft gevraagd, en geluisterd, en de kleinste feiten hebben hem wild gemaakt en gekwetst.

Het is een groote fout te denken dat er meerdere manieren van minnen zouden zijn. Er is maar een manier van minnen en die tast minnaar en beminde gelijkelijk en hevig aan, totdat de dubbelvlam opstaat die, zich verheffend, één wordt. Het is verkeerd te denken dat een arbeider, zoo'n gewone man, anders lief heeft als de man met de witte, wuivende vingers. Marie is tot het heerlijke midden in zijn leven geworden, tot een vlekkeloos, onaantastbaar middenpunt waarom hij wierookend en bewonderend rondgaat. Heusch, harde handen, met eeltballetjes onder aan de vingers, en gerimpelde toppen van het afwaschwater, worden tot zachte vogels in de hand van den waren minnaar. En de plekken van een gelaat waarover daags in gedachten de vingers strijken om moeheid en zweet weg te vegen uit het leven, 's avonds zijn

het de rose tuinen waarin lippen rondgaan vol teederheid.

Daags nijpt zijn werk hem zoo samen, dat er geen plaats meer blijft voor zijn droom, en in den voornacht, als hij met zijn gedachten tegen de lage zoldering schrijft, telt hij de kleine vernederingen op die zij ondergaat en die hem daarna nòg eens kwetsen.

Wat het beste en het zuiverste is in zijn leven, is het minste en het onbelangrijkste in dat huis...

XIV

Vrijdagsavond's vertelt de bedrijfsleider het aan de bazen, en 's Zaterdagsmorgens weet de heele fabriek het : de volgende week komen de nieuwe machines. Voorloopig, tijdens de verbouwing, wordt er gewoon doorgewerkt, en daarna zal men eens kijken. Er valt nog weinig van te zeggen wie er zullen blijven, en hoeveel.

Gelukkig dringt het niet zoo erg goed tot de mannen door. Ze praten er samen over, en ze gebruiken gewoon de woorden ontslag en werkeloos, maar die woorden hebben nog geen beteekenis voor hen. De meesten werken hier langer dan tien jaar, en zullen niets van dit alles begrijpen voor ze een morgen uit hun bed stappen, om tot de ontdekking te komen, dat ze er wel weer in kunnen kruipen, omdat ze verder voorloopig vrij hebben.

Dinsdags roept de bollebof ze bij elkaar en krijgen ze een toespraak van mijnheer Frits te verduwen. Van Duin zelf heeft het verdomd. ,,Jij hebt die plannen gemaakt en doorgedreven'', heeft hij gezegd, ,,knap jij nu ook die prettige boodschap maar op''.

Och, daar ziet mijnheer Frits als het er nu op aankomt, absoluut niet tegen op. Hij kan vlot van zijn woord komen, en het is een geschikt moment om die kerels meteen eens aan hun verstand te brengen dat tenslotte de fabriek er niet voor hen is, maar voor het product.

Hij heeft eerst een paar aanteekeningen op een stukje papier gemaakt, maar terwijl hij van zijn kantoor naar de pakafdeeling loopt waar de mannen bij elkaar staan, bedenkt hij dat hij misschien beter zoo maar voor de vuist weg iets zeggen kan. Voor de vuist weg... neen, voor het slappe handje weg. Want nu hij er voor staat, komt het zoo vlot niet los. Ze zwijgen allemaal zoo verschrikkelijk, en alle oogen kijken hem tegelijk en vast aan. De oudjes

voorop, die gaan een pasje terug als hij op ze af komt, maar achteraan staan jonge kerels van zijn leeftijd, die precies kijken als was er een brandlucht in huis, of iets dat hen misselijk maakt.

Mijnheer Frits begint dan maar. Over de distributiemoeilijkheden, over de buitenlandsche concurrentie, over de gebrekkige steun aan de industrieën, over de betere kwaliteit van het zuiver machinale product. De woorden vallen als kleine keitjes tusschen hem en die kerels. Hij weet zelfs niet eens zeker of ze wel naar hem luisteren. Ongeveer de helft, zegt hij, van de werkkrachten, wordt overbodig.

Dit is eigenlijk alles. Meer heeft hij niet te zeggen. Hij draait zich vragend om naar de bedrijfsleider die een beetje achter zijn rug is gekropen, en op dat moment zegt Peter iets.

„Dus de helft gaat in ieder geval op de keien?", vraagt hij over de anderen heen.

„Ik geloof dat mijnheer dat duidelijk genoeg gezegd heeft", zegt de bedrijfsleider. Dan fluistert hij even met mijnheer Frits, en laat er achter volgen: „Als natuurlijk een wederopleving zou komen, ja, dan zullen we hopen dat spoedig weer meerderen kunnen worden te werk gesteld".

Mijnheer Frits loopt met de pest in zijn lijf door de tuin. In de hall is Marie bezig de parketvloer te wrijven. Hij moet een tel wachten tot ze op zij is gekropen.

„Liggen jullie toch niet altijd voor een mensch zijn voeten te donderen", zegt mijnheer Frits. Dan kijkt hij op de eerste pagina van de krant. Hij ziet er niet veel van. Hij heeft verloren, dat voelt hij duidelijk. Volledig verloren tegen al die kerels, die alleen maar gekeken hebben. Mischien had hij het anders moeten zeggen... Och, dan zou het óók niet goed geweest zijn. Dat ontslag, anders

zien die lui niet... Alleen zich zèlf, en het bedrijf, dat lappen ze aan hun laars. Maar die Peter Jansen met zijn brutale smoelwerk, als die nog één keer zijn bek opendoet, dan zal hij eens zien wat er hier allemaal op de keien vliegt.

Wat weet de stad er nou van, van dat ontslag dat in de lucht hangt? Nog niets, heelemaal niets. De ramp is nog niet klaar om naar buiten te worden gereden. Eerst moeten daar een paar dozijn vrouwen om huilen en tientallen kerels om vloeken dat de kinderen gaan hoepelen van de schrik.

De firma Moleman, die vanavond een hartige heerentaart levert aan de keukeningang van het huis van Duin, weet heelemaal niet dat die taart wordt opgegeten omdat ,,de kogel door de kerk is''. En zijn zielige collega van de Springweg kan de bestelling sinterklaasgoed bij zijn grossier wel wat verminderen, want een heel partijtje klanten zal dit jaar van zijn aanbieding geen gebruik maken.

,,Maar, òch'', zal de bakker zeggen, de bakker van de heerentaart, ,,de boel moet toch ook naar beneden? 't Is nu eenmaal altijd beroerd voor die het treft, maar ik zeg maar zoo, zooals die loonen gestegen waren, dat kòn immers geen stand houden''.

De collega van de Springweg zal over een poosje nog zenuwachtiger zijn als er wissels komen, en de deurwaarders hem gaan bespringen ,,in naam der Koningin''.

Soms faalt het systeem. Dan lijkt het wel of de groote heeren niet genoeg bij elkander zijn geweest, om af te spreken, en of dáárom het balletje naast hun vetvingers valt. Toen het vorig jaar op de fabriek van van Heel twee weken extra loon is uitgekeerd vanwege de dood van de ouwe stichter, toen had de confectiezaak op de markt een

extra etaleur, en de Zaterdag van de uitbetaling zelf, sleepten ze ruim vijf en dertig procent van het heele extraloon in de la. Kijk, dàt is samenwerking. Dat is gesloten samenspel. Nou heeft die kleeren-mijnheer tenminste een forsch deel van die centen, en de arbeiders hebben een heerenpakje, waaraan ze veel langer iets hebben, en wat ze de eerste twee dagen héél uit de verte wèrkelijk op menschen doet lijken die in eenige welstand leven.

Vanavond staat het berichtje in de krant.

,,Naar wij uit betrouwbare bron vernemen, zullen zeer binnenkort een beduidend aantal arbeiders van de Megafabrieken ontslagen worden, wegens een voorgenomen reorganisatie van het bedrijf, waarin een nieuw machinaal productiesysteem zal worden geinstalleerd. Het ontslag zal ongeveer vijftig arbeiders omvatten. Van de zijde van de betrokken organisaties deelt men ons mede dat morgen een onderhoud tusschen de directie en de vertegenwoordigers van de organisaties zal plaats hebben''.

Het hulpje heeft het bericht afgegeven aan de zetterij, en de heer directeur-hoofdredacteur neemt de gelegenheid te baat, om er in zijn ,,echo's van den dag'' een zedeles uit te putten.

,,Ook hier ter stede zal binnenkort het steeds groeiend leger der werkeloozen weer grooter worden. Het zijn eensdeels de ongebreidelde buitenlandsche concurrentie, andersdeels de hooge loonen welke de fabrikanten dwingen de productie in te krimpen, en dus een gedeelte van hun arbeiders te ontslaan.

Het ware te wenschen dat de roode schreeuwers deze nieuwe les eens ter harte namen, en er uit leerden hoe alleen een eendrachtige wil tot versobering, die uiteraard vooral ook in een ver doorgevoerde loonsverlaging tot uiting zal moeten komen, de vaderlandsche industrie, en

met haar de daarin te werk gestelden, zal kunnen redden van een langzame maar zekere ondergang''.

Ziezoo, nu zal hij dadelijk nog even een stukje schrijven over het afschuwelijke gevaar dat er gelegen is in de voorgestelde couponbelasting. Niet dat die belasting veel kans heeft, maar het is beter om er meteen stelling tegen te nemen. Dat kan op de aandeelhouders en de commissarissen ook niet anders als een goede indruk maken.

Bij Jansen thuis weten ze het heusch al vóór het krantje in de bus komt. Peter kijkt het ding alleen in, om er de draak mee te steken. Tante Bet, noemt hij het product van den directeur-hoofdredacteur, en het ding blijft alleen maar komen omdat ze het al zoo làng hebben, en omdat moeder de burgerlijke stand en een paar regels stadsnieuws niet wil missen.

Bij Jansen weten ze het al. Peter heeft, tegen moeder en zijn eigen gedachten in, gezegd dat hij in ieder geval wel aan de gang bleef. Want hij hoort immers bij de jonge kerels die het vlugste werkten. En met die nieuwe machines zal hij niet veel moeite hebben, dat is alleen een kwestie van even wennen.

Hij kan wel zoowat opnoemen, wie er uitgaan. Lui die misschien even hard werken, maar niet zoo vlug zijn met hun vingers, en die, terwijl ze hard vechten tegen de kuren en de nukken van de machines, die toch geen baas kunnen worden.

Verder wordt er niet veel meer over gepraat. Peter neemt het krantje nog eens terug in de hand, en ziet nu ook het stukje over de couponbelasting staan. Gek, terwijl hij het fijne er niet van snapt, heeft hij toch direct het gevoel dat daar iets smerigs staat. Iets wat in tegenspraak is met het andere bericht, iets wat niet rechtvaardig en niet verantwoord is.

Hij denkt er niet lang over. Hij weet te weinig van de frissche papierstrookjes af, die coupons heeten, om er zich gezond kwaad over te maken. En wat zou het ook helpen? De merg- en futlooze stommerik die het schreef is nu al ruim twintig jaar bezig zijn misgegroeide mentaliteit uit te balken in het stalblaadje dat hij voor vierentwintighonderd gulden 's jaars beheert, en hij zal daar mee doorgaan tot de jicht en het flerecijn hem definitief op het oude-mannenbed werpen. Hij volgt uit de verte de lijn van de groote sociale gedachte, en als hij ergens een bijeenkomst van collega-lichtdragers meemaakt, treft het hem altijd hoe precies hij uit de verte weet aan te voelen wat er door de groote voormannen van hem verlangd wordt.

Morgenavond zal het hulpje weer een ander berichtje afgeven, en als hij het ziet, zal hij weer een ander stukje schrijven, met nagenoeg dezelfde strekking, en nagenoeg hetzelfde uitgekauwde vocabulaire: jan boezeroen vreet te veel, en dat loopt op den duur spaak.

Terwijl hij op het vieze boveneind van zijn speekseldoortrokken penhouder kauwt, zitten zijn collega's even principieel te zabbelen, en nagenoeg op hetzelfde uur brengen zij hun journalistieke miskraam ter wereld.

Peter legt het krantje in den vensterbank. Daar ligt het op het krantje van gisteren, en zal het morgen onder het krantje van morgen liggen. Tot op een dag een keukenmes de bladzijden tot bescheiden velletjes versnijdt, die aan een draad geregen worden. Die komen dan onder het pleeraampje te hangen. Zoo wordt de inhoud dan tòch nog aandachtig gelezen, en, omdat er soms weken over heen gaan vóór dat gebeurt, komt er zelfs iets vroolijks, iets amusants in de droefgeestige toon van dit geestelijk allerlei.

Jawel, een onderhoud tusschen de directie en de ver-

tegenwoordigers van de organisaties. Dat ziet er veelbelovend en gewichtig uit. Maar het valt erg mee. Het klopt ongeveer met wat Peter er van voorspeld heeft : een uurtje praten en van te voren weten dat ze toch zullen toegeven.

Het regent een beetje als de heeren komen. Met hun tweeën. De eene in een regenjas, en de andere met een parapluie.

Kom binnen, heeren. Een gemakkelijke stoel? Mijnheer van Duin blijft in zijn wipstoel zitten. Die staat iets achterover, en daarom kijkt hij een heel klein beetje op de beide heeren vrijgestelden neer.

Tja, heeren. We kunnen er natuurlijk met genoegen over praten, maar er zit niet veel perspectief in ons gesprek. Het betreft hier immers geen kwestie van versneld arbeidstempo, of van inkrimping van de werkzaamheid. Het is een doodgewone zaak van nieuwe machines. Van bétere machines, die zoo verduiveld goed in elkaar zitten dat we er veilig de helft van het personeel bij kunnen missen.

Een langzame afvloeiïng? Och, dat brengt óók weer zijn moeilijkheden mee. Het is de heeren toch ook duidelijk dat het bedrijf op de eerste plaats komt, nietwaar? Met sentimentaliteit zou het bedrijf, en dùs de arbeiders, al heel weinig gediend zijn, nietwaar? Wat het zwaarste is, moet het zwaarste wegen. Willen de heeren rooken? Ja, de heeren willen rooken.

Er is toch veel veranderd in de wereld! Vroeger stond jan boezeroen op de mat voor het loketje, en nu zit de ambtenaar in dienst van jan boezeroen in de clubfauteuil. En niet zoo maar een oogenblikje, neen, bijna een vol uur. Van Duin heeft de tijd. In de fabriek zijn ze druk bezig het beton open te hakken om er de onderstellen van de nieuwe machines in te laten, en dus kan hij er best een

uurtje afnemen. Hij hoort, telkens als de deur opengaat, hoe hard en hoe vlijtig er gewerkt wordt.

Als de zaken zoo staan..., dan...

O neen, zeker niet, de heeren treft waarachtig geen schuld. Evenmin als mij trouwens, nietwaar? Het is de loop van de dingen, daar doet zelfs een vrijgestelde niets aan.

Dag, heeren, tot genoegen.

Er zijn zeshonderd leden hier in de stad. Laat er nu eens vijf en twintig afvallen omdat de organisatie niets heeft bereikt, wat beteekent dat dan nog? De andere bonden zullen er wel evenveel verliezen, en aan contributie beteekent het al met al ook niet veel.

Die ontevredenen, die alleen maar lid van een organisatie zijn, om er van te plukken, en om er beter van te worden, die moeten dan maar gaan.

Maar de kracht van de bond staat ongebroken, en de leiding blijft paraat tegen alle verslechteringen van het levenspeil.

Hoera!

XV

Vier dagen na de redevoering van mijnheer Frits weet nòg niemand wie er precies uit zullen gaan, en wie er zullen blijven. Waarschijnlijk ligt er al lang een lijstje op het kantoor met de namen, maar in de fabriek heerscht een afschuwelijke stemming. Zou ik er uit gaan, en hij niet? Of kan ik aan de gang blijven, en gaat hij de straat op? De gewone alledaagsche hartelijkheid is weggevloeid, en daarvoor in de plaats is een laffe ijver gekomen, een slaafsche gewilligheid en oogendienarij. Het mocht immers nog eens niet vast staan, en een goed woordje van de baas doet misschien wonderen.

Er wordt geen woord gewisseld over het aanstaande ontslag. Een enkel zielige stumperd met een supplement aan zijn boetelijst loopt er stilletjes tusschen, in de overtuiging, dat hij in ieder geval geen kans meer maakt. Het kan straks gebeuren en morgen, en misschien Vrijdag, als de loonzakjes worden uitgedeeld. Dan zit de blauwkop achter het loket, en dan zegt hij pesterig langzaam de naam : ... van Doren... laat es kijken... neen, ga maar, zoo is het goed. Van Doren krijgt een geel envelopje, en gaat opgelucht heen. Hij zit in ieder geval weer voor een week vast. Pietersen, Muiteman en Korver... allemaal alleen een envelopje met het schriele loontje dat ze hebben verdiend.

Het kan ook zijn dat de blauwkop ze eens aanziet, een beetje geheimzinnig, een beetje als een poelier die een kip gaat keelen, en dan naast zich een envelop uit een stapeltje pakt. Geen geele, een witte met het illuustere fabrieksmerk van de Mega-fabrieken er op. In zoo'n envelop zit een memorandum, en op dat memorandum wordt aan zus en zoo meegedeeld dat hij met ingang van dien en dien datum... Ze zakken een beetje in hun

schouders, als ze zoo'n envelop krijgen, en dat oogenblik is een angstig klein pleiziertje voor de blauwkop, die altijd tusschen de arbeiders en de heeren inhangt. Een paria in deze kleine samenleving, van boven-af getrapt, en van beneden af uitgelachen.

,,Aan de eene kant gebrek, aan de andere kant meer winst... En dat kan allemaal gewoon gebeuren. Er volgt verder niets op, als wat gekanker hier en daar. Wat trekken de heeren zich daar van aan?"

Het is weer féést bij Jansen over de tafel heen. Peter en Willem zijn slaags over de mechanisatie.

,,Wat wou jij dan?" vraagt Willem.

,,Wat een vraag! Dat er eerst met ons gepraat werd, en dat er dan een oplossing werd gevonden. Maar ons vragen ze geen woord. Werken en smoel houden".

,,Wou je dan hebben dat de directeur overal ging staan vragen, zeg Peter wat denk jij er van, en jij Pietersen?"

,,Dat zou ik héél gewoon vinden".

,,Omdat jij nou eenmaal je hersens niet gebruiken kan. Niemand houdt de vooruitgang tegen".

,,O nee? Wat jij maar vooruitgang noemt. Als ze jullie maar eens uit de klas trapten en ze zetten er een machine voor, dan zou je de heeren eens hooren".

,,Dat is weer ònzin. Je moet intellectueel werk nooit met handenarbeid vergelijken".

,,Intellectueel werk... Roodeschool-Sappemeer, Uitgeest, 1600 slag bij Nieuwpoort. Kunst aan".

,,Had jij er maar meer van opgestoken!"

,,Hou nou je bek maar".

Peter is opgestaan. Hij heeft een broodplank in de hand, en denkt er ernstig over om Willem daarmee een klap op zijn hersens te geven. Maar moeder pakt hem het ding uit de hand.

,,Jongens, jongens toch. Kunnen jullie nou mekaar nooit leeren verstaan? Je kunt toch wel rustig over die dingen praten, zonder dat je direct hatelijk en giftig hoeft te worden?''

,,Met hèm niet'', zegt Peter. ,,Met hèm niet. Hij hoort er niet meer bij. Hij is te deftig en te geleerd voor ons. Meneer de schoolmeester. Bah!''

Peter loopt de deur uit en Willem trekt naar boven.

Marie ruimt de tafel af.

,,Hoe gaat het toch hiernaast?'' vraagt ze. Moeder heeft vanmiddag de buurvrouw weer gesproken, en nou Marie er naar vraagt, zet ze zich even rustig om dat te vertellen, want het is nog al goed nieuws.

De buurvrouw zei, dat moeder eigenlijk zoo'n goed werk had gedaan. Waarmee wist moeder zelf niet, maar de buurvrouw heeft toen verteld, dat haar man laatst in de tuin stond. Hij stak zijn hand over het hekje en riep om Liesje, die in het grint speelde. Moeder zat op het bankje te breien, en die zei zoo maar meteen: ,,hier blijven, Liesje''. Het kind begreep er niet veel van, en buurman stond met een roode kop over het schuttinkje geleund.

,,Waarom mag dat kind mij geen hand geven?''

,,Jij houdt toch niet van kinderen, man?'' gaf moeder terug.

,,Dat heb ik nooit gezegd'' zei buurman kwaad.

,,Neen, neen, maar je...'' Weg was hij al, en de deur van het keukentje trok hij met een smak achter zich dicht.

,,Nou, en?'' vraagt Marie.

,,Ja, dàt schijnt het hem gedaan te hebben. Hij is vreeselijk te keer getrokken tegen zijn vrouw, dat die met de buren had staan kletsen.

,,Schaam je je daar dan voor?'' zei die toen.

,,O, neen'', zei hij.

,,Nou, wat geeft het dàn of ze het weten?''

Zoo kunnen vrouwen een man eenvoudig in de knip zetten met hun keukenlogica. Hij wist daar niet meteen wat op, maar in bed begon hij er weer over.

,,Het lijkt wel of ik de schurft heb, zoo doet dat mensch van hiernaast. Of dat kind er iets van zal krijgen, als ze mij een hand geeft. 't Is me nog al een kunst om kinderen te hebben. Iedereen heeft kinderen''.

,,Wij toch niet?...''

,,Maar dat zal ik toch zeker óók zelf moeten weten? Als ik er nou wèl een wil hebben, wie zal me dat dan beletten?''

,,Nou'', gaat moeder verder, ,,het schijnt dat hij toen is opgehouden met dat praten over je-weet-wel. Buurvrouw is de koning te rijk. Als je hem nou ziet'', gaat ze verder, ,,dan moet je gewoon tegen hem zijn hoor, vriendelijk. Ik zal er ook nog eens met Liesje heen gaan als hij thuis is''.

Zoo hebben ze de buurman gestrikt, die geen kind wilde hebben. Er is geen enkel pietsie moraal-theologie bij te pas gekomen, en geen betoog. Maar moeder heeft zoo haar eigen manieren van vechten en winnen, en ze is er altijd goed bij gevaren. Er was een paar jaar terug, neen, het is al langer geleden, Marie was nog maar zóó'n meisje, een man uit de buurt, die ook daarover begon.

,,Nou is het genoeg, vrouw Jansen'', zei hij. ,,Twee jongens en een dochter, het is rijkelui's wensch''.

,,Hoeveel is jouw wensch?'' vroeg moeder.

,,Ik? Haha, heelemaal geen-een. Mij te lastig''.

En wat zei moeder toen?

,,Nou, man, je vrouw ken ik niet zoo goed, maar als ik jou zoo bekijk, en ik was niet bang dat ik er zonde aan zou doen, zou ik zoo zeggen, het is maar goed dat er niet meer van je soort bij komen''.

En toen kreeg hij de voordeur voor zijn neus dicht.

Toon komt Marie halen om een straatje rond te gaan, en als ze langs het bolwerk passeeren, komen ze mijnheer Frits tegen. Die loopt daar zoo maar, zonder iets of iemand bij zich. Zij zien hem niet, maar hij ziet ze wel. Hij ziet dat het die vent uit de emballage-afdeeling is, waar ze mee loopt. En daar snapt hij nou niets van, dat die meisjes zoo'n vent met een stierennek liever hebben dan hem. Die vent zal er toch óók wel niet zoo reuzevoorzichtig mee omspringen. Ze gaan zeker nog de dijk op, het gras in... Kouwe beweging, denkt mijnheer Frits.

Thuis kruipt hij weer achter de tafel en gaat verder met zijn nieuwe roman. Maar de volgende morgen schiet het hem weer te binnen. Ze is met de stofzuiger bezig, en als hij langs komt, maakt hij een gebaar van gearmd loopen tegen haar. Marie zet de stofzuiger af.

,,Gisteravond", verduidelijkt hij dan.

Marie weet niet wat ze zeggen moet. Ze wacht tot hij weg zal gaan om de stofzuiger weer aan te zetten.

Nou komt ineens in mijnheer Frits weer zoo'n leuk ploertigheidje op.

,,'t Is voor jou maar te hoopen, dat er nou ook geen inpakmachines komen", zegt hij, en gaat lachend door naar het kantoor.

Vroeger trok hij meikevers de pooten uit en zat naar de vlinders te kijken die als gekken rondom een speld draaiden die hij door hun achterlijf gestoken had. Nou pest hij dienstmeisjes die niets terug kunnen doen...

XVI

Wie zal precies zeggen wat jaloerschheid is? Je kunt eigenlijk niet aannemen dat mijnheer Frits jaloersch is op Toon uit de inpakafdeeling. Mijnheer Frits heeft er geen enkele reden voor. Hij heeft een veel beter leven. Hij is een meneer. Hij heeft een toekomst van-wat-je-noemt. En toch heeft hij vandaag en gisteren werkelijk een soort jaloersch gevoel gehad als hij langs Toon kwam met zijn bandijzers. Een doodgewone vent, maar met iets brutaals, iets eigengereids in zijn kop. Die mag dus wèl zoenen en donderen met die meid, en hij krijgt last als hij er maar één grapje tegen verkoopt.

Is dat nou jaloerschheid? Neen, zóóveel kan die Marie hem nou ook niet schelen. Maar het klopt niet met mijnheer Frits zijn theorie dat men voor geld alles kan krijgen is, en dat wat er buiten bestaat maar apenkool is. Dat meisje schijnt er toch niet zoo erg gevoelig voor te zijn, want ze zal waarachtig later van deze vent geen bontmantel dragen.

Hij staat Toon op zijn handen te kijken, en die wordt er niet eens zenuwachtig van. Die gaat doodgewoon door met zijn ijzers en met zijn apparaat. Hij duwt de kisten opzij, alsof er geen honderdvijftig kilo het stuk in zat.

De band trekt samen, en het vurenhout deukt er van in. Rang, rang, de spijkers er door. Weer een kist met stoffen.

,,Denk er om dat je de spijkers niet te ver doordrijft", zegt mijnheer Frits.

Toon kijkt even op. Dat weet hij al zes jaar lang, en anders zou de baas van de afdeeling het hem heusch wel verteld hebben.

,,Ja, mijnheer", zegt hij. Wat moet hij anders zeggen? Die mijnheer Frits weet van inpakken en van kisten dicht-

slaan geen donder, maar je moet beleefd blijven tegen te broodheer.

Mijnheer Frits schopt met zijn keurige bruine schoenen wat plankjes op zij. Hij gaat het kantoor in. Een brutaal smoel heeft die vent... zal eens op hem letten.

Juffrouw Willy houdt niet veel tijd over. Om tien uur staat ze op, en soms een beetje later. Om elf uur zit ze aan het ontbijt, en dan heeft ze verder geen half uurtje meer vrij. Ze moet naar de kapper of ze moet boodschappen gaan doen. Ze moet thuis of ergens anders gaan lunchen. Ze moet thuis of ergens anders thee drinken. Ze moet tennissen en tweemaal in de week paardrijden. Ze moet zwemmen voor haar diploma. Ze moet thuis of ergens anders gaan dineeren. Ze moet brieven schrijven aan een paar vriendinnen nog van de kostschool. Ze moet naar de schouwburg of ze moet naar de bioscoop. Wat blijft er dan nog over voor andere dingen? Ze is er soms werkelijk moe en landerig van, maar een mensch kan nu eenmaal niet heelemáál niets doen.

Mama wilde dat ze aan de Elisabethvereeniging zou gaan, om arme zieken te bezoeken, maar daar had ze niet veel trek in. Het is er tenslotte toch van gekomen, en ze heeft al tweemaal een beurt gehad. Het viel nog al mee. De dames-leden bezoeken alleen zieke vrouwen, en de twee waar zij geweest was, waren allebei al weer aan de betere hand.

Maar wat een ongeloofelijke smeerboel bij dat soort menschen. Niet te gelóóven, zoolang je het niet zelf hebt gezien. De kinderen kropen over de vloer, en het kleinste had een doek aan die zwart en stijf was van het vuil. Als iemand ziek is, kan niet alles precies zoo zijn als ànders, natuurlijk niet, maar zóó'n bende dat komt toch

alleen maar omdat die menschen nu eenmaal niets geven om orde en om gezelligheid.

Jasses, dat laatste mensch hoestte, hoestte, het leek wel of iemand in een put stond te roepen, zoo hol en diep klonk het.

Ze is er niet lang gebleven, en heeft van haar eigen een rijksdaalder op tafel gelegd. Dat mag eigenlijk niet, je moet eerst een bonnetje inleveren, en dan wordt door de vereeniging onderzocht of er werkelijk behoefte is aan steun. Maar dat kan haar niets schelen. Het mensch kon het heusch wel gebruiken.

,,Als tenminste haar vent er geen borrel voor heeft gekocht'', zei broer Frits toen ze het thuis vertelde.

,,Hoor eens, kind'', zei mama. ,,Liefdadigheid is een mooi ding, en ik heb je zelf aangeraden om lid te worden, maar als je er triestig van wordt, of je kan er niet tegen, dan schrijf je de voorzitster maar een briefje, hoor''.

Dat heeft ze toch niet gedaan.

Ze was van plan om het zèlf te zeggen, op de eerstvolgende vergadering die ze hadden, maar er kwam iets tusschen. Er was een nieuw meisje, een burgerkind, maar met aardige oogen, en ze zag er wel leuk uit. Die was zooiets als sociaal werkster geweest aan een grootbedrijf in een andere stad. Nu ze getrouwd was kon ze toch niet heelemaal haar vroegere werk missen, en daarom was ze ziekenbezoekster geworden.

Willy vertelde aan de meisjes die om haar heen zaten van dat hoesten en van de smeerboel die ze had aangetroffen.

,,Ja, juffrouw van Duin'', zei de nieuwe toen. ,,En nu moet U eens bedenken dat dat in honderden en duizenden gezinnen overal, in de stad en op de heele wereld het geval is. We kunnen niets anders doen dan het

allerergste een beetje minder erg maken, maar tenslotte zullen de mannen moeten zorgen dat er betere toestanden komen".

,,Ja", vroeg Willy, ,,maar denkt u nu heusch dat het noodig is, dat alles zoo smerig en toegetakeld is? Je kunt toch wel arm zijn en fatsoenlijk?"

Daarop had de nieuwe vuur gevat.

,,Noodig? Fatsoendelijk? Ik merk wel, dat u nooit erg over die dingen heeft nagedacht. U moet me niet kwalijk nemen, maar ik hoop dat u dergelijke dingen nòòit zegt als u de menschen gaat opzoeken, anders kunt u werkelijk beter thuis blijven. U moet eens denken dat er onder die menschen zijn die met acht gulden een heele week rond moeten scharrelen. En zelfs als ze nu eens geen acht maar twintig gulden verdienen, wat doe je daar dan nog mee in deze tijd. Weet u wat de gemiddelde huurprijs van een arbeiderswoning bedraagt? Wat de kleeren kosten over een heel jaar en het ziekenfonds en de begrafenisbus en de krant? En het eten, hoeveel kost dat voor een gezin met kinderen die allemaal en altijd honger hebben? Ik sta er verbaasd over hoe die menschen het leven houden. 's Morgens moet zoo'n mensch voor dag en dauw op als ze haar man en de kinderen op tijd en een beetje knap naar de fabriek en naar school wil krijgen. Als het half negen is, is ze al bek-af. En dan kunnen ze maar niet aan hun verstelgoed gaan zitten of het huis schoon maken. Dan moeten ze eerst nog uit voor het middageten. Overal rondkijken of de boel misschien hier een paar centen goedkooper is als daar. Dan eten koken. Dan afwasschen. Dan naaien, kousen stoppen, de heele wasch zelf doen. Voor de boterhammen zorgen, op de kinderen passen tot die naar bed zijn. En zoo gaat de litanie door tot ze doodmoe in bed kruipen. U begrijpt toch zelf wel dat als zoo'n

mensch een dag in bed moet blijven, de heele boel in het honderd loopt? En àls ze een dochter hebben die op de leeftijd komt dat ze haar moeder wat zou kunnen helpen, dan gaat die meestal of naar de fabriek, om er een paar gulden bij te verdienen, of in betrekking bij andere menschen, waar ze die hulp lang niet zoo noodig hebben als bij het kind zelf thuis".

De nieuwe heeft zich opgewonden, en de meisjes rond Willy fluisteren onder elkaar. Het hoort zóó rood en zoo opstandig aan, allemaal. Maar Willy durft toch niet over weg gaan te praten, en ze zit waarachtig, nu ze thuis op haar kamer is, er nog een poos over te denken.

Zei mama ook niet zooiets toen Marie in dienst kwam, dat haar moeder ziek was en dat ze daarom eigenlijk pas over veertien dagen kon komen? Maar dat ging niet, zei ma, en daarom was ze er na een week al.

Later is het weer weggetrokken, de gedachte aan al die narigheid, maar die avond was het of ze overal aan dat gesprek herinnerd werd.

Twintig gulden... Ze heeft daar nooit aan gedacht, maar het is ook niet te gelooven, voor een heele week. Ze gelooft dat zij het wel voor zich alléén uitgeeft.

Toen ze haar kast openmaakte om er een andere jurk uit te halen, sloeg ze ongemerkt aan het tellen. Die blauwe had toch honderdveertig gulden gekost, en wat was het eigenlijk? En de zwarte met zilver... En die nieuwe rijlaarzen, ook iets van veertig gulden...

Maar wat kan zij er eigenlijk aan doen? Ze kan toch ook moeilijk tegen pa zeggen: geef me in het vervolg maar liever geld als kleeren, dan kan ik daarmee naar die arme lui gaan en het ze geven. Pa zou haar uitlachen, en... dáár voelt ze zelf toch ook nog niet direct iets voor...

Willy blijft aan de vereeniging tot het bezoeken van arme en behoeftige zieken.

XVII

Meneer van Duin zit nog aan het ontbijt, en mijnheer Frits is bezig om de post door te zien. Zoo langzaam-aan neemt hij het meeste werk van pa over, alles wat in direct verband met het bedrijf staat, en de menschen krijgen de schrik te pakken. Mijnheer Frits is een léúke jonge man, die graag grapjes maakt met dienstboden, en die in zijn studententijd ook altijd van brutale aardigheden hield. Maar in de fabriek is hij een groote, volwassen fabrikant van het nieuwe type: koel, scherp als een scheermes, bedacht op het wel en wee van het bedrijf, alsof hij alleen voor dat ding verantwoordelijk was.

Hij is nog al tevreden over het stapeltje orders en over de vier contracten die naast hem liggen, maar aan het eind van het bundeltje zit een reclamebon. De fa. Oosterzee en Daandels kankeren over een stuk stof met spijkergaten. Het bonnetje heeft wel de gewone weg naar de controle en naar de bedrijfsleider afgelegd, maar het is nog niet bij de baas van de emballage-afdeeling geweest.

Zoo'n aardig blauw papiertje, waarmee Liesje een heele morgen zoet zou zijn, dat dàt nu zooveel gedonder met zich mee kan brengen. Dat dáárom nu de baas met het hoedje uit de emballage thuis zijn zoontje een watjekou heeft verkocht, die de stumperd niet verdiend had, en waarvoor hij dan ook van zijn vrouw ongenadig wat te hooren heeft gekregen.

Nou kan dat briefje niet hooger. Dat is nu om zoo te zeggen voor de poorten van het gezag en de macht zelf aangeland, en het gezag en de macht krijgt er dan ook een leelijke trek van op het gelaat.

Het gezag en de macht zijn gevoed met geroosterd brood en zacht gekookte eieren en na het ontbijt heeft de

macht en het gezag een zachte engelsche sigaret gerookt. Er zit zelfs nog een klein kruimeltje geele tabak op de onderlip van den verschrikkelijke, maar dat wordt nu meteen weggelikt, want er mag niets van den gewonen, onder gezag gestelden mensch meer blijven aan deze mijnheer Frits, nu hij het geval persoonlijk, heelemaal persoonlijk zal onderzoeken.

Er staat niet op, welke stommeling met zijn beroerde pooten die spijkers te ver in de kist heeft gedreven.

Op, uit de bureaustoel. Naar de emballage-afdeeling. Daar staat de mijnheer met het groene hoedje in een boek te schrijven en Toon werkt er met zijn collega's tusschen de kisten.

Het blauwe briefje. Aardig, die blauwe kleur.

En doelmatig.

Nu weet iedereen meteen dat het een reclame is, en kunnen ze vast hun geweten onderzoeken. Dat heb je van die voortreffelijke boekhouding, waarvoor mijnheer Frits zoo gevochten heeft. Er is geen ontsnappen mogelijk. Die mijnheer met het hoedje hoeft zijn boeken en zijn kaarten maar op te slaan. Het alfabet. De datum. De soort van goederen... De emballeur.

Mijnheer Frits kijkt langs de bevende vinger en leest de naam, die de baas van zenuwachtigheid niet meer zeggen kan.

Meeuwessen. O, juist. Meeuwessen.

„Toon Meeuwessen", roept de baas. Hij heeft zijn stem terug gekregen, omdat mijnheer Frits hem even niet op de vingers kijkt.

Toon Meeuwessen slaat zijn knieën af, en komt bij de lessenaar staan.

„Ja, mijnheer?"

Mijnheer Frits likt even langs zijn lippen. Dat het nu uitgerekend die knaap moet zijn!

,,Jij hebt die kisten voor Oosterzee ingepakt?''

,,Ja mijnheer, als dat in het boek staat, dan moet dat wel zoo zijn''.

,,Wat scheelde je dan, dat je de spijkers dwars door de stof heen hebt geslagen? Nog geen week geleden heb ik je er zelf voor gewaarschuwd!''

,,Ik kan het me niet voorstellen, mijnheer, want...''

,,Wat jij je kan voorstellen, kan me niets verdommen, begrepen? Jij hoeft je niks voor te stellen. Jij wordt betaald om in te pakken, en niet voor voorstellingen. Voorstellingen geef je 's avonds maar als je gaat wandelen, begrepen? Ik zal je boetelijst na laten zien, en in ieder geval begrijp je dat jij de schade betaald. Tot de laatste cent''.

Slot. Doek. De macht en het gezag treedt terug naar het kantoor, en steekt een zachte engelsche sigaret aan.

Toon Meeuwessen schiet langzaam het bloed naar de kop.

,,Smeerlap'', zegt hij dan.

Het groene hoedje is al weer opgezet.

,,Sjonge, sjonge'', zegt de baas. ,,Het is een stommiteit, dàt is zeker, maar ik begreep niet wat er ineens aan de hand was. Het is wel eens meer gebeurd, maar er is nooit zóó'n drukte over gemaakt''.

Toon staat weer over het bandijzer, en zijn kameraden spreken hem moed in.

,,Laat die fielt dooddonderen''...

,,Hij is zeker gisteravond niet...''

,,Hoerenjong''.

Maar die goed gemeende troostwoorden helpen weinig. Ze bieden hem niet aan om de schade te helpen betalen. En zelfs als ze dat nu eens wèl deden... Daar zit hem de beroerdigheid niet. Toon heeft ineens begrepen, waarom mijnheer Frits zoo gemeen tegen hem te keer ging.

Terwijl hij de hamer weer pakt, jeukt er iets aan zijn pols.
Hij trekt een lange, zachte, blonde haar van Marie uit zijn mouw en laat die langzaam tusschen de kisten vallen.

Moeder zit aan tafel, en legt een zoom van Liesjes jurkje uit. De kinderen groeien en de dagen gaan verder. Ze ziet het niet zoo erg best meer, als ze even bezig is, en vanavond zal Marie wel weer lachen om de steken die moeder maakt. Doodnaaien noemt die dat, maar moeder vindt dat het zoo best kan.

Vanmorgen toen ze opstond heeft ze weer pijn in de zij gehad, en na het boterhammeneten heeft ze een kwartier tegen de vuile bordjes aan zitten kijken voor ze die heeft weggeruimd. Ze gelooft dat het weer terug komt. Het pruttelt zoo als ze adem haalt, en soms strijkt er een roode gloed langs haar oogen. Liesje wil de tuin in, en moeder zegt dat ze maar alleen moet spelen. Tante komt straks wel, die moet eerst nog even naaien.

Als Liesje na een half uur weer binnen komt om haar eindelijk te halen, zit moeder achterover in haar stoel. Het naaiwerk is van haar schoot gegleden, en ze houdt haar hand tegen haar heup gedrukt.

,,Het gaat zoo wel weer over'', zegt ze, alsof het kind daar naar vroeg.

Maar het gaat niet meer weg. Ze probeert nog eens de naald te nemen, en haar bril op te zetten, en dan schiet meteen de pijn weer vlijmend uit naar boven, tegen haar hart aan.

Als Marie thuis komt van haar werk, zit moeder nog aan tafel. Marie brengt haar naar bed.

Nou is het weer precies als een paar weken terug. Jansen zit in de alcoof er bij te kijken, en van tijd tot tijd neemt hij moeders hand in de zijne.

Als Marie thee komt brengen en een enkel sneedje brood, draait moeder het hoofd af.

,,God kind'', zegt ze, ,,en nou nèt, nou jij het toch al zoo druk hebt...''

Daar denkt ze het eerste aan. Peter zal straks nog even naar de dokter loopen om te vragen of die morgenochtend wil komen kijken. Want moeder heeft voortdurend pijn en ze voelt zich zoo zweeterig.

Marie brengt Liesje naar bed, en terwijl ze het kind uitkleedt en iets vertelt over een zwaan en over een olifant, vraagt ze zich af, waarom Toon haar vanavond niet is komen halen. Hij had het toch beloofd, en hij heeft ook Peter geen boodschap meegegeven.

Jansen gaat extra-vroeg naar bed, dan hoeft hij vanavond moeder niet nog eens wakker te maken, als ze misschien juist slaapt. Hij ligt achter haar, maar ze ligt niet stil zooals anders. Ze draait zich van de eene zij op de andere, en Jansen voelt hoe haar lichaam gloeit onder de nachtpon.

Terwijl Marie alleen in het keukentje staat, komt Toon tòch nog. Peter is nog niet terug van zijn boodschap en Willem is naar les.

Ze droogt haar handen af, en ze gaan samen zitten. Toon op een stoel, en zij op zijn breede knieën. Hij voelt haar zwaar leunen tegen zich aan, en omdat zij niets zegt, begint hij na een poosje te vertellen, waarom hij niet gekomen is. Het verhaal van mijnheer Frits en de spijker. Ze gaat er bij staan, met schrik in haar oogen en de angst dat dit nog niet alles is. Dat Toon nog iets verzwijgt, het ergste.

,,Och meid'', zegt hij. ,,Je ben toch óók geen kind meer. Begrijp je dan niet waarom hij mij moet hebben? Het is nog geen enkele keer gebeurd, dat ik zooiets bij

mijn kisten had. Nog nóóit. En of het zoo moet wezen, van de week loopt hij langs me en zegt dat ik wel op mag letten dat de spijkers niet door de stof gaan. Het lijkt wel of hij het toen al wist, die farizeeër. Ik zeg nog : ja mijnheer. Want het is immers flauwe kul, om dat te zeggen. Je moet toch altijd opletten, dat hoeft hij me heusch niet te komen vertellen. En nou verdomd, staat hij me daar met dat bonnetje in zijn pooten. Ik zeg, ik kan het me haast niet voorstellen, en hij zegt : geef jij 's avonds maar voorstellingen. Nou, toen wist ik genoeg".

Toon laat er zijn kop bij hangen. Zijn handen worden tot groote vuisten maar wat kan hij er mee doen? Niets, niemendal. Bek houden en netjes blijven, anders trappen ze hem de straat op.

Marie strijkt hem eens over zijn haar, en vraagt zich af, of ze hem nu ook maar zal vertellen van laatst, dat hij zei : pas maar op dat dáár ook geen machines komen.

Maar ze doet het niet. Ze mag dat nu niet doen.

Ze moet het opvreten, zooals Toon het op moet vreten, en zij allemaal...

XVIII

Juffrouw Willy komt thuis van de manege, en Marie maakt de deur voor haar open. Ze is in een vroolijke bui, en tikt met haar zweepje tegen de bank en tegen de staande klok in het voorbijgaan. Marie loopt achter haar de trap op en ze krijgt een vage geur van paarden en parfum in de neus.

Ze is goed gedresseerd, en weet dus dat ze nu mee moet gaan naar juffrouw Willy's kamer, om haar laarzen uit te trekken, want dat kan de juffrouw niet alleen.

Ze zet haar hoedje af en geeft het aan Marie. Dan doet ze haar jasje uit, en zooals ze er nu bij staat, in haar lange rok en met haar witte blouse aan, ziet ze er nog heel meisjesachtig uit. Er zou nog van alles van te maken zijn, als ze niet in deze bedorven omgeving zat.

Maar daar denken geen van beide meisjes aan. Op het oogenblik denken ze allebei aan elkaar. Marie denkt niet aan moeder thuis, aan Toon, aan de liefde of aan de beroerdigheid. Ze snuift de geur op die om het andere meisje hangt. Ze kijkt naar de zilveren borstels die op de toilettafel liggen, en die ze zoo graag zelf eens zou gebruiken. Ze denkt dat het toch heerlijk is om rijk te zijn, en hoe ze zelf eens een dag, een dood-enkele dag zou willen leven als dit meisje leeft. En juffrouw Willy denkt: daar heb je nou zoo'n meisje dat misschien haar moeder zou moeten helpen, en hoe zou het er bij haar thuis uit zien? Ze steekt haar been uit, en Marie gespt het riempje van de spoor los. Juffrouw Willy ziet voor het eerst dat dit meisje mooi haar heeft, en (nu ze haar handen om voet en hak van de laars slaat, en zich een beetje inspant om die ineens van de voet te trekken, schiet er een beetje kleur in haar wangen) een mooie teint ook.

,,Bevalt het je nog al hier, Marie?" vraagt ze ineens.

Marie staat voor haar. Ze houdt de stoffige laarzen aan de lusjes een eindje van zich af.

,,Jawel, juffrouw", antwoordt ze dan, en ze denkt, waarom vraag je me dat, want het kan je toch immers niks schelen.

,,Heb je nog zusters thuis?"

,,Neen, mijn moeder is alleen thuis".

,,Was je moeder indertijd niet ziek?"

,,Ja, maar ze is toen gauw beter geworden; nou is ze juist wéér niet goed".

,,Zijn er nog kleine kinderen thuis?"

,,Neen, juffrouw".

Dan volgen er geen vragen en dus ook geen antwoorden meer. Marie gaat met de laarzen de kamer uit, en juffrouw Willy gaat voor haar spiegel zitten om haar kapsel een beetje anders te doen.

Wat krijg je uit zoo'n meisje toch weinig uit. Uit 'r eigen vertelt ze niets, en als je een keer wat vraagt krijg je afgepast antwoord. Heel beleefd, maar verder niets. Het lijkt wel, of ze een vijand in je zien, en je geen duimbreed toe willen laten op hun eigen terrein.

Enfin, al die narigheid waar ze het op de vereeniging over hadden, gaat in ieder geval hier niet op. Zoo'n meisje heeft wat die soort menschen noemen een goede betrekking. Veel fooien, en ze hoeft zich niet druk te maken...

Neen, het is nog niet aangeslagen bij juffrouw Willy; ze begrijpt er nog niets van. Als de volgende morgen haar laarzen weer glanzend en schoon in de kast staan, denkt ze niet meer aan het gesprek van gisteren. Ze valt uit tegen het meisje, als het bij het ontbijt wat door de kamer tocht, omdat er ergens een deur bleef open staan.

De heele wereld is vol met meisjes als juffrouw Willy. Drie jaar van hun leven zijn ze als alle kindertjes; ze spuwen op hun truitje en morsen van alles wat ze eten of drinken. Dan neemt de maatschappij hen behoedzaam op uit de bonte veelheid, en begint ze zoetjes-aan àf te wennen wat ze gewend zijn geraakt. Ze leeren spelend op het belletje drukken dat boven de tafel hangt, en als een van de meiden hen een tik geeft, omdat ze onmenschelijk lastig zijn, dan wordt haar onder oogen gebracht dat het niet aangaat om déze kinderen te slaan. Tot hun zevende jaar blijven ze thuis, en de vier eerste jaren na hun kleurlooze tijd dienen alleen maar om het beginsel van de uitverkiezing zoetjes-aan in hen wakker te roepen. Ze dragen andere kleeren dan de kinderen waarmee ze niet mogen spelen, en bemerken dat je een hoop, bijna alle dingen machtig kunt worden als je er maar voldoende lang om blijft vragen. Vader of moeder hebben ronde stukken geld in hun zak of papieren en daarvoor kun je alles krijgen wat er in de wereld achter de ruiten ligt. Na hun zevende jaar gaan ze naar school, soort bij soort, en stand bij stand. Naar de scholen waar allemaal van dezelfde kwaliteit kindertjes in de banken zitten. Ze dragen mooie jurkjes en goed gemaakte pakjes en worden twee maal per dag door de kinderjuffrouw gehaald, of door een moeder die ergens taartjes met ze gaat eten. Ze hebben allemaal een heel bijzondere aanleg, en minstens eens in de maand komt vader of moeder het hoofd en de onderwijzer duidelijk maken dat het welzijn van hun kind een aparte aandacht verlangt. Op straat kent men ze aan hun strak zittende kousen en aan hun zachte blonde haren, aan de glanzende boekentasschen en aan het feit dat ze van school naar de stille buurten stappen, waarin de grootere huizen staan. Als ze door hun eerste school heen zijn gewurmd, gaat

het meerendeel naar de H. B. S. of naar het Gymnasium, en de meisjes vertrekken na niet al te langen tijd naar een kostschool, waar de laatste braam van hun opvoeding wordt afgeveild. Zijn ze eenmaal zestien of zeventien, dan hebben ze hun eerste baljurk en hun eerste smoking in de kast hangen, en treden ze zachtjes-aan in het voetspoor van pa en ma.

Dat is een van de wonderlijkste dwaasheden van de menschen uit de groote huizen; dat zij meenen dat hun kinderen weeròm in groote huizen moeten wonen. Ze gelooven eerlijk en oprecht dat dat zoo in de goede loop der dingen ligt. Men zegt dat daarom rechters zoo vaak een eigen en wonderlijk soort gezicht hebben: omdat hun grootvader en hun vader ook rechter waren. Geen oogenblik hebben die er over gedacht, dat men om rechter te kunnen zijn tot de rechtvaardigsten zou moeten behooren, maar alleen dat het ambt in de familie altijd in eere is geweest.

Daarom is mijnheer Frits over een poosje baas van de Mega-fabrieken, en daarom doet juffrouw Willy wat haar mama altijd heeft gedaan: ook niets.

Ze is zoo kwaad niet, maar ze verdeelt de wereld te eenvoudig. In menschen van hun stand en in gewone menschen. Gewone menschen dat zijn lui die in kleine huisjes wonen, in de fabriek werken of vieze winkeltjes hebben. Bóven hun stand bestaat er nog slechts één die deftiger is: de stand van menschen, waarvan niemand weet hoe ze indertijd aan het geld gekomen zijn. Want dàt benart zelfs het levensgeluk van zulke lieve schepseltjes als juffrouw Willy: die fabriek, die daar staat als oorsprong en begin van het fortuin en van de welstand. Daar wordt men hier en daar op aangekeken. Niet omdat men geld heeft verdiend aan het werk van andere menschen, maar dat men niet eens altijd geld heeft

gehàd, dàt is een gebrek aan het volledig-deftige.

Er zijn van die familie's, (God, ze wonen in hééle andere deelen van de stad, en ze wonen buitenaf in huizen met heele lange lanen ervoor, zóó diep dat de dagjesmenschen alleen op een kilometer afstand de wazige schemering van de heerlijkheid kunnen gewaar worden), waarvan niemand kan zeggen hoe het eigenlijk kòmt dat ze zoo goed in de slappe was zitten. Dat is altijd zoo geweest, en als de zoons en de dochters geen stomme huwelijken doen of ze draaien het er niet door, dan zal dat voorloopig ook wel zoo blijven. Die luidjes hebben zoo hun grond en hun hypotheken, ze hebben een stok-ouwe notaris die hun zaakjes opknapt en nòg een vertrouwensman die ook met pa bevriend is, en eens per jaar komt jagen.

Ze steken hun geld niet in fabrieken en ze koopen er geen papieren voor die vandaag of morgen kelderen en je droog zetten. O neen, die leggen dat véél verstandiger aan.

U is toch wel eens door al die nieuwbouw heen geloopen, aan de rand van de stad? Kunstig om de zwerende volksbuurten heen gebouwd, zoodat men zelfs zoeken moet om de armoe terug te vinden die tusschen al die welstand in geknepen is. Op die huizen zijn allemaal zilveren daken, zeggen de menschen. Daar bedoelen ze mee, dat daar menschen in wonen die zoogenáámd een eigen huis hebben, maar die krom liggen om hun rente en hun aflossing bij elkaar te boksen.

Als de datum verstreken is, brengen ze een heele envellop met geld naar de bank. Daar worden ze niet direct geholpen, omdat er altijd een geurende oude dame is, die voorgaat. Die komt praten met de directeur, of ze komt wat halen van haar schat uit de kelder, en zij komen alleen maar hun bij-elkander gezweette centen

brengen. Ze hebben dan rustig de tijd om de poëzie te lezen, die met gouden patsers-letters boven de loketten is geschilderd:

„'t Is beter met een leege maag,
Maar zonder schulden slapen gaan,
Dan vetjes als een volle maan
En zwaar van schulden slapen gaan".

Als hun biljetjes zijn nageteld, krijgen ze een kwitantie, en dan merkt ergens veel verder, in een heel andere stad, Mevrouw de Weduwe Dikkop dat zóó maar, plotseling, God zal het weten hoe, haar deposito weer wat vetter is geworden. Terwijl zij sliep of haar vette puck te eten gaf, hebben de centen niet stil gezeten. De boom die wordt hoe langer hoe dikker, en laat de rooden nou maar rustig langs de straat trekken en honger roepen..., er zijn nòg degelijke en flinke menschen genoeg, die liever een snee brood minder eten, dan niet op tijd hun rente te betalen. Dàt is de degelijkheid, waarop de Hemel zij geloofd het gebouw van onze maatschappij solied en stevig is opgetrokken.

Kijk, zulke menschen die voelen niet veel voor families als de van Duins, en ze zouden niet graag zien dat hun Amelietje met de burgerjongen van een fabriek trouwde.

Het is ook een beetje ordinair, al die fabrieken, en al die dikke mannen die aan het hoofd staan. Wie zal zeggen waar het geld vandaan komt, dat daar nu weer in is gestoken? Het is zelfs niet uitgesloten dat er geld van opstandige en georganiseerde arbeiders in zit, want die hebben met zijn allen óók een slordige duit te beleggen. Of zoudt U denken dat die al dat geld maar renteloos uitleenden? O neen. Die maken voor hun reserve ook graag een paar percenten, al moeten andere onderdruk-

ten die bij elkander zweeten. Maar dat is bij van Duin toch niet het geval. Dat is keurig voor elkaar, bijna allemaal eigen geld, en géén vreemde zeggenschap. Later krijgt de man van juffrouw Willy een pakje aandeelen, en al trekken ze ook nòg zoo ver weg, al blijven ze desnoods de heele dag in bèd liggen, de Mega-fabrieken gooien hun rook en hun zweetlucht tegen de wolken aan, en het zal aan mijnheer Frits niet liggen als het dividend nog een beetje beter wordt...

XIX

Het water stroomt langs de stoepen; de slagers leggen hun stapels lappen en vet uit voor het raam; morgen zal het Zaterdag zijn. Zelfs voor de kinderen is de eigenlijke werkweek afgeloopen: morgen staan er alleen maar pleizierige dingen als vertellen en lezen en zingen en teekenen op de rooster, en morgenmiddag gaan ze met moeder naar de lapjesmarkt; op de terugweg koopt moeder een zakje sprits of kletskoppen voor Zondags bij de thee. De werkeloozen krijgen vandaag hun steun uitgekeerd, en de arbeiders hun loon. Daarom stroomt het water over de stoepen en ruiken de belknoppen naar poetspommade; vandaag wordt het feest van de belooning gevierd. Op de banken staan zakjes en pakjes bij elkaar, zooveel voor die fabriek en zooveel voor dàt bedrijf. Pakjes die straks door vertrouwde mannen of luchthartige bedienden worden gehaald. Er zijn er bij, waar wèrkelijk een behoorlijk sommetje in zit. Je moet het wel niet vergelijken met wat de bank vandaag voor coupons betaalde, en ook niet met de winst die bij is geschreven op de rekening van meneer Blommesteyn en van meneer Rijksen, die een goede gok in industrieele waarden hebben gedaan, maar zoo op zich zèlf beschouwd, zijn het geen onaardige bedragen. Alleen, het geld is voor te veel menschen bestemd. De boekhouder zit er een uurtje met zijn vingers in te roeren, en dan giet hij zilver en koper en een enkel papiertje in een zakje en in nòg een zakje. Nu is het loon geworden. Zooeven was het nog gewoon geld, een beetje van de berg die in de bank achter de tralies ligt. Nu heeft het een hooge, een edele functie gekregen, het is loon. Het is gelijkwaardig geworden aan mannenkracht en ijver,

aan doorzettingsvermogen, aan zweet en spierpijn, aan uitputting en oververmoeidheid. Het is er, om zoo te zeggen, het gelijkwaardige tegenwicht van. Men wil daarom ook niet te lang wachten met het aan de gelukkigen te schenken. Iedere week krijgen zij zoo'n zakje, terwijl meneer van Duin slechts eens per jaar precies krijgt voorgelegd wat hij verdiend heeft. Die neemt wel zoo tusschentijds er wat af om van te eten, maar dat is toch niet zoo prettig als het iedere Vrijdag voor je te zien, en tusschen je vingers te kunnen voelen.

Zoo'n rijtje zakjes is verduiveld interessant. Willem zou er uitvoerig over kunnen praten, wat je daar nou niet allemaal uit kan àf lezen aan wetenschap, menschenkennis, en maatschappijleer. Bijvoorbeeld dat het de sóórt van arbeid is, die uitmaakt hoeveel geld er in het zakje zal zitten. Het zakje van Kelderman heeft twee maal zooveel inhoud als dat van van Doren. Omdat Kelderman ploegbaas is, en met zijn te dikke lichaam de menschen in de weg loopt, en van Doren met zijn mager lichaam alleen maar zoo hard werkt als hij kan. Het gaat hier precies als op de bank. Mijnheer Zeldenraad, die op trouwen staat, boekt alleen de koop- en verkooporders van de heeren Blommesteyn en Rijksen maar, en daarom geniet hij slechts de bezoldiging van ƒ 75.— in de maand, maar die heeren zèlf hebben de durf om papieren te koopen en weer te vèrkoopen, en zoo doende een werkzaam aandeel te nemen in de bloei van de industrieën, wier naam op die papieren gedrukt staat.

Het is maar goed dat Willem op school staat en met de punt van zijn stok langs de blinde kaart aan het reizen is. Nu kan de boekhouder ongestoord de bak vol duiten in steeds kleinere partjes verdeelen.

Hij moet voortmaken, want over een half uurtje komen de eersten al voor het loket.

Het water stroomt langs de stoepen, en de moeders hanteeren de bezem, en denken er niet bij. Er ligt van alles op de stoepen en op de straat waarover je pleizierig aan het droomen kan slaan, maar zij denken allemaal alleen aan hun man en aan hun jongens. Of die vanavond alleen centen mee zullen brengen, of centen met ontslag; of centen met loonsverlaging; of centen met beroerde berichten erbij. Als het alleen cènten zijn, dan eten ze Zondag runderlappen met snijboonen, en als er beroerde berichten bij zijn, eten ze hetzelfde, maar dan proeven ze die heerlijkheid niet.

Waarachtig, ze zijn heelemaal met hun gedachten op de fabriek, bij hun kerel, en ze schrobben veel steviger en secuurder dan andere Vrijdagen. Zelfs moeder Jansen is met haar gedachten bij Peter tusschen de machines, en van zenuwachtigheid neemt ze telkens de zoom van het beddelaken tusschen de vingers.

Vandaag zal het ontslag toch wel ingaan.

Ze zullen niet nòg een week wachten, want Peter vertelde dat ze al druk bezig zijn de machines in elkaar te zetten.

Ze kan het heusch niet heelemaal meer volgen, die tegenwoordige manier van werk hebben of zonder werk zijn. Vroeger had je werk als er bij je baas verkocht of besteld werd, en je moest krabben en ploeteren om het hoofd boven water te houden als het bij de baas waar je werkte slecht ging. Maar als ze tegenwoordig aan Peter vraagt: „Hebben jullie veel werk?", en Peter zegt van ja, dan hoort ze even later dat er tòch menschen uit moeten. Omdat er een machine bij is gekomen, of omdat ze hebben uitgevonden dat twee menschen, als ze op een andere plaats gaan staan en vlugger hun armen uitsteken, meer kunnen doen dan vier man vroeger.

Moeder is daar niet in opgegroeid. Vader had altijd

werk. Van af dat de schemerige morgen over de landen begon, totdat de schemerige avond de melk in de emmers hoorde spetteren. Graven, baggeren, melken, beesten voeren, peren plukken, eieren rapen, het pijnlijk geroep van de koe die op kalven staat en het verbeten gezicht van vader die een zieke koe de etter uit de uiers drukte... De melk werd goedkooper of de melk werd duurder, en het maismeel was altijd kostbaar en goudgeel. Maar als moeders moeder voor de leunstoel knielde en ze bad de rozenkrans, dan waren ze allemaal de stal en de boogerd vergeten, en had ieder zijn eigen en ieder dezelfde Lieve Heer voor oogen, tot wie moeder, als de rozenkrans was afgebid, nog drie maal een Onze Vader bad," dat alles op het erf goed mag gaan". Dan werd vaders stem harder en zekerder, en al was hij ook na moeders verzekering dat Maria een bezoek bracht aan hare nicht Elisabeth, in de geest door de koekamp geloopen, in gedachten berekenend hoeveel moeite hij hebben zou met een heele nieuwe heining, nú was hij er in, en hij vroeg om zijn dagelijksch brood, in het vaste vertrouwen dat God het zeker weer geven zou, als het Hem slechts werd gevraagd.

Het is allemaal zoo ànders geworden...

De kleine vreugden werden niet grooter, en dat verlangt moeder ook niet. Haar vader stak een sigaar aan na de Hoogmis, als hij van de trap van het koor naar beneden kwam, met de blaasjes van de vierstemmige Mis nog in de mondhoeken, en als ze thuis aan de koffie met krentenbrood zaten, dan bedacht moeder iedere keer opnieuw dat dat toch het heerlijkste uur van de week was; omdat alle menschen in huis zoo tevreden keken, en blij waren om die eene geluidlooze dag, dat de klompen op de deel bleven staan.

Met Jansen heeft ze ook altijd drie Onze Vaders ge-

beden, toen de jongens nog kleiner waren, ,,dat vader en allemaal goed gezond mochten blijven''. Pas veel later, toen vader zèlf eens voor bad, omdat ze het bed moest houden, hoorde ze hem anders bidden, ,,dat vader goed werk mocht houden''. Dat heeft ze toen verder ook gebid, maar begrépen heeft ze dat pas de laatste jaren...

Nu bidden ze de rozenkrans niet meer samen. Als de Octobermaand pas begonnen is, en moeder heeft de glazen, besneeuwde Maria op de linnenkast gezet, met een potje bloemen ervoor, gebeurt het nog wel eens, maar langer dan acht dagen duurt dat niet. Dan is Peter naar een vergadering, en Willem heeft les en Marie is er bijna nooit. Dan bidden vader en zij maar samen, voor het bed of in het bed. ,,Dat vader goed werk mag houden''... dat hoeft nou niet meer. ,,Dat Peter goed werk mag houden''... Hoe lang zal ze dàt nog op haar eentje kunnen bidden? Tot Peter ook met het hoofd tusschen de schouders thuis komt, omdat het afgeloopen is...

Och, moeder, alle menschen bidden er voor, en er is toch geen werk voor alle menschen? Deze keer is het gebed van moeder Smith in Manchester verhoord, en daarom levert de baas van haar man machines aan de Mega-fabrieken. Of bidt moeder Smith niet? Misschien niet, en misschien wèl. Maar haar baas en meneer van Duin, die slaan daar zoo geen acht op. Die bidden in ieder geval niet, die denken met hun gezonde verstand aan heele andere dingen, veel belangrijker dan alleen dat werk voor die lastige kerels die ze in hun fabrieken noodig hebben om de machines op gang te houden.

De boekhouder heeft er geen pleizier in. Aan zijn rechterhand staat het kistje met loonzakjes, en aan zijn linker-

hand ligt het stapeltje envelloppen. Twee en veertig. Hij heeft de namen gelezen en nu ziet hij er tegen op om ze uit te deelen. Er zijn namen bij die hij al dertig jaar op de lijst zag staan. Hij weet met zijn oogen dicht hoe ze hun naam schrijven, en wat ze verdienen. Waar ze wonen, hoeveel kinderen ze hebben, en hoe ze ,,dànk je'' zeggen als ze hun zakje aanpakken. Van sommigen kent hij de rechterhand die ze door het loketje steken, en van anderen het grijze gezicht.

Dadelijk begint het spul. Hij zal vlug afwerken, en zoo naar huis loopen dat hij geen kans loopt ze tegen te komen.

Daar is de eerste. Hij zegt geen goeden dag, zóó korrelt de angst hem tusschen de lippen. De boekhouder slaat de zakjes om, tot hij het goede gevonden heeft, en dan grijpt hij naast zich naar een envellop. Ook hij zegt er niets bij. Wat moet hij ook zeggen? De man neemt beide dingen aan, en kijkt strak in het gezicht van de man die ze hem overreikt, maar die slaat zijn oogen neer over zijn lijsten en zijn papieren.

Twee knisterende envelloppen in een mannenhand, die ze dan langzaam, langzaam in de jaszak steekt...

Waarom zal hij ze openmaken? Hij weet het immers al. Zonder te wachten op de anderen die na hem komen, loopt hij langzaam naar huis. Tusschen menschen door, langs winkels en door straten die hem nieuw en vijandig lijken. Zoo loopt een man op straat die van een sterfbed komt, en zich verwondert dat alles zijn gewone gang gaat. Dat alles nog leeft en nog pleizier in het leven heeft, terwijl in zijn hart en in zijn lijf alles donker, bang, en tot den dood toe kil en triestig is.

Na hem komen en gaan de anderen. De gelukkigen durven niet met de ongelukkigen te spreken, omdat ze zich dieven en roovers voelen van een al te groot part.

In de Kanonstraat, in de Musschenbergstraat, op de Hemelbuurt komen nu mannen binnen door gangetjes die vol hangen met een weeë lucht van roode kool en waschgoed, dat te snel droogen moet. Ze duwen de kinderen van zich af die op hun schoot willen zitten en schuiven de krant op zij die op tafel ligt.

De mechaniseering van de Megafabrieken heeft een vlot verloop.

Mevrouw van Duin pikt een stukje ansjovis van haar schelp, terwijl ze Frits vraagt: „Het is er nu toch eindelijk van gekomen, hè?"

Hij knikt alleen maar, want op de fotopagina van het avondblad staat Josephine Baker naast haar nieuwe Cabriolet.

XX

De nieuwe ziekenbezoekster is er vierkant tegen, maar de fancy-fair gaat toch door. Meteen toen het plan op tafel kwam, zonder zelfs nog te vragen hoe het zou worden ingekleed, begon ze er tegen te sputteren. ,,Een van de beroerdste vormen van liefdadigheid'', zei ze, ,,die men bedenken kan. Feestvieren en je amuseeren ten bate van menschen die zelf nooit een feestje hebben en die iedere cent twintig keer om moeten draaien. Als die menschen hun bijdrage niet willen geven zònder dat ze er wat voor terug krijgen, dan is dat heel jammer, maar dan kunnen we het toch beter zònder dat geld doen. Geld, dat je met champagne verdienen moet voor de armen, dat is een gave waarmee je de menschen veracht en beleedigt''.

Zooiets klinkt niet in een goed gemeubileerde kamer, waarin iedereen met een kop thee voor zich zit, en een paar meisjes een cigaret hebben opgestoken; dat is taal voor een vergadering, of voor een debatingclub. Het nieuwe meisje heeft er dan ook geen succes mee. Als ze de moeite neemt om even rond zich te kijken, ziet ze tien paar koele, grijzige oogen die haar van beneden tot boven bezien, en haar grondig taxeeren.

Dat is nu de vorige keer óók al zoo geweest, tegen Willy van Duin. Het lijkt langzamerhand wel of ze hier alleen maar komen om lesjes en standjes in ontvangst te nemen, en alsof dat lid alléén goede bedoelingen heeft.

De presidente wrijft de eene hand over de andere. Ze weet zelf niet dat dat een symbolisch gebaar is in dit geval, en ze bedoelt het zeker niet zoo. Maar ze is immers al tegen de zestig, en ze heeft zoo weinig zelfvertrouwen.

Eigenlijk geeft ze dat meisje heelemaal gelijk.

Och, als je nèt van je pensioentje rond kan komen, dan

sta je zoo betrekkelijk dicht bij die menschen die je te bezoeken en te bedisselen krijgt. Veel dichter bij hen, dan bij deze dochtertjes uit groote huizen.

Maar wie krijg je anders voor dit werk? Je moet wel meisjes en dames hebben die overdag tijd genoeg hebben, al zijn dat dikwijls de minst geschikten.

,,We moeten toch ook aan de bedoeling van de vereeniging denken'', zegt de presidente eindelijk. ,,Er staat toch in de regels dat de vereeniging in stilte en zònder naar buiten te treden haar werk moet doen, en dat het doel even goed is om ons zelf beter te maken, als om de arme zieken te helpen en te troosten''.

,,Vindt U een fancy-fair dan iets slechts?'' vraagt er een.

,,Neen, als het zoo'n gewone gelegenheid wordt om wat geld bij elkaar te brengen, met een loterij en een rad van avontuur en misschien met een beetje muziek. Maar juffrouw Swaanen heeft het zooeven over een champagnetent en over dansnummers gehad. Ik ben bang dat we daarmee toch niet volgens die regels handelen, en ik geloof dat veel menschen dat met mij eens zullen zijn''.

Daar vergist de presidente zich natuurlijk in. De meeste menschen zijn het niet met haar eens. Die vinden het juist héél goed: ,,twee vliegen in een klap slaan'', noemen ze dat. Weer eens wat anders, pleizier hebben, èn een duitje verdienen voor arme lui.

Het gaat heen en weer, het gesprek; de nieuwe is tegen al die koele spottende oogen niet opgewassen, en eer er een half uur voorbij is, zitten ze met een potlood op te schrijven wat ze allemaal kunnen doen en bij elkaar brengen.

Een loterij. Een vischtent. Een rad van avontuur. Een amerikaansche verkooping. Wat borduurwerk van de leden als die dat tenminste nog kunnen maken voor die tijd. Een poppenstand.

O ja, en dan een klein ziekenkamertje, waarin een zieke slècht is ondergebracht, en daarnaast een waarbij je kan zien hoe dat eigenlijk behóórt te zijn. Dat kan de broer van een van de dames wel op zich nemen, die is architect en die voelt veel voor zulke werkjes.

En dan 's avonds? Want 's avonds moet de boel ook open zijn. Nu, 's avonds een strijkje, en wat zang en een paar dansnummers. Die dansnummers, daar zijn vier liefhebsters voor. Willy, en juffrouw Swaanen, en de twee meisjes Verbeek, die zullen dat samen nog wel eens bespreken.

De presidente voelt dat het haar uit de hand glipt.

Er zal dus een „fancy-fair" zijn. De presidente neemt het woord niet in haar mond, want ze weet het immers toch niet zoo kwiek en leuk uit te spreken als de meisjes voor haar.

Alleen, kapelaan de Zeeuw moet er, als adviseur van de vereeniging, zijn toestemming aan geven.

Kapelaan de Zeeuw geeft die de volgende dag lachend, en hij zegt: „zuinig aan doen met de uitgaven, en zoo véél mogelijk geld maken, hoor? Want daar is het toch om begonnen, niet?"

Ze weten wel beter, die brave meisjes met een aparte donkere mantel voor het ziekenbezoek. Natuurlijk, er moet geld verdiend worden voor de kas. Maar op zich zelf genomen is het toch óók wel aardig, zoo'n geschiedenis, in zoo'n stom en vervelend gat als dit.

Jansen raakt stilletjes-aan over zijn verdrietigheid heen, en nu hij plotseling zooveel lotgenooten gekregen heeft, loopt hij er vaker uit om hier en daar een praatje te maken. Het gaat hem als zooveel anderen: langzaam went zijn lijf zich aan de andere omstandigheden, en begint zich vrij en gelukkig te voelen. Zijn leven rekt zich lui uit. Hij

heeft meer tijd om de krant te lezen en als Peter thuis komt, overvalt hij hem met nieuws, en met alles wat hij door den dag heen heeft zitten bedenken. Zoo heftig als Peter voelt hij niet meer, en zal hij ook wel nooit meer voelen, maar wel gaat schilfer voor schilfer een laag van zijn wezen af. Hij neemt niet meer voetstoots aan dat alles zoo gaat, omdat het nu eenmaal zoo moet gaan. Hij is er niet meer van overtuigd, dat een eenvoudig mensch nu eenmaal niets anders kan doen dan op de lijst stemmen die in de krant en door de priesters is aanbevolen. En, terwijl hij veel moeilijke woorden in de krant overslaat als hij Peter een stukje voorleest, komt er één woord zonder haperen over zijn lippen: medezeggingschap. Peter kent nog veel meer van die woorden, als lotsverbetering, bedrijfsradenstelsel, bedrijfsschappen, volkshuisvesting, distributievraagstuk. Hij gebruikt ze in zijn gesprekken en het kan hem niets schelen dat Willem dan lacht. Willem is een liberaal, heeft hij eens en voor al uit gemaakt, en zelfs vader is dat nu met hem eens. Willem is een liberaal, en liberaal-zijn, dat is een schànde, zeker voor een jongen uit een arbeidersgezin. Peter is in een vereeniging gekomen van jonge kerels die een avond in de week bij elkaar komen om over al die dingen te praten. Ze leenen elkaar boekjes, en telkens brengt de een of ander iets mee uit de kranten of uit een tijdschrift. Erg hoog vliegt het niet op die bijeenkomsten, maar het komt toch keer op keer vaster voor hen te staan dat het zóó niet kan blijven, en dat er een verandering moet komen die menschen en verhoudingen tot in de wortel aantast.

Het heeft een naam, die deining en die roering overal onder de menschen. Men noemt het „ontevredenheid". In de kranten heet het ook nog „heillooze versplintering", en „onbedachtzaamheid". Op de jaarvergadering van de

textielarbeidsbonden noemt men het, voor wat het soort menschen als Peter betreft, „het zich opeenhoopen van ontevreden en eigenwijze elementen".

Het vlugst van al is de kapelaan er mee klaar die Toon gewaarschuwd heeft. „Doe maar liever goed je plichten", zei die, „en laat al die wereldverbetering maar aan menschen over die daar meer verstànd van hebben".

Ja, dat willen ze wel. Maar waar zijn die menschen? Het verstand zit in de regeering, en het zit op de dagbladbureaux, en het zit misschien ook wel in de directiekantoren van de groote bedrijven. Het zit in ieder geval niet bij Peter op die ontevreden elementenvergadering. Het komt niet 's morgens aan het stempellokaal kijken, en het haalt de schouders op als vader Jansen vlug en kranig het woord „medezeggingschap" te berde brengt. Het verstand weet niet dat vrouw Jansen met veel gehoest en gekuch haar dagen slijt in het alcoofje, en het interesseert zich niet voor het feit dat Liesje best een paar dikkere broeken kon gebruiken nu het weer guurder wordt. Het verstand, dat is een bezit van menschen die véél te geleerd praten om door gewone menschen begrepen te worden. Als er op de vergadering van de vakafdeeling iemand komt spreken over een mooi onderwerp, bijvoórbeeld „Naar een betere wereldorde", dan vraagt van Doren, die óók al aan het nadenken is geslagen nu hij toch geen werk meer heeft, wat meneer nou denkt van die machines die hen het brood uit de mond hebben gestooten. En dan zegt die meneer heel beleefd, dat hij, al valt het buiten de stof van zijn voordracht, wel wil trachten er een antwoord op te geven. Hij is van meening dat we de machine niet kunnen tegen houden en dat ten slotte van een dergelijk voortschreiden van de technische mogelijkheden geen sterveling de oorzaak is. Dat ligt in de loop van de dingen en het moet ons alleen een aansporing

zijn, om, allen als één man achter de organisatie staande, te vechten voor een omvorming van de bestaande verhoudingen.

De plaatselijke voorzitter houdt zijn hoofd scheef, en knikt eenige malen achter elkaar, en de geestelijke adviseur zegt „zéér juist", terwijl hij zijn handen naar elkaar brengt om het sein voor het applaus te geven. Maar van Doren denkt duidelijk: „barst nou héél gauw. Nou weet ik immers nòg niks?"

Dat is natuurlijk de schuld van van Doren, die er nu eenmaal geen verstand van heeft.

Juffrouw Willy heeft juffrouw Swaanen en de twee meisjes Verbeek bij zich gevraagd, en Marie brengt de thee boven. Ze heeft een kraakhelder schortje voor, en ziet er keurig uit. Ze is wel een beetje moe, en als ze vaak achtereen de trappen op en af moet, voelt ze een wee dof gevoel in de beenen. Maar dat is gelukkig van buiten niet te zien, zoodat het echt gezellig is in de kamer. De radio fluistert een heesch lied uit de hoek, en op de hoek van de tafel zoeken de meisjes de muziek uit. Grieg, Debussy, Ravel, alles waar je op kan dansen. Ze praten over de costuums, en of het licht in de zaal aan moet blijven, of uit moet zijn. Ze drinken thee en ze eten bonbons en er hangt een wolk pittige sigarettenrook om hen heen. Juffrouw Swaanen heeft een lange zwarte jurk aan met een vuurrooden kraag en ze ziet er uit als moest ze nu al het podium op. Ze zal een Spaansche dans uitvoeren, en haar broer zal haar op de piano begeleiden. Met haar rechterhand beurt ze de rok wat op, dat de slanke beenen nog wat hooger te zien komen, en de linkerhand wiegelt boven haar hoofd heen en weer. Kijk, zoo, en zoo, korte halve draaien en een snel heen en weer wiegen van de heupen. Juffrouw Willy heeft Marie gebeld om de thee-

boel weg te nemen, en die ziet nu hoe een van de meisjes daar heen en weer trappelt, terwijl ze met de hakken een roffel probeert te slaan op het tapijt.

Als ze weer de deur uit is, wordt er gezellig gelachen om haar verbaasde gezicht. „Hoe vondt je me dat stomme gezicht?" vraagt juffrouw Willy.

Ja, ja, hoe zou zoo'n dienstbode ook kunnen begrijpen welke moeilijkheden de liefdadigheid meebrengt?

XXI

Boven op de kast in de huiskamer staat een klein trommeltje van blik. De randjes zijn precies gemaakt als bij een houten kistje, met vierkantjes van donkerder en lichter bruin tegen elkaar. Moeder bewaart daar balletjes in. Bruine balletjes die de winkelier met het kaasmes los krabt uit de stopflesch en dan in een klein bruin zakje doet. 's Zaterdags geeft hij die cadeau, als het boekje van de week wordt betaald, en door de week kosten ze een paar centen. Het is een van de weinige genoegens die moeder zich nog niet had ontzegd: om elf uur nam ze een balletje bij de koffie. En sinds Liesje er is, kwam het trommeltje ook wel eens op een ander uur van de kast af. Als moeder de dampende straal water in de steenen kan goot, en de lekkere lucht van de koffie even door de kamer dwaalde, stond Liesje al voor de kast. Ze weet dat er in de deksel van het trommeltje drie kleine deukjes zijn, vlak bij elkaar, en als het open gaat ruik je nog iets anders dan alleen de balletjes. Een lucht van, van, ze weet het niet, maar bij moeder thuis was er ook een trommeltje in de kast dat die zèlfde lucht af gaf. Daar waren geen balletjes in, maar knoopen en stukjes veterband. Nu dampt het om elf uur nòg boven de koffiepot, maar het water gaat er soms een beetje naast, zoodat het snel en schitterend langs het tafelzeiltje op de grond druppelt. Moeder kan van uit de alcoof een wolkje zien, maar hoe vader knoeit ziet ze gelukkig niet. Misschien kan het 'r ook niet veel meer schelen. Ze wordt zoo eindeloos, zoo verschrikkelijk moe van dat liggen hier. Als ze zich op de andere zij draait, is er even een frissche gevoelloosheid in haar huid en in de spieren, maar direct daarna klemt het vleesch zich weer tegen-een in een smettende plooi, en probeert ze de vingers tusschen lijf en

laken te drukken, dat de pijn wat wijken zal op die plaats. De dokter is niet tevreden over haar. Over haar borst en over haar hart niet meer. Soms slaapt ze al vroeg in den avond in, en in de voornacht, als buiten alleen de wind waait en een paar harde stappen over de keien gaan, schrikt ze wakker. Ze was midden in de wei thuis, en de roodbonte stond tot zijn buik in de zuring. Over het verre wegeltje ging een strooper voorbij, die floot en met een geschilde twijg tusschen de struiken sloeg, en bij de dam zat vader te melken. De wind waaide wat geluid mee uit het dorp, en als dat over was gevlogen, hoorde je het zagend spuiten van de melkstraaltjes in de emmer.

Vader stond op. Met het melkblok stiet hij de koe tegen de pooten, die nu uitgemolken was, en hij riep haar, om de emmer te komen halen. Dan liep ze op hem toe en is wakker. Met een drooge, warme tong in de mond, en een angstige pijn boven in het lijf. Ze gaat op haar rug liggen. Door de deuren valt een vaag, grijs licht, en ze weet dat het zoo donker zal blijven, uren en uren. Om haar hals voelt ze een harde ring van benauwdheid en over haar voorhoofd zit een strak kapje getrokken, dat ze niet wegwrijven kan.

Vroeger maakte ze Jansen wakker als ze zich zoo hulpeloos en ziek voelde. Die gaf slaperig antwoord op haar vragen, en zat dan in eens klaar wakker rechtop in bed. Hij greep haar handen en zei kleine woorden tegen haar, waarvan de pijn en de narigheid toch niet weg gingen. Als het even geduurd had, viel hij weer achterover en sliep met zijn hand om haar hand in, totdat ook die laatste troost voorbij ging, omdat de slaap zijn hand los maakte van de hare. Nu doorwaakt ze die uren en die nachten alleen. Ze kent de kleine ribbeltjes in het hout van de

beddeplank, en de gekrulde bladeren in de vitrage, die heel precies tegen het licht uit staan.

Ze heeft niet veel gepraat de laatste dagen, en de anderen hebben gevraagd of ze zich dan zóó ziek voelde. Wat moet ze dan zeggen? Ze voelt zich niet zoo ziek. Ze voelt zich zoo volkomen eenzaam, zoo van God en ieder goed mensch verlaten. Niemand kan haar immers helpen, nu de strijd binnen in haar voor goed begonnen is.

Want dat voelt ze zóó duidelijk en dat weet ze zóó zeker: ze zal niet meer beter worden.

Ze gaat dood.

Dood, dood... Ze weet nog niet wat het is, wat het zal zijn, maar het is haar gezegd zonder woorden, en gefluisterd in de lange uren van avondduister tot morgenlicht. Ze gaat dood. Dat eene hier, dat vreet en knaagt, en haar adem opjaagt tot die snel en pijnlijk in en uit haar lijf gezogen wordt, dàt zal het winnen.

Dan komt er een uur dat ze zich niet langer zal kunnen verzetten, dat ze het op moet geven, en dat het pijnigende, het vretende heelemaal bezit van haar zal nemen.

Waneer zal dat zijn? Zal het zoo zijn als nu, in de nacht, terwijl vader naast haar slaapt en alles in huis rustig is? Zal ze dan nog wel kunnen roepen en zal de pastoor nog bij haar komen? Of zal ze het uren tevoren weten, en liggen te wachten op het eene oogenblik dat het gebeuren gaat?

Ze spreekt er niet over, en ze zal er niet over spreken. Maar in haar gedachte beginnen zooveel zinnen en zooveel gezegden met „als ik er eens niet meer zal zijn"...

Ze houdt zoo van het leven en van de wereld, en van de kinderen en van Jansen.

Het is vandaag zoo'n blije dag geweest. Ze hoorde hoe Liesje op het plaatsje heen en weer liep, en telkens het liedje van „krui, krui, wagentje" begon. Oude van

Gendt is geweest, en heeft zitten vertellen. Morgen zal hij wat bloemen brengen. Vader was zoo opgewekt, omdat hij met een paar mannen langs de Singels had gekuierd.

Ze rolt de dag nog eens uit langs haar oogen en langs haar ooren, en langzaam spelen ze zich nog éénmaal af, al die uren die zoo gauw voorbij gaan en die toch zoo vòl zijn van leven en van liefde en van geluk.

Dan hokken haar gedachten. Er is iets vergeten. Wat jammer is dat nou... Liesje heeft vandaag haar balletje niet gehad. Misschien heeft ze er op staan wachten voor de kast en heeft vader dat niet gemerkt.

Ze pakt de hand van Jansen, die warm is en slap in de slaap. En die hand legt ze groot en beschermend op haar borst; dan strekt ze de armen langs zich uit en zucht haar gedachten weg.

Haar oogen zijn nu gesloten en gelaten voelt ze de uren over zich gaan en de duisternis.

Het blijft 's morgens jachten voor Marie. Peter moet zijn boterham hebben voor hij de deur uit gaat, en voor Willem moet alles klaar staan. Moeder krijgt haar bord pap en haar poeier. Als ze haar regenmantel aanschiet, loopt ze nog met haar mond vol brood. Ze moet op tijd in haar dienst zijn. Moeder hoort haar leste stappen in het gangetje, en moet het dan verder heel den dag met de hulp van vader en met de langdurige bezoeken van Liesje doen.

Om elf uur komt van Gendt. Hij heeft een bos rozen bij zich, die hij vanmorgen voor moeder gesneden heeft. Het zijn nabloeiers, rossig en dor van blad, met prachtige duistere harten, en er hangt een zware, weelderige geur aan. Vader zet ze in een vaas die veel te klein is, zoodat je van de vaas niets meer ziet. Alleen de rozen zijn er nog, purper, oranje, melkwit, en binnen-in knoppen die

de kleur van ruw weer gekregen hebben, en waarvan nog niemand weet hoe ze bloeien zullen.

Vader moet uit om een boodschap, en nou zit van Gendt op een stoel bij het bed, naast zijn rozen, en weet niet wat hij zeggen moet.

,,Ja, ja'', zegt hij dan ten leste, ,,zoo heeft een ieder zijn eigen kruis. Maar je kan tòch beter gezond en arm zijn dan ziek en rijk. Dat zeg ik maar''.

,,Het wordt ons niet gevraagd, van Gendt. Het zal wel ergens goed voor zijn, moet je maar denken. Ik lig hier rustig, maar het is voor de kinderen een heele last, vooral voor Marie; en die heeft toch al werk genoeg''.

,,Ja, die kan haar lol ook wel op bij de baas thuis. Maar die lekkere mijnheer Frits houdt nou toch zijn vingers thuis, hè?''

,,Mijnheer Frits? Wat heeft die dan met Marie te maken?''

Moeder weet niets van die dingen af. Marie heeft het haar niet verteld. Waarom ook? Heeft ze zoo al geen verdriet genoeg?

Van Gendt merkt nu dat hij daar beter van had kunnen zwijgen. Maar hij moet nu wel antwoorden, en hij vertelt van Marie en van mijnheer Frits in het schuurtje, en hoe hij juist op tijd binnen kwam.

,,Maar het zijn toch Roomsche menschen'', zegt moeder.

,,Dat is waar. Maar je zou het niet aan ze zeggen. Het is feest vieren en uitgaan wat de klok slaat, en hun menschen behandelen ze als oud vuil. 't Is dat ik nou vrij ben om te gaan of te staan waar ik wil, maar anders zou ik er geen dàg meer willen werken. Kàkmakers, dat zijn het, maar geloof hebben ze ommers geen sikkepit. Anders zouden ze zoo niet doen''.

Van Gendt trekt aan zijn pijp, en moeder denkt na over al die kwade woorden. Ook dàt nog. Nou komt er

weer een heele nieuwe zorg bij, waaraan ze eerlijk nooit eerder had gedacht: dat iemand zou probeeren zijn hand uit te steken naar haar meisje, naar haar Marie, en dan met verkeerde bedoelingen natuurlijk.

De rozen geuren zwaar in de kleine alcoof. Het is een geur uit de andere helft van de wereld, uit de helft waarin het geluk en de vrijheid wonen, en de lachende menschen die eten, drinken en vroolijk zijn. Een geur die om moeders gezicht komt vlagen, en haar nog treuriger maakt.

Van Gendt heeft het goed bedoeld, maar hij is rozen komen brengen en verdriet. Verdriet en rozen voor een arme oude vrouw, die nu dag aan dag angsten zal uitstaan om de eer en de zuiverheid van haar kind.

„Kan je daar niets aan doen, van Gendt?" vraagt ze bang.

„Och, je moet je nou niet bang gaan maken. Marie loopt niet in zeven slooten tegelijk, en ze is mans genoeg om hem op zijn nummer te zetten, als hij het nog eens probeert".

Maar die verzekering helpt nu niet meer. Van Gendt heeft haar bang gemaakt, en die angst kan hij niet meer weg nemen.

Hij staat op, en geeft moeder een hand. Een stevige, gekerfde hand die hard en ruig aanvoelt, en waarin moeders vingers warm en bang schuil gaan.

XXII

Als het Peter en Toon alléén waren geweest die het de heeren op het Bondsbureau lastig hadden gemaakt, dan was het nooit tot een vergadering gekomen. Als het niet tot een vergadering was gekomen, dan was er nooit van een wilde staking sprake geweest. En als die wilde staking...

Maar dat is àl te ver vooruit in de geschiedenis. Voorloopig is het heele geval van veel minder omvang : Peter, Toon, en negen anderen vragen aan het afdeelingsbestuur om een vergadering, waarop een van de heeren van de bond moet komen ; want ze willen over het ontslag praten, en of daar niets aan te doen is.

Het afdeelingsbestuur komt niet graag met zulke boodschappen bij de heeren, maar de leden blijven er op staan, en dus gaat er een brief naar het kantoor van de bond. Dat verschillende leden er over willen praten, en dat er in ieder geval iets gedaan moet worden. Het Hoofdbestuur antwoordt keurig netjes, nr. 1231, dossier M, inhoud of onderwerp : aanvrage vergadering met vertegenwoordiger H.B., en verwijst naar een andere keurige brief, nr. 1143, zelfde dossier, onderwerp of inhoud : verslag onderhoud met directie Mega-fabrieken. Er valt niet veel meer van te zeggen dan in dàt schrijven reeds ter kennis van het afdeelingsbestuur is gebracht. Mochten de leden er op blijven staan, dan zal een van de gesalarieerde bestuurders komen om de zaak nog eens uiteen te zetten. Punt. Volgt onderteekening.

Ja, de leden blijven er op staan. Ze vinden dat ze aan schrijven 1143 en aan schrijven 1231 geen donder hebben, en ze willen dat op een vergadering wordt uitgemaakt, of de bond dat maar zoo blauw blauw mag laten.

Het zijn de vervelende dingen die het leven van een

gesalarieerd bestuurder zuur maken, zoo'n brief en nog zoo'n brief. Dan heb je een mooi kantoor, en alles gaat op rolletjes. Het ledental breidt zich voortdurend nog uit, het vakblad mag er wezen, en de reserve bedraagt bijna een millioen. Wat heb je nu aan al die dingen, wanneer er zoo'n brief komt uit een uithoek, en je voelt te voren dat je er tòch niets aan kan doen? Ze zitten nu eenmaal met de gebakken peren. Als ze indertijd hadden doorgebeten, toen de tijd gunstig was, ja, dàn stonden de zaken er nu anders voor. Maar ze hebben zich laten nemen met die achturendag en die lotsverbetering, en nu moeten ze er maar van maken wat er van te maken is. Kleine verbeteringetjes bereiken en die dan een beetje overdrijven in het eigen blad, kleine verslechteringen tegen houden, en overal een beetje een oogje in het zeil houden. Maar de groote dingen, die hadden vroeger moeten gebeuren.

Nu hou je de gang van zaken niet meer tegen.

Zoo'n brief zit tusschen de gewone huis- of tuinpost in, en als de meneer die hem tenslotte in handen krijgt, een beetje voorstellingsvermogen heeft, dan ziet hij dwars door het velletje bankpost heen de vergadering al die hem te wachten staat.

Een zaal vol deining, interrupties, geschreeuw, een voorzitter die zich opwindt, een geestelijk adviseur die zich er buiten houdt, en een vergadering die rumoerig en ordeloos uiteen gaat.

En dan de duizend dingen waarvoor in de vergadering aandacht gevraagd wordt, en die je toch Godsonmogelijk kunt weten, of waar je in ieder geval geen rekening mee kunt houden.

Och, je raakt er een beetje uit op den duur. Je hebt zelf je vaste salaris en je andere levensomstandigheden,

je woont anders en geeft je kinderen een andere opvoeding, en dan is het duivelsch moeilijk om je heelemaal in te denken in het leven dat je een goede dag achter je hebt gelaten. Je gaat de groote lijnen zien, en je windt je niet meer op over wat plaatselijke beroerdigheid.

Ten slotte is de bond niet almachtig, al denken een paar eenvoudige zielen dat. En als je tegenover de heeren in een directiekamer zit, komen er heele andere dingen kijken dan op een vergadering. Dan sta je tegen een muur, tegen een wal van koude, doodkalme onverschilligheid, tegenover een macht die je òf kunt eerbiedigen, òf waar je je kop tegen te pletter loopt.

Nu kunnen ze wel zeggen dat er in ieder geval gevochten moet worden, maar wèlke staking heeft tegenwoordig nog een schijn van kans?

Het is een blijft een ellendige geschiedenis. Ga je je menschen voor in de staking, en verlies je het dan, dan komt alle beroerdigheid neer op de bond.

Hou je ze met man en macht tegen, dan is het omdat de bond liever de centen bij elkaar houdt en de leden laat krepeeren, dan voor hun belangen op te komen.

Het zijn vervelende reizen, in een tweede klas coupée, waar niemand zoo'n beroerd artikel in zijn tasch heeft. Wie reist er nu in sus-middelen en in tevredenheid? Al die mannen met scheidingen en heldere boorden hebben wat degelijks aan te bieden, en hun klanten nemen dat of ze nemen het niet. In ieder geval hebben ze één baas, of ze zijn het zelf. En mijnheer de gesalarieerde bestuurder heeft duizenden en duizenden bazen, en toch moet hij doen alsof hij het zèlf is.

Het is een vergadering van alle textielarbeiders, maar iedereen weet, dat het om de kwestie aan de Megafabrieken draait. De anderen komen uit nieuwsgierigheid

of omdat ze vreezen dat met hen binnenkort wel het zelfde zal gebeuren. Er gaan drie honderd man in de bovenzaal, behalve de vijf die er aan de wand hangen: voormannen uit een vroegere periode. Daar praten de oudjes nog over. Toen was er nog vuur en nog ijver, en ging alles voor de goeie zaak; niemand had er een cent voordeel bij.

O neen, integendeel, je liep iedere dag de kans door je baas er uit getrapt te worden omdat je aan een vereeniging was. Ze zijn nooit gewend geraakt aan die nieuwe stijl van vergaderen en organiseeren, en als de secretaris opstaat en tegen „vriend" zus of zoo zegt dat hij nu van zijn insinuaties genoeg heeft, dan begrijpen ze er het fijne niet van. Ze zitten ook voor aan in het zaaltje, en schudden tevoren reeds bedachtzaam het hoofd, alsof ze nooit kans zullen zien te verwerken wat er allemaal om hen heen gebeurt in de zaal en in de wereld.

Peter en Toon hebben niet stil gezeten. Toon is er drie avonden achtereen niet geweest, en terwijl Marie bij moeders bed zat en de krant voorlas of kousen stopte, waren die twee op pad, en deden overal hun woord.

Het protest van de bond is een wassen neus geweest. Een kletspraatje van de bestuurders met van Duin. Er moet open kaart gespeeld worden, en de arbeiders moeten tenslotte zèlf uitmaken, of ze, als van Duin geen regeling wil treffen waardoor de mannen die op straat zijn gezet, in ieder geval voor een deel van de week weer aan de gang kunnen gaan, willen staken, ja of neen. De bond heeft geld genoeg om de uitkeeringen te doen, en anders moeten ze maar niet zulke dure kantoren inrichten. Heeft er in het vakblad geen foto gestaan van de nieuwe vergaderkamer in het hoofdkantoor? Een tafel als een weiland, duur eikenhout, en met groote feauteuils er om heen. 't Leek wel of er ministerraad in moest worden gehouden.

De twee gaan rond, en bijna nergens is het noodig lang te praten. Juist omdat zij tweeën immers niet ontslagen zijn, worden ze vertrouwd. De menschen zelf zijn nu pas goed doordrongen van het feit dat ze op de keien staan. De eerste tijd was het te vreemd, te wonderlijk, als een vacantie waarop niemand gerekend had. Nu voelen ze de tegenstand van het lichaam, dat zijn krachten niet kwijt kan, en er teveel van krijgt.

Ze worden treiterig thuis, hondsch, ze snauwen de kinderen af, en alles blijft toch hetzelfde. Alleen gaan hun vrouwen er nog wat slechter van uit zien, en laten die de kop nòg wat meer over de boezelaar hangen.

En nu Peter hen komt vertellen, dat het een fout van de bond is, om dat zóó maar aan te nemen, dat de anderen solidair moeten zijn, en óók het werk neer moeten leggen tot de directie een fatsoenlijk voorstel doet, nou zien ze daar een mogelijkheid achter, en hebben er vertrouwen in. Telkens en telkens is er over gepraat, de laatste dagen, en in hun oogen wordt die staking nu al een vast staand feit. De bond moet natuurlijk de uitkeeringen garandeeren, maar van Duin zal het trouwens niet langer dan een week volhouden. Iedereen weet dat er een reuzenorder loopt voor Noorwegen, en dat er gejaagd en gejakkerd wordt om die tijdig te leveren. Als daar de staking tusschen valt, moet van Duin toegeven, of hij wil of niet. Van overdoen is geen sprake, omdat het stoffen zijn die zij speciaal maken, en van later leveren ook niet. Hoe ze dat allemaal weten? Och, de een hoort dit en de ander dat, en uit alles samen raken ze met de omstandigheden bekend.

XXIII

Het is half acht.

Van Duin vouwt het avondblad open, en legt het meteen weer neer. Vanmiddag heeft hij al gehoord dat er vanavond een vergadering is. ,,Nadat ze eerst accoord zijn gegaan'', zegt van Duin. ,,Het is me niet duidelijk wat ze eigenlijk willen. Misschien dat we de machines weer terug sturen of dat we halve dagen laten werken tegen hetzelfde weekloon? Morgen hooren we het wel, maar als de heeren van de bond op kantoor komen, dan beloof ik ze een pleizierige ontvangst.

En als ze soms over staking beginnen te praten, nou, laat mij dan dat varkentje maar eens wasschen. Dan hoor je ze nog piepen, dat belóóf ik je''.

Hij pakt de krant weer, en legt de krant weer weg. Heelemaal kalm er onder is hij toch niet; zelfs mijnheer Frits vergeet te kauwen, zoo vòl is hij van de geschiedenis.

,,Ik heb het wel gedacht'', zegt die. ,,Als U tijdig begonnen was met ze langzaam aan uit die organisatie weg te halen, dan had U er nu geen kinderen aan gehad. Nou kunnen ze je een verdomde hoop vervelends bezorgen, al trekken ze dan ook aan het kortste eind''.

,,O ja? Nou, ik zeg je één ding: als ze lastig worden, ontsla ik liever de heele bende, en neem nieuwe menschen aan, dan dat ik ga kletsen met die heeren''.

,,Ja, die nieuwe menschen die krijgt U dadelijk. Die staan op U te wachten, en Sörblom wacht ook met pleizier op zijn partijen. Alleen omdat U het leuker vindt om ze later te leveren''.

,,Wat dan? Wat wil jij dan? Het lijkt waarachtig wel of je bang bent; of dat je vindt dat we wel een beetje toe konden geven?''

,,O neen, toegeven dat is meer iets voor U'', zegt nu

mijnheer Frits vol kinderliefde. „Toegeven dat doet U wel, als U eerst een heele poos flink gepraat hebt. Ik zeg alleen maar, dat je het niet zoover had moeten laten komen".

„Jij bent een snotneus. Een waanwijze snotneus. Machines moest hij hebben, en nou de eerste moeilijkheden komen, en nog niet eens door de machines zèlf, nou laat hij zijn kop al hangen. Wees nou óók zoo flink. Maar jij kunt ook beter in de typistenkamer hangen dan een behoorlijk gesprek met je vader voeren".

Bij van Duin is thans de boot aan. Pa loopt er even uit, en straks zal hij wel in Tivoli een angostura drinken en weer op zijn gemak komen. Mevrouw van Duin schudt haar hoofd tegen haar geliefde zoon, en dat kan even goed beteekenen dat ze zijn vader voor niet wel bij het hoofd houdt, om zóó tegen zijn zoon uit te varen, dan dat ze Frits onverstandig vindt, om pa zoo te prikkelen.

Een snotneus, zei pa van Duin. Als hij dat nu eens straks had gezegd toen Marie binnen kwam om de tweede krant te brengen, dan had die daar nog iets aan gehad. Nu is alleen zijn zoon wat rose op het voorhoofd, een beetje gegêneerd over zoo'n pa die toch nooit heelemaal dàt is geworden, al heeft hij nou een groote fabriek.

Hij tikt een sigaret vaster en vaster op de tafelrand, terwijl zijn mama uit de kamer gaat.

Het is vijf minuten over half acht, en de zaal is vol tot in de hoeken toe. Achter de tafel zit de plaatselijke voorzitter. Hij is op een andere fabriek, en zijn vrouw houdt een winkeltje.

De secretaris is er wèl een van van Duin, die wil in de goede richting; hij groet met zijn hand over de menschen heen naar Peter die ergens in het midden tegen een pilaar aan staat.

De geestelijke adviseur is hartelijker dan anders, en begint met te zeggen dat hij zeer vroeg weg moet, en dat het toch wel over een kwestie zal gaan waarin hij zich zeer moeilijk mengen kan. Verder zijn er nog drie bestuursleden en mijnheer van Passen, de hoofdbestuurder. Die heeft zijn actentasch voor zich liggen, en zoekt al vanaf dat hij zit in zijn vestzak naar een sigarenpijpje.

Hij heeft meer voor heete vuren gestaan, maar de temperatuur is hem vanavond toch niet meegevallen. Ze zijn hem te vroolijk, en er wordt veel te veel gelachen. Als zoo'n vergadering het in zijn hoofd krijgt om dwars tegen de keer in te gaan, dan ben je nog niet gelukkig.

Hij ziet briefjes rond gaan, die met veel geknik en gepraat worden doorgegeven aan de buurman.

Tien minuten over half acht. De voorzitter slaat met de vlakke hand op tafel. „Waarde vrienden", zegt hij dan. Hij is vol beleefdheid; Peter zegt: dat komt omdat hij na zessen zijn vrouw helpt met de sigarenwinkel. „Waarde vrienden", herhaalt hij nog eens. „We zijn vanavond bij elkaar gekomen, op verzoek..."

„Eisch", roepen ze uit de vergadering.

„... op verzoek van enkele leden, die van meening zijn dat het conflict aan de Mega-fabrieken door onze bond niet zoodanig behartigd is, als zij vinden dat het had moeten gebeuren. Laten we in het kort nog eens zien wat er gebeurd is. De directie van de fabriek heeft nieuwe machines in gebruik genomen, die zoogenaamd volautomatisch werken, en daardoor is ruim veertig man op straat komen te staan. Van onze menschen zijn er vier en dertig bij, dus verreweg het grootste deel. Het hoofdbestuur heeft een bespreking gevoerd, ik geloof door middel van vriend van Passen en Jakobs, en de uitslag van die bespreking hebben we jullie al op de laatste vergadering meegedeeld. De directie zegt dat er niets aan te doen

is, en het hoofdbestuur wil van verdere actie af zien..."

,,Dat is het 'm juist".

,,Wij niet".

,,Wij zullen dat zelf wel uit maken".

Nou begint de voorzitter al kwaad te worden, en het is nog geen tien minuten voor half negen. Hij slaat met zijn hamer op tafel, en begint nog eens.

,,... van verdere actie af zien. Ik ben aan het woord, en dan wordt er niet tusschen geschreeuwd. Dadelijk kunnen jullie alles zeggen wat je maar wilt.

Het hoofdbestuur heeft ons dat geschreven, en ook wij zijn van meening dat hier niets aan te doen is".

De secretaris schudt heftig met zijn hoofd.

,,Van de vier en dertig menschen zijn er vijftien ongehuwd, en negentien hebben een gezin. Ze trekken allemaal, en we weten nog niet of ze, voor dat ze van de bond zijn uitgetrokken, niet weer elders aan de slag zullen komen. Ik stel voor om nou eerst vriend van Passen gelegenheid te geven, om het standpunt van het Hoofdbestuur uiteen te zetten, en dan aan de menschen die dat willen gelegenheid te geven hun meening hierover te zeggen".

Hij gaat zitten. Een hand gaat in een actetasch, en haalt er een blocnote uit. De blocnote komt op de tasch te liggen, en vriend van Passen schuift zijn stoel achteruit.

Het waarde vrienden laat hij maar weg; hij voelt wel dat dàt niet heelemaal op zijn plaats zou zijn.

,,Het is altijd moeilijk", begint hij, ,,om uiteen te zetten waarom het in sòmmige gevallen beslist de voorkeur verdient een bittere pil te slikken, dan pogingen te doen, die af te wentelen".

Na deze gewentelde pil besteed hij tien minuten aan een inleiding, waarin achtereenvolgens het recht op arbeid, de waakzaamheid van de bond, de armoede van velen

en de voortschreidende techniek ter tafel komen.

,,En om nu te komen tot de zaak zèlf die ons hier bezig moet houden, moet ik U zeggen dat ik geloof dat we hier voor een van die moeilijke gevallen staan waarop ik straks zinspeelde. Die machines staan er nu eenmaal, en die krijgen wij met z'n allen niet meer weg. Of het nu beter was geweest die machines niet te nemen, daar kunnen wij wel over gaan praten, maar dat doet aan de feiten niets meer af. Die machines doen eenvoudig het werk, dat eerst gedaan werd door de menschen die nu op straat zijn komen te staan.

Wat kunnen wij daar nu als bond, en gij als afdeeling van die bond, tegen doen? Wij hebben geprobeerd een langzame afvloeiïng te bereiken, doch de directie zegt eenvoudigweg niet te weten wat zij dan gedurende die tijd moet aanvangen met de menschen. Wat dus? Ik weet het niet. Als wij eischen dat een regeling wordt getroffen, bijvoorbeeld door meer menschen en minder getouwen per man, dan zou dat, gesteld eens dat we het konden bereiken, zeker loonsverlaging veroorzaken. En als de directie er niet aan wil, wat dan? Staking? Dat zou naar de vaste overtuiging van het hoofdbestuur een slag in de lucht beteekenen. De toestanden zijn daar nu eenmaal niet naar. Het brengt verdriet en ellende mee, en als er geantwoord wordt met een uitsluiting, dan is het eind van de armoei veel grooter dan het begin.

Zoo staan de zaken, en ànders niet. Nou kan men wel zeggen: ja moeten we dan maar overal ja en amen op zeggen, en kalm toezien hoe wij broodeloos worden gemaakt. Neen, vrienden, maar in dit geval is er geen oplossing mogelijk. De bond kan natuurlijk bevorderen dat, als er door een uitbreiding weer personeel mocht worden aangenomen, aan de nu getroffenen de voorkeur wordt gegeven".

Daar komt het ongeveer op neer, alles wat van Passen zegt.

De zaal is er stil van geworden, en dat is heel begrijpelijk, want van Passen heeft een ernstige stem, en het lijkt niets geen man om een grapje te maken. Hij zoekt nu weer naar zijn sigarenpijpje, en bergt zijn papieren in zijn actentasch.

Rond Peter steekt een zoemende praatbries op, die zich over heel de zaal legt.

De voorzitter zegt dat de vergadering nu het woord heeft, maar dat heeft de vergadering inmiddels al genomen. Het wachten schijnt op Peter te zijn. Van alle kanten kijken ze naar hem om, en sporen hem aan om nu het zijne te zeggen.

Zijn vader zit naast hem, met de handen op de knieën.

,,Ik, voorzitter'', zegt Peter dan.

,,Jansen heeft het woord'', wijst de voorzitter met zijn hamer. Dan buigt hij zich naar de geestelijke adviseur, om die iets toe te fluisteren, en die zit nu strak naar Peter te kijken, wat die zeggen zal.

,,Wat van Passen heeft gezegd, is allemaal wel heel mooi, maar we komen er geen stap verder mee. Hij doet of het heel eenvoudig is. Nou, dat is het ook. Het is de gewoonste zaak van de wereld: drie en veertig man op de keien, die nou nog trekken, en die over een poosje hun hand op kunnen houden.

En dat je de vooruitgang niet tegen houdt.

Nee, dàt merken we. Maar het is misschien gepermitteerd te vragen of de bond er voor òns is, of dat wij er voor de bònd zijn. Meteen toen ik in de krant las, want die dingen lees je als lid tegenwoordig in de krant, net als ieder ander, dat er een bespreking was aangevraagd, heb ik gezegd dat er wel niks van terecht zou komen. Ja, voorzitter, dat heb ik gezegd. Omdat ik nou eenmaal weet

dat die zaken te zachtjes worden aangepakt. Van Passen heeft gelijk als hij zegt dat een staking het laatste middel is, waarnaar we mogen grijpen. Maar is het nou ondertusschen met ons niet ver genoeg gekomen, dat we daar nou nog niet aan toe zijn? Moeten er nog meer komen te vallen, voor dat wij wakker worden, en zien hoe we langzaam maar zeker zijn achter-uit gezet?

Er is een tijd geweest, waarin we gedaan konden krijgen wat we wouwen, omdat de schrik er bij de heeren in zat. Waarom is die schrik er niet in gebleven? Omdat ze hebben ingezien, dat wij net kinderen zijn. Veel geschreeuw en weinig wol, en de bonden dito dito. Van der Passen zegt dat hij er geen gat in ziet. Maar dat komt omdat hij niet met de gang van zaken op de hoogte is. Hij weet het gewoon niet, anders zou hij zoo niet praten.

Op het oogenblik worden wij, die aan de gang gebleven zijn, zenuwlijder. Ik heb er nou nog niet eens zóóveel last van, omdat ik niet aantrekkelijk van aard ben, en toch zit ik 's avonds over de tafel heen in de rondte te kijken, omdat ik mijn kop niet meer stil kan houden. Allemaal vanwege de vooruitgang. Als ze er twintig man bij zetten, hoeven we met z'n allen nòg heusch geen vischclub te stichten, omdat we niet weten wat we te doen hebben. Zoo zit de boel in mekaar, en dat hebben de heeren van het bestuur niet in de kieren gehad. Die zijn gewoon belazerd door de directie, met het smoesje dat de productie even groot bleef, maar dat het zoo bèst door de machines werd opgeknapt.

Dat liegen ze. Er wordt op het oogenblik bijna anderhalf maal zooveel per dag gemaakt als vroeger, en dat kan geen stand houden. En daarom zeg ik, laat de vergadering zelf zeggen of ze dat nemen wil, of niet. Of dat ze ook vinden dat wij minder getouwen moeten

eischen, en dus meer menschen. En of ze daar desnoods voor in staking willen gaan''.

Peter gaat zitten; de zaal rumoert meteen op. Om hem heen zitten mannen die stevig knikken, en het door dik en dun met hem eens zijn. Er zijn ook groepjes die de koppen bij elkaar steken, en fluisteren.

Vader zit nòg met z'n handen op de knieën. Dat was nou zijn Peter, en hij zit zich af te vragen hoe hij er aan komt... Hij zou nooit zoo gesproken hebben, maar toch is hij het met Peter eens, en dat zegt hij ook tegen de anderen.

De vergadering ligt in evenveel stukken uit elkaar als er menschen zijn. Die van andere fabrieken zitten er bij, als bij een voorstelling. Hoe het zal afloopen? Zij hebben er niet direct mee uit te staan, en de grootste helft van hen is vóór staking. Maar de lui die nog bij van Duin werken, wat zullen die doen?...

XXIV

Het woord solidariteit verdwijnt langzaam maar zeker uit de krant en uit het leven. Het is er in gekomen toen het bruikbaar was, en zoek geraakt toen het geen belangstelling meer kon trekken, net als zooveel andere modedingen. Solidariteit, dat is samen huilen en samen blij zijn, samen werken en samen staken.

Dat is nu uit de tijd, al zijn er nog wel enkele kringen waarin men er aan doet, en waarin men er dan ook de vruchten van plukt.

De wapenfabrikanten doen er aan, en de politici, en een deel van de journalisten en wat ondernemers. Die kruisen allemaal hun handen over een buik, en die buik schommelt onder dat gewicht vroolijk en gezellig door.

Maar bij de arbeiders is de klad er in. Het gaat teveel alleen om de boterham, en die kan geen mensch missen. Je kan nu eenmaal beter niet-solidair vreten, als solidair krepeeren.

Zoo denken de arbeiders bij van Duin er ook over. Althans zoowat de helft van die nog werken. De andere helft wil wel met Peter de straat op, als daarmee wat bereikt kan worden.

Peter heeft op de vergadering aan het langste eind getrokken, en de bestuurder heeft toegezegd dat er weer een bespreking met de heeren zal plaats vinden.

Er gebeuren vandaag allemaal belangrijke dingen, die alleen oogenschijnlijk niets met elkaar te maken hebben.

Juffrouw Swaanen slaat aan het winkelen. Ze heeft nu ten slotte de knoop doorgehakt, al was het een moeilijk besluit : ze zal de Sarabande dansen en niet de Cake Walk. Daarom loopt ze de stad af, op zoek naar rood en zwart. Als ze eenmaal een lange roode ketting heeft gekocht van

vurige kralen, zoekt ze zijde uit van precies dezelfde kleur. Die zal ze over een zwarte maillot heen drapeeren, hoe, dat weet ze nog niet precies, maar ze heeft het al zoowat in haar hoofd.

De lap zijde moet geplisseerd worden, ja, kijk, zoo, plooitjes van twee millimeter. Wat? Veel werk aan? Morgenavond klaar? O neen, dat kan heelemáál niet, dan moet ze het maar ergens anders probeeren; de stof moet vanavond nog thuis bezorgd zijn.

Beslist noodig? Ja, natuurlijk. Ze wil er vanavond juist iets aan doen. (Het is nog wel volop tijd, maar denken die lui uit zoo'n winkel eigenlijk dat ze de boel kunnen leveren wanneer het hun past?)

Ze krijgt natuurlijk haar zin. Betje van der Plas moet er dan maar meteen aan beginnen. Die was wel juist graag om precies zes uur weg gegaan, want haar moeder moet naar een bruiloft, maar daar is nu eenmaal niets aan te doen. Dat begrijpt Betje ook wel, al weet ze dat haar moeder natuurlijk nou al op de klok staat te kijken.

Haar vingers struikelen over de stof heen, maar het komt in ieder geval klaar.

De cheffin denkt dat je goeie klanten in eere moet houden, Betje dat de betrekkingen niet voor het opscheppen liggen, en juffrouw Swaanen rust van de beslommeringen uit in de schoenwinkel. De hakken moeten ook weer van hetzelfde rood zijn, en het schijnt dat die juffrouwen daarvoor hoog bij hun vakken moeten klimmen.

Het is leuk zitten zoo, rustig in een feauteuil, met al die bezige menschen om je heen en langs de etalage. Neen juffrouw, dat is de juiste kleur niet.

Als juffrouw Swaanen eenmaal iets aanpakt, dan doet ze het goed.

Die aardige, sympathieke oude mevrouw van Klaveren

van Mooyen bemoeit zich ook al met de fancy fair, en zit nu bij mijnheer van Arnhem.

Of die geen kindertjes op zijn school heeft, die wat kunnen zingen. O, daar zijn de menschen dol op, op die leuke stemmetjes. En vooral die volkskinderen, het is verbazend wat een mooie stemmetjes je daar soms onder hebt.

Ja, ja, daar geeft mijnheer van Arnhem mevrouw van Klaveren van Mooyen volkómen gelijk in.

Hij heeft een klein lapje onder de knie van zijn broek; 't was daar erg dun, en als zijn vrouw het niet tijdig had voorzien, was het heelemaal door gegaan. Je ziet, nu de pijp strak om de knie zit, dat het daar een beetje dikker is, en daarom legt het hoofd der school er een hand over. Mevrouw van Klaveren d'r man is in het schoolbestuur, maar dat neemt niet weg dat mijnheer van Arnhem niet op een nieuw pak hoeft te rekenen, eer hij weer twee salariskortingen heeft gehad.

Mijnheer Jansen, uit de vierde klas heeft er veel liefhebberij in; het hoofd zal hem laten roepen, dan kan mevrouw het eens met hèm bepraten. Natuurlijk, natuurlijk, meneer van Arnhem geeft alle mogelijke medewerking, maar die onderwijzer zal het toch moeten dirigeeren en zoo.

Het hoofd zal even in de klas blijven, en Willem voelt op de gang naar zijn das en naar zijn boordje. Hij kent mevrouw van Klaveren van het Sinterklaasfeest van de school, waarbij een collega voor de heilige bisschop speelde en de jongens meteen toen die binnenkwam zijn naam begonnen te roepen en elkaar wezen waar het touwtje van de valsche baard zat. Mevrouw van Klaveren was een beetje vies van die heele gymnastiekzaal vol kinderen. Dat zelfde vieze gezicht trekt ze nu weer in de spreekkamer.

Ja, er hangt nu eenmaal een beetje rooklucht, en dat

kàn ook niet anders als je in dat kamertje tweemaal daags een kwartier zit te rooken en te wedden wanneer de volgende salarisverlaging zal in gaan.

Zooals Willem nu de spreekkamer in komt, maakt hij een goede indruk. De bril geeft hem iets goedigs, een beetje kalfachtig staat dat, maar verder heeft hij een flink figuur en zijn broek hangt keurig in de plooi. Hij is van de richting : respect afdwingen, bóven de klas staan, niet alleen door het meer weten, door het meer zijn, maar ook door kleeding, door een zeker standsbewustzijn, waarvoor kinderen immers zoo'n fijne neus hebben.

,,Er is me gezegd, dat Uw koortje zoo goed zingt, meneer Jansen. U heeft misschien al gehoord dat er een fancy-fair gehouden wordt voor de vereeniging tot het bezoeken van arme zieken, en nou heb ik de presidente beloofd dat ik haar wat zou assisteeren. Naast de attracties, en naast de kunstnummers, om ze zoo maar te noemen, moet er ook wat gewoners, wat leukers zijn. Nu dacht ik dat U daar misschien met Uw kinderen wat kon zingen? De eigenlijke fancy-fair duurt vier dagen, maar alleen de laatste avond wordt de voorstelling gegeven. Misschien zoudt U dan bij de opening, en vlak voor de pauze een paar liedjes kunnen zingen, hè?''

,,O, ja mevrouw. Zeker mevrouw, dat is een heel leuk idee. Het is niet zoo'n erg best stemmenmateriaal, maar och het klinkt wel aardig. Wat had U gedacht voor liedjes? Godsdienstige liedjes? Of gewone liedjes?''

,,Allebei, een stuk of vijf misschien. Als U er eens even over denkt, en U bericht mij of het kan, en U geeft mij dan meteen op wat er gezongen wordt?

Ik hoef U natuurlijk niet te zeggen dat de kinderen hun beste pakje aan moeten doen. Er komt goed publiek en het oog wil nu eenmaal ook wat hebben, nietwaar?''

,,Natuurlijk mevrouw, vanzelfsprekend. Och, maar dat

gáát wel. Als ik ze een boodschap meegeef naar huis, dan zult U eens zien hoe netjes ze voor de dag komen. Dat is ook niet meer als vroeger''.

,,Neen, neen, zegt U dat wel. Daar is ook veel in veranderd...''

Mevrouw van Klaveren van Mooyen lacht even, alsof ze met weemoed aan die voorbije tijd terug denkt, en dan geeft ze Willem haar handschoen met een hand er in.

Hij houdt de deur voor haar open, en de tochtdeur, en de buitendeur.

Pastoor van Loenen heeft last van het weer. Hij voelt de regens al weken tevoren in de jeukende pijn achter zijn knieschijf en in een rheumatiek die rond zijn schouders dwaalt. Het valt niet meer mee, als je twee en zeventig bent, en je zit met twee kapelaans voor al het werk van een groote parochie.

Het is waar, ze nemen hem het meeste uit de hand, maar daar is hij niet blij om. Hij ging ze vroeger voor, in alles, in werk en in gebed, en als zijn kapelaans over werden geplaatst, dan zei hun nieuwe pastoor tegen zijn collega's: ,,die nieuwe bij mij komt van van Loenen. Nou dat kan je merken, hoor, er zit vuur achter''.

Nou doen ze zijn werk er bij. Hij leest de Mis en doet wat huisbezoek en schrijft vermaningen en mededeelingen in het zwarte boek, zoo vurig en zoo onduidelijk, dat de kapelaans op de preekstoel ze niet kunnen lezen, en de menschen zeggen : de pastoor heeft er zeker weer een verhaal ingeschreven.

Zelf preekt hij nog maar een dood-enkele keer, maar als hij de Mis leest, hoor je tot achter in de kerk hoe zijn knie bonkt op de altaarvloer, en zie je hoe hij met twee handen aan de rand van de steen zich weer optrekt, zoo moeilijk valt hem het knielen.

Dat is óók een predicatie.

En als hij na de Mis de gebeden begint, legt hij in zijn stem alle vermaningen en alle smeekingen die hij op de preekstoel niet meer kan doen. Het klinkt als een bezwering, wanneer hij Michael bidt de satan en alle andere booze geesten die tot verderf der zielen op de wereld rond gaan, door de kracht Gods in de hel terug te drijven.

Hij trekt met zijn linkerbeen en zijn bovenlijf schommelt wat, maar toch doet hij vanmiddag zijn oude zieken af, en komt na tweemaal getroost te hebben en na tweemaal een kopje thee aan een ledikant vol treurigheid, in de alcoof van Jansen.

Hij vertelt moeder een verhaal over een van de bruidjes in de laatste processie. Dat kind had het in de pastorie al in haar broek gedaan, en dat dorst de stumperd niet te zeggen. Ze is met die natte boel heel braaf in de processie meegeloopen, als maar uit haar mandje strooiend zooals de zusters het 'r hadden geleerd, en toen ze na het lof in de pastorie kwam om een koekje te halen, begon ze ineens te huilen.

Ze lachen er eens om, alle drie, maar over moeders gezicht ligt die lach maar zoo los. Dadelijk komen de scherpe trekken er weer door heen.

„Het gaat niks goed, pastoor", zegt Jansen. „Ik verlies iedere dag aan haar, en de dokter zegt zoo niks. Rust, zegt hij, rust moet het 'm doen. Maar ze ligt nu al weer zoo lang... We kennen haar nog niet missen", zegt hij er zacht achter aan.

„Ja, Jansen, de goeien moeten het lijen man, dat weet je toch wel. Niemand is graag ziek, maar wat God je zendt, dat moet je aanvaarden en als je dat niet wilt, of er onder gaat mokken, dan is het tevergeefsch geweest, en dat is nog erger".

Dan zwijgen ze allen, en tusschen hen gaan de goede

gedachten heen en weer die oude menschen voor elkander over hebben.

,,'t Zijn lànge dagen, pastoor, als je er heelemaal niet eens even uit mag komen. Marie heeft het toch al zoo druk en het kleintje is nou ook altijd op vader aangewezen''.

De pastoor legt even zijn oude hand op moeders schouder.

Jansen brengt hem weg tot de huisdeur.

Onder de avondboterham vertelt de pastoor van zijn zieken; van de Jansens waar alles in korten tijd zoo veranderd is.

Kapelaan de Zeeuw zet haar op de lijst van de vereeniging. Dan krijgt ze tenminste eens een beetje aanspraak; hij geeft op dat het om de ondersteuning in dit geval niet begonnen is.

XXV

De kapelaans zijn naar hun vergadering en naar hun vereeniging, en pastoor van Loenen zit alleen onder zijn lamp.

Vroeger ging hij na tafel direct naar boven, om te lezen en te werken. Nu houdt hem de huiskamer gevangen, omdat daar nog een echo van stemmen en het trillen van bewegende menschen in hangt. Hij klampt zich vast aan dat surrogaat van familieleven, van gezelligheid, dat uitgaat van de nog niet afgeruimde tafel, het hoopje kranten op de hoek van de dressoir, en het pijpenrek naast de kamerdeur.

Met October zal het negen en dertig jaar zijn, dat hij hier zit. Hij heeft zelf de kerk gebouwd en de pastorie, en de drie scholen die er om heen staan. Meter voor meter heeft hij het geloofsleven hier bevochten op de onverschilligheid en de lauwheid die zelfs over de besten heen waren gewoekerd. Hij heeft het gedaan met al zijn mannenkracht, en met al zijn drift. Te vuur en te zwaard, gelegen en ongelegen, tegen de grooten en tegen de kleinen. Soms werd het middel hem tot doel in de eerste jaren, en kon hij zich aan bijzaken geven, als hing daar de glorie van Christus en Zijn kerk van af.

Hij heeft zóóveel geleerd, bijna nog meer dan hij aan anderen leerde. Hij zou het nooit aan een sterveling kunnen vertellen, en nooit in een boek kunnen schrijven. Want geen dag en geen uur zijn voorbij gegaan, die hem niet leerden dat het altijd weer anders is dan een mensch vermag te denken. Dat de zonde nooit tweemaal dezelfde gestalte heeft, de deugd nooit tweemaal even groot en even moedig is, en de zielen geen nacht en geen dag hetzelfde zijn.

Nu is hij uitgebrand, en wat rest hem van zijn oude

kudde? De jongeren en de kinderen kennen hem niet meer. Hij is ,,de pastoor", en hoe verder hij van ze af leeft, des te wonderlijker wordt het hem hun eerbied en hun schuchterheid te zien. Maar zijn eerste kudde? Ze zijn heengegaan met de jaren. Getrouwd, vertrokken, gestorven, verloren gegaan. Hij heeft ze zien sterven bij klaarlichten dag, menschen die hij 's morgens het Ons Heer nog in de bevende mond had gelegd, en anderen waarvan hem de laatste biecht nog in de ooren klonk, en de laatste weigering, toen hij in naam van Jezus ze opvorderde tot moed en tot berouw en tot hun eeuwig heil.

Hij heeft ze af geleerd op Zondag te werken; na tien jaar kon hij 's Zondags door zijn parochie wandelen en zien hoe hij gewonnen had, en dat er Zondagskleeren gedragen werden. Hij hoorde geen hamers meer, en zag hoe de dag des Heeren geheiligd werd.

De verkeeringen heeft hij gemaakt tot tijden van teerheid en zuiverheid, en hij heeft gezien hoe al schooner en dieper geluk op de gezichten lag als hij de handen van twee jonge menschen ten ende in-een mocht leggen.

Hij heeft gevorscht, in boeken en in hospitalen, in de natuur en in de wetenschap, als hij de dorheid van het zonder kinderen zijn zich zag spreiden over het leven van twee menschen, die zóó zeer hadden verlangd. En, terwijl hem nimmer de huiver en de eerbied voor dat andere priesterschap der aarde, voor het vaderschap, verliet, sloeg hij water uit de rots en joeg hij bloemen op uit een steengrond. Dat waren zijn kleine vreugden en zijn kleine trofeeën, op het leven behaald: die bruine en grijze portretjes van kinderen, geboren omdat zijn mond ter juister ure sprak, terwijl zijn hart niet afliet van te bidden.

Gaat er een vleug, een flits van al die jaren door dit zware, moede hoofd onder de lamp? Was moeder Jansen hem opnieuw een teeken: ook gij, herder, ook gij zult

met Uw schapen gaan over de dam tusschen de wateren van het leven en de nevel van den dood? Heeft hij de boodschap weer gezien, die hem ieder ziek gelaat en ieder stervend lijf altijd heeft gebracht, de boodschap van een einde dat, hoe vaak en dikwijls ook verschoven, éénmaal niet meer op zij wil gaan?

Zijn hoofd rust in zijn handen, en hij schreit. Uit de keuken komt geklik van lepels en van borden. Buiten suist de wind door de jalouziën, en in zijn hart is er geen enkele vraag naar de reden dezer tranen. Ze zijn er over alles en voor iedereen.

Over de drift en de hardheid, waarmede hij Gods barmhartigheid te kort deed in het oog der menschen.

Over een enkel uur, een enkele dag van minder ijver als zóóveel teleurstelling hem opdreef tot de wanhoop aan het eindelijk bereiken.

Over de schreiende appelhoofdjes van kinderen, honderden en honderden, die hij het zoute zout op de tong legde, en over wie zijn goede adem de geest blies die uit God voortkomt.

Over de klare oogen in een katechismus-uur als God hem genadig was, en zijn woord viel vast en diep in de harten voor hem, dat hij de waarheid en de moed zag groeien achter hun oog.

Over die avonden vol kaarsen en wierook en vol van de liefde van Christus, als hij ze uit de feestende gezinnen terug zag komen in de blije kerk, en hij wist dat in die allen Jezus vandaag voor de eerste maal als een koele sneeuw van bloesems gevallen was.

Over de grijze duisternis der kathedraal, waarin een bisschop van zijn jaren en van zijn vuur de jonge oogst van zijn parochie zegende, en over hen, bewogen, het „et confirmo te, Chrismate salutis" sprak.

Over die morgens in zijn poovere kerk, waarin een

moeder met geheven hoofd haar kerkgang deed, en blij naar haar kaars zat te zien die stil brandde voor het beeld der moeder Gods.

Hij schreit, en de stille loop der tranen deert de gezichten niet die achter elkander opstaan in zijn groot hart.

Hoeveel zielen deed hij uitgeleide, zoover hij maar kòn gaan, een met hen in gereutel en benauwenis, tot aan de poorten der eeuwigheid, waarvoor hij biddende wel moest achterblijven?

Hoeveel mannen, na jaren en jaren in dit laatste uur weer plotseling en ontembaar tot minnaar geworden, heeft hij getroost over een dood die hen arm en behoeftig maakte in een enkel oogenblik.

Hoeveel malen ruste zijn voorhoofd tegen de tralies in de biechtstoel als hij, dieper en dieper in zijn hart, naar woorden zocht die binnen konden gaan in de nauwe poort van een verhard gemoed.

Van hoeveel ongeboren zielen heeft hij het leven bepleit, en hoeveel harten hielp hij, in een vaste omstrengeling, weer op de hooge weg naar het vaderhuis?

Nu rest er van die kudde nog slechts een schamel deel. De heele parochie is anders geworden; het goed is wel meer op straat gekomen, het is waar, maar het kwaad is dieper de huizen ingedrongen, zóó diep, dat het niet meer te ontdekken en niet meer aan te klagen valt. Zondags wordt er niet meer gewerkt, Goddank, dat is zoo gebleven, maar nu zijn voor velen ook alle àndere dagen dagen geworden van gedwongen rust, en voor de jonge menschen werd de Zondag een dag van uithuizigheid en gevaarlijk pleizier.

Het moet wel, dat ook in die nieuwe jeugd de deugd nog leeft, maar voor hem is het moeilijk die te ontdekken onder dit nieuwe kleed. Hij spreekt maar moeilijk met jonge menschen, en zoekt liever zijn oude schapen op

waarmee hij is samengegroeid in een goede, trouwe gemeenzaamheid. Zijn rijken en zijn armen. Bij zijn rijken ziet hij hoe de kinderen minder gehecht zijn aan het bezit dan hun ouders, maar wreeder dingen doen om het machtig te worden. Hun vaders hebben God gedankt voor hun rijkdom, al heeft de pastoor ze duizendmaal gezegd dat het een kostbaar gif is, waaraan een ieder gemakkelijk onder gaat, maar de kinderen danken er hun hersens en hun machines voor.

Slechts de armen zijn onveranderd, zooals Christus onveranderd is. En terwijl hij dit bedenkt, weet de pastoor klaar en duidelijk waarom Christus die woorden sprak „de armen hebt gij altijd bij U..."

Hij heeft ondervonden hoezeer ze worden tot gezanten van de Meester zelf, voor die willen luisteren naar Zijn stem.

Zijn drift, zijn haast, zijn besliste wil dat ook materieel de kerk floreeren zou, dat alles heeft hij door hen verleerd en door hen afgelegd. Ze zijn zoo weerloos geweest voor zijn oog en zoo kwetsbaar voor zijn woord, dat hij oogen en mond heeft leeren bedwingen, om slechts zacht en ootmoedig te zijn, zooals de Meester zacht en ootmoedig was. Zij hebben zijn trots op wat hij zijn deugden dacht, weggebrand en door hun eerbied van hem weggenomen, want, terwijl zij hem vereerden, voelde hij de leugen in zijn binnenste, en kon hij niet langer kijken in die oogen, waarin zooveel eerbied en zooveel schroom geschreven stond. Hij voer tegen hen uit als hij dacht dat de zonde hen vast hield, en eerst later ontdekte hij, hoe zwaar het worstelen is met een leege maag en met een hart dat alleen maar offers kent. Zoo is jaar na jaar dat vreemde in hem gaan groeien dat slechts enkelen begrijpen: God, de armen en hij. Het heeft hem tot daden gebracht, die niemand zou billijken als ze bekend wer-

den. Hij heeft uren en uren geknield aan het stinkende bed van een bedelaar, omdat hij wist dat achter de slechte lucht en achter het vervuilde lijf èrgens een ziel was waarin God troonde, Die hij aanbidden moest.

Als ze op hem wachten op de kleine tegels van de vestibulevloer, dan reikt hij hen een hand die de hunne omklemt, en de kinderen woelt hij door het haar, omdat hij ze toch niet kussen kan.

Zijn geld gaat in hun handen over, en als men hem zegt dat het weeral verkeerd is besteed, dan antwoord hij: ,,vermaan hen die vermaning noodig hebben. Er wordt veel geld in de wereld verkeerd besteed, dat niet eens eerlijk gekregen is van iemand die niet vroeg wat er mee gedaan zou worden''.

God zend hem wat looze pijnen, een rheumatiek om hem de jaren te doen kennen, en zijn ouderdom. Maar zijn kruis, het kruis dat Jezus hem dagelijksch zwaarder op de schouders legt, dat is dat er iederen dag meer armen zijn, en dat hij niet allen helpen kan. Dat hij ze moet weigeren wat ze vragen, omdat de wereld hen weigert waarop zij recht hebben.

Hij weet het wel: er is niets aan te doen. Hij heeft nog één verschooning in de kast, en de huishoudster heeft hem gevraagd die niet weg te geven, sinds zij de vorige week de kast ledig vond.

Hij gaat naar de kerk. De koster komt met zijn hoed in de hand uit de sacristie om te gaan sluiten en naar huis te gaan. Langs hem gaan de sloffende stappen van pastoor van Loenen, recht toe op het altaar waarvoor de Godslamp flikkert.

,,De pastoor trok nou de kerk nog in'', zegt de koster thuis tegen zijn vrouw.

,,Wat die man toch altijd te bidden heeft mag de Hemel weten''.

XXVI

Tenslotte moet men met de uitdrukkelijke wil van een vergadering rekening houden. Al weet het Hoofdbestuur ook zeker, dat als de vergadering kalmer en ordelijker was geweest, het niet zoo geëindigd zou zijn, ze willen nu eenmaal dat er opnieuw een bespreking zal plaats vinden, en die vindt dan ook plaats.

Nummer dertienhonderd zooveel, schrijven van het H.B. aan de directie der Mega-fabrieken. Mijnheer Frits neemt het uit de envelop en legt het op het bureau van Pa.

Pa doorloopt alle stadia van woede en besluit achter elkander tot het schrijven van een dozijn brieven, waarvan de eene nog beleedigender en kleineerender voor het Hoofdbestuur is dan de andere.

Hij schrijft met potlood een paar kladjes; dan wordt hem duidelijk dat hij te veel als een kleine patroon handelt. Hij zoekt naar zijn stijl, en laat een gewoon memorandum schrijven.

De directie van de Megafabrieken neemt het koeltjes op, dat kun je zoo aan die zes regels zien, en vindt geen enkele reden de conferentie te hervatten. Het briefje is onderteekend met een stempel en een paraaf. Dat heeft van Duin uitdrukkelijk zoo gewild, dan kunnen die kerels eens zien hoe weinig of hem hun brieven interesseeren.

Het Hoofdbestuur kent dat soort briefjes en schrijft onverstoord nòg een keer, in een wat dringender vorm.

Die brief komt weer op pa's schrijfbureau te liggen, en tijdens het koffie-uur praat hij er met zijn zoon Frits over. Men zou het ook schreeuwen kunnen noemen, want ze zijn het weer grondig oneens. Frits blijft er bij, dat men al veel vroeger maatregelen had moeten nemen. Nu kun je niet ineens uit zoo'n sterk vaatje gaan tappen.

Waarop pa hem opnieuw onder het oog brengt hoeveel hij nog zal moeten leeren voordat hij iets begrijpt van wat een bedrijf eigenlijk is, en zijn sigaar verder in het kantoor gaat rooken.

's Middags stuurt hij weer een gestempelde brief; er schijnt iets in hem veranderd te zijn.

Het Hoofdbestuur mag komen, dan en dan.

Vriend van Passen en vriend Jakobs doen weer een uitval uit hun bloembehangen citadel, en onderweg in de coupé nemen ze de zaak nog even door. Ze hebben er beiden een hard hoofd in; nieuwe argumenten hebben ze ook niet. Ze moeten het over een andere boeg gooien, en van Duin duidelijk maken dat zich hier een prachtige gelegenheid voordoet, om eens te toonen dat een katholieke fabrikant iets anders is dan een gewone fabrikant. Al is het nu waar dat de feiten in de richting wijzen welke van Duin genomen heeft, er is toch óók nog zooiets als sociaal gevoel, als meeleven met de nooden van de mindere man. De encyclieken. De groote moed van de arbeiders in '18.

Ja, die richting zal het gesprek uit moeten, willen ze nog een kansje maken. En als dat niets uithaalt, in Godsnaam, dan moet de kous ook maar af zijn ook, want dat nakaarten op gedane dingen is iets verschrikkelijks. Het demoraliseert de heele organisatie als je daarin de de vrije hand laat.

„Laat de heeren maar binnen", zegt van Duin tegen het klerkje. Hij zit in zijn draaistoel en de heeren zitten weer in de clubfauteuils, alsof dat vorige gesprek maar een uurtje of wat geleden gehouden is, in plaats van veertien dagen terug.

Van Duin zegt niets. Hij heeft zijn handen op de rand van het bureau gelegd, en wacht.

Van Passen steekt van wal. Het doel van hun komst zal de heer van Duin wel duidelijk zijn.

„Toch niet", zegt van Duin.

O neen, nu, dan zal van Passen nog even in het kort de feiten memoreeren. De leden van de bond zijn van meening dat een handeling als de heer van Duin heeft gesteld, niet zoo maar zonder meer kan worden aangenomen.

„O, neen?" vraagt van Duin.

Ze hebben het Hoofdbestuur verzocht de zaak nog eens met de heer van Duin onder het oog te zien, en daarvoor zijn ze thans hier. En, om nu maar meteen met een concreet voorstel te komen, kan het aantal tewerkgestelden niet worden uitgebreid, wanneer het aantal getouwen per man wordt verlaagd?

Van Passen zwijgt nu, en vriend Jakobs zegt: „Dat zou naar ons voorkomt een voor de hand liggende oplossing vormen".

„Is dat alles?" vraagt mijnheer van Duin. Zijn vleezige handen wippen langzaam op en neer op de gepolitoerde rand van het bureau.

„Alles, tenminste wat de ruwe vorm van ons voorstel betreft. Wij begrijpen natuurlijk ook dat een dergelijke regeling van U finantieele offers vraagt. Maar is U ook niet van meening, dat zich hier een mogelijkheid opent om verscheidene menschen weer aan een stuk brood te helpen? U als katholiek weet toch goed, hoe demoraliseerend de werkeloosheid werkt op gezonde flinke mannen, en U zult toch ook wel met ons eens zijn, dat men van allen kant toeziet, wat de katholieke fabrikanten zullen doen. Er staat in de encycliek toch duidelijk genoeg, dat..."

De heer van Duin laat een unieke kans voorbij gaan om te weten te komen wat er precies in de encycliek staat,

en toch had hij daar zijn voordeel mee kunnen doen.

Toen er op de werkgeversvereeniging een voordracht over werd gehouden, zat hij met een paar vrienden achter het gordijn in blanke rust des harten zaken te doen.

Nu hoort hij het weer niet; zijn hand valt op het schrijfbureau precies voor van Passen het geheim van de encycliek zal openbaren.

,,Laat U die encycliek maar met rust'', zegt pa.

,,Menschen die altijd zoo rood op de graat geweest zijn als jullie, motten nou óók maar niet met die encycliek aankomen, hè?

Ik zal de heeren eens iets vertellen, en dat mag U goed in Uw ooren knoopen, want misschien zien we elkaar niet zoo vlug nog eens terug''.

Zijn stem loopt wat op, naar een schraal, driftig geluid; hij zegt de woorden vlug achter elkaar, met een venijnige nadruk.

,,Minder getouwen per man? Ik dacht dat bestuurders van een textielarbeidersbond meer verstand hadden van de toestanden in het bedrijf, maar ik schijn me te vergissen. U weet dus niets van de concurrentie? U weet niet dat ik iedere cent uit moet zuinigen om te kunnen leveren tegen de prijs die vandaag aan den dag gemaakt wordt? U denkt dat ik in mijn calculatie een post kan opnemen voor de encycliek?

Kijk eens, wat U vraagt is zóó brutaal, zóó veeleischend, zóó dom dat ik, als ik niet dacht dat U het eerlijk meende, geen oogenblik langer met U zou willen praten. Mij komt U hier de les spellen, maar U weet evengoed als ik dat er wel àndere fabrieken zijn, waar heele àndere toestanden zijn dan hier, of niet soms?''

Ja, dat moeten de heeren toegeven. Maar dat neemt niet weg...

,,Dat neemt àlles weg. Ga daar Uw krachten eens

op probeeren, maar daar ontvangen ze U niet eens. Het lijkt wel of ik de schuld ben van de werkeloosheid en van de crisistoestand. Ja, jawel, zoo doen jullie. Moet ik soms blijven werken met verouderde machines, terwijl mijn concurrenten met hun nieuwe machines goedkooper en beter leveren kunnen? Weet U wat daar het eind van is? Dat heel de fabriek vandaag of morgen niet meer voort kan, en dan? Dan zou ik daar ook nog de schuld van zijn?"

Van Passen kan niet aan het woord komen. Hij steekt telkens een hand op, en doet zijn lippen open, maar van Duin blijft snel en driftig praten.

Frits is binnen gekomen. Hij maakt een keurige hoofdknik in de richting van de heeren en blijft dan, slank en imponeerend tegen de wand staan, achter de rug van pa.

Verdomd leuk, die ouwe die zoo gewichtig doet. 't Is toch wel een gehaaide donder; als je hem zoo hoort zou je waarachtig denken dat hij tot aan zijn hals vol sociaal gevoel staat. Die twee lui slaan ook een figuur als modder, in die groote stoelen, terwijl ze er geen woord tusschen kunnen krijgen bij pa die maar doorslaat, en zich verdedigt tegen alle mogelijke beschuldigingen die niemand tegen hem heeft ingebracht.

Dan staat hij op.

„Neen heeren", zegt hij met een handgebaar, „bespaar U de moeite. U moet nu zelf maar weten wat U doet. Ik waarschuw U alleen voor grapjes zooals een staking of zooiets. Als ik daar ook maar dàt van merk, gaat àlles de straat op, heeft U dat goed begrepen? Ik ben niet van plan om als een soort bloedzuiger behandeld en bevochten te worden, denkt U daar wèl om".

„We zullen U nog nader berichten", zegt van Passen, en Jakobs zegt „jammer, jammer, altijd dat misverstand".

Er worden geen handen gegeven. Van Duin staat rechtop achter zijn bureau, als een imperator, als een rechter die vonnis wijst. Zoon Frits houdt de deur open, en op het oogenblik dat de twee langs hem gaan, zegt hij : ,,Als de heeren soms interesse hebben om de nieuwe afdeeling te zien? De machines zijn zeer interessant...''

Hè, hè, zucht pa, als de deur achter ze dicht is. Hij pakt een sigaar en Frits steekt een sigaret op. Ze blazen elkaar onwillekeurig de rook toe, en dan lachen ze heel voorzichtig.

,,Dat was in orde, hoor'', zegt Frits.

Nu lacht van Duin iets nadrukkelijker.

Het doet goed, als je kinderen je eens lof toezwaaien.

XXVII

Willy heeft al heel lang iets te goed van pa. Het is zijn eenigste dochter, en zoo'n meisje heeft niet veel pleizier in een kleine stad. Ze gaat wel dikwijls met de auto naar wat men hier *de* stad noemt, maar dat blijft toch een omslachtige geschiedenis. Daarom heeft ze al zoo lang haar zinnen op een auto'tje gezet, een auto'tje voor haar alleen, niet te groot, en niet te duur ook, dat hoeft niet. Zoo'n handig leuk sportief dingetje wat ze zelf gemakkelijk besturen kan, en waar ze met haar vriendinnen een beetje in kan toeren.

Van Duin heeft het telkens afgezwaaid; tenslotte is het toch geen tijd om er een auto bij te koopen. Maar bij zich zelf heeft hij gedacht dat hij het toch maar doen zal, als hij tenminste eens ergens een koopje kan doen. Er zit altijd wel een dikke tweehonderd gulden wind in de prijs, die voor de tusschenhandelaar of de agent bestemd zijn, en die wil van Duin liever zèlf verdienen.

Zoo is hij nu eenmaal, een gewiekste zakenman wat men noemt, die nooit een cent meer betaalt dan strikt noodig is.

Frits is straks komen vertellen dat ze geen angst meer hoeven te hebben voor de levertijd van het Sorblom-contract. De boel loopt gesmeerd.

Heeft Frits het niet gezegd? Het is een kwestie van inwerken, voor de machines en voor de menschen, maar, eenmaal gewend aan het nieuwe tempo, och, dan wil niemand meer terug naar de oude toestand.

Zoo, dus die last van Sorblom is van hem afgewenteld. Dat is zoo belangrijk dat hij het zelfs aan zijn vrouw verteld, en die smeedt nu voor haar dochter het ijzer terwijl het heet is.

Bij Kamphuis staan de nieuwe Chevrolets in de show-

room. Willy heeft er over gesproken. Kwieke wagentjes, met iets aparts, iets bijzonders over zich. Pa knoopt het in zijn ooren. 's Avonds loopt hij langs de glanzende pui van Kamphuis, en nadat hij de wagens gezien heeft, gaat hij zelfs binnen. Geel, zei zijn vrouw. Hij zou eigenlijk moeten koopen zonder er iets van te vertellen, en hem door Kamphuis thuis in de garage moeten laten zetten. Ja, dat zou een verduiveld aardige verrassing zijn voor het kind.

,,Dag, meneer Kamphuis. U zit hier toch maar pràchtig op deze stand. En als ik zoo de voorraad zie, dan schijnt er nog al animo te bestaan, hè?''

Mijnheer Kamphuis heeft een jacquet aan en lakschoenen, waarvan de hakken wat scheef geloopen zijn. Hij is precies de jonge dealer van de amerikaansche platen die hij in het kantoortje heeft hangen, alleen wat zorgelijker, wat ouder.

,,Ja, een mooie stand. Maar die animo... Het zal nog moeten komen. De stad is niet zoo heel erg groot, nietwaar?''

Neen, neen, daar heeft Kamphuis gelijk in. En dan, het blijft een artikel dat nu eenmaal niet zoo gemakkelijk verkocht wordt als broodjes, hà, hà. Daar is een auto nu eenmaal altijd nog te duur voor.

,,Heeft U de nieuwe modellen al gezien, mijnheer van Duin?, de belangrijke verbeteringen? Maar wat praat ik, U zult als U Uw Lincoln gaat vervangen, wel in dezelfde prijsklasse blijven, nietwaar? Wat ik hier zoo heb staan, zijn aardige, vlugge wagens, maar, een totaal ander genre''.

Ja, een totaal ander genre. ,,Och, weet U waarom ik eigenlijk zoo eens binnen stap? Ik heb er wel eens aan gedacht om voor mijn dochter een wagentje te koopen. Dan hoeft ze haar arme vader niet voortdurend de groote

wagen afhandig te maken. Want loopen, mijnheer Kamphuis, dat doet het jongere geslacht niet meer, ha, ha. Dan wij in onze tijd. En nou zou je beslist denken dat ze dan tenminste langer met hun schoenen doen, maar die zijn nog vlugger versleten dan vroeger, van het dansen, ha, ha..."

Ja, mijnheer van Duin kan verduiveld joviaal zijn, als hij wil. Hij heeft de heer Kamphuis al bijna ingepakt, en dat weet hij héél goed, want ten slotte zijn al die verhalen maar een onderdeeltje van wat hij samen „zaken doen" noemt.

„Nu, als U met dat plan loopt, mijnheer van Duin, dan hoop ik dat er in mijn voorraad iets is wat U kan bevallen".

„Ze heeft gezegd dat het in ieder geval een geele moest zijn; die kleur schijnt bij haar teint te passen, en ik zie dat daar een geele staat".

De beide heeren gaan het wagentje bekijken. Van buiten. Van binnen. Van achteren en van voren.

Aardig, héél aardig. En wat kost zulk speelgoed nou wel?

Zulk speelgoed kost twee-en-twintig-honderd gulden, met alles en alles inbegrepen.

De heer van Duin grijpt naar zijn hoed, en maakt een grappig gebaar van te willen vluchten.

„Twee-en-twintig-honderd gulden, allemachtig, neen, dan praten we daar over een jaartje nog wel eens over. Dan zal er allicht iets zijn wat nieuwer en goedkooper is".

Mijnheer van Duin begint nu over andere aardige dingen, en de heer Kamphuis ziet de koop wegwieken, terwijl hij dacht het geld al in de hand te voelen.

„Het zijn vastgestelde prijzen", zegt hij.

Ja, ja, dat begrijpt mijnheer van Duin. „Leuke dingen

zijn dat, vastgestelde prijzen. Het is alleen jammer dat niemand zich daar aan houdt".

,,Ik zou een gedeelte van mijn winst kunnen laten vallen". Dáár geeft de heer van Duin geen antwoord op. Hij bekijkt een Bosch-hoorn en een electrische sigarenaansteker.

Kamphuis staat met zijn voet op de treeplank van het geele wagentje.

Hij is een veel te groote zaak begonnen, en de bank die er in zit, zuigt hem druppel voor druppel zijn bloed af. Zijn vrouw verwacht de derde, en de standing van een dergelijke zaak kost een bom duiten. De post brengt alleen nog maar brieven van ongeduldige crediteuren, en het reparatiewerk zet geen zooien aan de dijk. Als de jongens zes uur in de kuil hebben gelegen, dat ze stinken van het vuil, valt de klant nog dood op een rijksdaalder.

Als hij die geele Chevrolet kwijt raakt, tegen contant geld, jongen, dan kan hij tenminste even die wolven van zich afhouden. Laat hij er maar honderd gulden afdoen, al zit hij dan tot op het vleesch.

Die ouwe bloedzuiger is het natuurlijk er om te doen zelf de provisie in zijn zak te steken...

,,Ik mag er honderd gulden op laten vallen".

,,Dat is heel vriendelijk van U", zegt pa, ,,maar ik zal er nu toch geen gebruik van maken. Och, het is geen ding waar je op wacht, niet waar?"

Dan is hij de showroom uit, voor Kamphuis nog iets kan zeggen. Hij gaat naar de sociëteit. Als hij thuis komt, vraagt hij het meisje of Kamphuis heeft opgebeld.

Ja, en of mijnheer hem direct even wilde bellen als hij thuis kwam.

Dat doet meneer. Hij weet dat hij zijn zin krijgt, want die stomme vent zit daar immers op veel te zware lasten, en is blij als hij centen op tafel ziet.

,,Wèrkelijk niet, mijnheer Kamphuis. Die prijs mag ik niet besteden. Maar als ik later nog eens besluit, dan kom ik zeker... Wat, voor twee mille? Maar ik had nu eenmaal een ander bedrag in het hoofd, en dat kan ik toch maar niet zoo veranderen? Op zijn hóógst negentienhonderd. Wat? Ja, ja, boter bij de visch. Zou dat gaan? Mòrgen al? Nu ja, dat is mij goed. Maar dan vroeg hè?, dat hij om negen uur in de garage staat, want het moet een verrassing zijn, hè?''

Kees en Kobus ergeren allebei hun meisjes, omdat ze twee uur te laat uit de garage komen.

De geele Chevrolet is vandaag verkocht, en die moest nog even heelemaal een beurt hebben. Aan van Duin, zeker voor die opgeschoten meid om in te rijen.

Willem ergert zich aan het straatrumoer terwijl hij met zijn koortje repeteert. De zingende helft zit in de eerste banken, en de andere helft zwoegt over hun jaartallenboekje. Willem heeft het land, en heusch niet alleen om de herrie die van de straat af doordringt. Een paar dagen geleden heeft hij de kinderen aangewezen die mee zullen zingen op de fancy-fair, en toen hij goed en wel met de keuze klaar was voor zich zelf, kwam het hoofd, om te vragen wie hij nu gekozen had. Die en die en die. Het hoofd vondt dat hij er twee van die lijst maar moest weg laten. De eene had wel een goede stem, maar dat jong heeft toch immers favus, en dat staat al te raar in een koortje. En de andere, och, die zingt eigenlijk óók heel goed, maar als je die er bij neemt, zul je zien dat hij in een vies buisje er tusschen staat. Zijn moeder is al lang ziek, en de vader schijnt in tijen geen werk gehad te hebben.

Je hoeft het die mènschen niet te verwijten, maar je kunt dat nu eenmaal met zoo'n gelegenheid niet hebben.

De namen worden afgelezen en daar zijn Jan Voorn en Hubertus Olleman niet bij. Ze kijken heel verbaasd, en steken allebei een vinger op. Willem praat door, en wil die vingers niet zien.

Achter die vingers staan immers twee vragen klaar, die hij niet beantwoorden kan.

„Die ik heb opgenoemd komen hier in de eerste twee rijen banken zitten, en de anderen pakken hun jaartallenboek. Het Henegouwsche en het Hollandsche huis. Wie ze kent, mag zijn leesboek nemen".

Nu schommelt keer op keer het nestje in het bloeiende hout, de vogels vliegen af en aan, en in de andere helft van de klas volgen de Dirken elkaar met afschuwelijke snelheid op.

Maar Jan Voorn en Hubertus Olleman begrijpen er niets van, en blijven over hun boek heen naar de zwaaiende arm van de meester kijken.

Waarom zij niet, terwijl ze anders altijd de eerste stem mogen zingen, zoo hóóg als het maar gaan wil? Ze zullen het vanavond thuis vertellen, en omdat vader de krant leest en moeder staat te strijken, zal hun vraag ongemerkt tusschen die twee vallen en onbeantwoord blijven.

Vaders en moeders hebben andere dingen aan het hoofd in de tegenwoordige tijd.

Of zijn het in de grond van de zaak dezelfde dingen, en weten ze dat alleen maar niet van elkaar?

XXVIII

De vergadering duurt drie volle uren, en aan het eind is men het nog niet eens. Er zijn er die meteen het werk neer willen leggen, en eischen dat de bond hun uit zal keeren, en anderen die, nadat ze het verslag van het nieuwe onderhoud met de directie voor hebben hooren lezen, vinden dat er nu verder tòch niets aan te doen is, en men zich in het onvermijdelijke moet schikken.

De geestelijke adviseur is niet verschenen, maar heeft 's middags de voorzitter een boodschap gezonden, dat de besprekingen toch vooràl rustig en kalm in hun werk moesten gaan. Van overijlde besluiten heeft men later immers altijd spijt?

Iedereen weet nu dat het hoofdbestuur er niet aan denkt om een wilde staking te financieren, en iedereen weet ook dat het hoofdbestuur wel water in de wijn zal doen als de staking een succes wordt.

Het is een onrustige avond, die nog bij Jansen in de kamer nagolft. Marie zegt een paar maal dat Peter en Toon zachter moeten praten om moeder, die anders niet slapen kan, en als Toon lachend beloofd dat ze er nu verder om zullen denken, lacht ze niet terug, en komt ook niet bij hen zitten. Ze gaat vroeg naar bed en laat de drie mannen praten in hun rook.

Boven hoort ze het leven van beneden nog maar vaag, en scherp er doorheen het kraken van Willem's stoel in het hokje naast het hare, wanneer hij even verzitten gaat of zich voorover buigt om een boek van de plank te nemen.

Ze is nog bij Liesje geweest, die met haar armpjes op het dek lei te slapen. ,,Knelis'', zei ze heel zachtjes in haar slaap, terwijl Marie het broekje van de zachte

billetjes stroopte. „Knelis komt morgen" heeft Marie haar beloofd; terwijl ze op het potje zat, viel het hoofdje tegen haar schort aan.

Nu ligt ze er al lang weer warm onder, en droomt verder van Knelis.

Die morgen niet komt, omdat hij met zijn moeder in Heerlen zit.

Marie rekent de geluiden na en luistert scherp naar kleine ritselingen die ze niet kent. Toon en Peter zitten nog beneden en ze weet wat die twee te bepraten hebben. Ze is er bang voor, en weet dat ze er toch niet tusschen moet komen. Er zijn dingen die moeten gebeuren, al valt ook tevoren de schaduw al over een mensch heen. Haar gedachten hebben geen eind en geen begin. Ze beginnen overal en eindigen nergens, wroetend in een leven dat zich zelf vervloeien ziet.

Al dagen en dagen is de goede drift niet meer in haar lijf, die haar verlangen doet naar de omknelling van Toon's sterke armen en naar zijn harde hand in de warme ronding van haar hals.

Ze heeft juffrouw Willy zien wegrijden in haar nieuwe auto, en ze heeft gezien dat er onder moeders oogen twee diepten vallen die er nooit eerder zijn geweest. Ze voelt dat het niet lang meer kan duren. Met moeder niet. Met niemand. Met niets.

Er is zwart achter de dingen, storm, noodweer, en ach, als het maar uit wilde breken, dan ging die onzekerheid mischien van haar weg, die haar drukt en beult, als een paard dat te zwaar beladen is.

Er wordt zoo verschrikkelijk veel gelachen in de wereld, terwijl de mooie dingen sterven. Er gaan zoo vreeselijk veel wreede voeten over kleine, teere gevoelens, waarover men zoo graag zijn hand tot bescherming zou buigen, dat ze niet vertreden werden.

Ze laat de stofzuiger langs de tapijten loopen en de sigarenasch bij de tafel maakt haar ziek. Ze kan niet meer tegen de druivenschillen op de bordjes in de keuken, en als ze de rooster van de gootsteen af beurt, grijpt de oude lucht die daar onder is naar haar hart.

Er zijn etalages met jurken en hoeden, reisbureaux met platen van menschen die in badpakken door de zon heen loopen, en winkels vol dingen van zilver en van kristal. Menschen die wandelen lachen tegen elkaar, en de meisjes van de H. B. S. zitten op hun fietsen en worden naar huis geduwd door jongens, die er naast loopen.

Zij zit in haar dienstbodenjurk als in een nauw corset, en niets vraagt men van haar dan haar handen en haar voeten en haar betoomde mond.

Zijn ze nog van haar die handen?

Leeft ze nog een eigen leven buiten het leven dat die anderen iederen dag weer koopen en gebruiken?

Ze heeft van moeder eens een boek gekregen ,,De dienende Martha''. Vroeger nam ze dat wel eens mee naar de kerk; toen dacht ze nog dat het goed was zoo: een wereld van die wèrken, en een wereld van die denken en aandachtig zijn.

Nu raakt ze dat boek niet meer aan, omdat er duidelijk in te lezen staat, dat voor Martha het werk èn de liefde zijn weggelegd, de liefde die zij nooit nog en nergens kreeg dan van die haar na waren in het bloed, en voor wie ze immers graag had willen werken, al gaven die haar zelfs de liefde niet.

Maar deze put, die steeds nauwer wanden heeft. Vader thuis, moeder ziek, Toon bezeten van een drift die zich naar andere dingen keert, en die ze slechts van verre en met een hart vol vrees kan volgen, en Willem die verraad stapelt op verraad, en om zijn schoone boorden

vraagt, als haar keel dicht zit geknepen van een huilbui die niet los wil breken.

Verder zijn er alleen maar vuile dingen in haar leven: vuile borden, vuile trappen, vuile schoenen, vuile pannen, en de vuile oogen van Frits, die door haar kleeren heen wil zien.

In de Zondagmiddag korrelt het samen. Peter en Toon zoeken de mannen op, en als ze 's avonds thuis komen, hebben er veertig beloofd om morgen met hen buiten de poort te blijven.

Een sigarenwinkelier hoort het bij geruchte, en nadat hij de deur van de winkel naar de kamer goed gesloten heeft, belt hij mijnheer van Duin op.

„Ik dacht dat het geen kwaad kon, als U het wist", zegt hij ten slotte. Dan hangt van Duin de haak op.

Uit de kamer hoort hij de piano. Willy repeteert haar dans met de andere meisjes. Met twee wielen op het gazon staat het geele auto'tje buiten. Frits is naar de stad. Hij loopt van de telefoon naar de serre. Daar blijft hij met zijn hand aan het raamkozijn staan. Tusschen de boomen door ziet hij het vlug voorbijgaan van menschen en van fietsen.

Er ligt een expressebrief in de bruingelakte brievenbus van het Bondskantoor. Door het spleetje in het massieve deurhout heeft de postbode hem laten glijden en nu valt door datzèlfde spleetje licht over het adres. De gang ligt stil. Langs de deur gaat het Zondagsleven voorbij en vanaf de verste hoek kruipt voorzichtig de schemering naar de voordeur. Die trekt er langs òp, en dan is er overal fluweel om de dingen.

Als er nu maar iemand was die het sleuteltje omdraaide

en zijn hand in het kastje stak, dan kon er misschien nog iets gedaan worden.

Dan kon iemand nog een telegram sturen aan de afdeeling, dat ze toch geen domme dingen moesten doen, en ze nogmaals op het hart drukken dat de Bond absoluut tegen een dergelijke staking gekant is. Maar iedereen wandelt of drinkt thuis thee of loopt met een kind aan de hand dat naar zwanen en eendjes vraagt.

Morgenochtend wordt de bus pas geleegd. Als dan vriend Jakobs plotseling opstaat en met de brief in zijn hand naar van Passen loopt, is het al gebeurd.

Zelfs voor de menschen die vlak om de poort heen wonen, blijft het een raadsel wàt er precies gebeurt op deze Maandagmorgen, en de anderen weten er heelemaal niets van. De sirene loeit vijf minuten voor het werk begonnen moet worden, en voor de poort staan een man of veertig te wachten, met midden in de groep Peter en Toon, heftig pratend met de voorzitter van de plaatselijke afdeeling. Een agent staat over zijn fiets geleund, en lijkt niet meer interesse te hebben dan de paar andere kijkers. Vlak tegen de poort aan staan een dozijn mannen zwijgend. Ze antwoorden niet op wat uit de groote kring geroepen wordt. Ze houden hun handen in hun zakken en hun pijpen in hun mond. De poort gaat open, en ze gaan naar binnen. De anderen gaan wat verder van de poort af staan. Dan komt de portier en kijkt de straat op; op hetzelfde oogenblik gaan er onder geroep van de anderen nòg vijf de poort in, die eerst in de groote kring hebben gestaan.

Verder schijnt er niets te zullen gebeuren. Al het rumoer dat om een staking kan zweven blijft afwezig.

Is het eigenlijk wel een staking? Het ziet er zoo doodonschuldig uit, zoo kinderlijk en ongevaarlijk, en het

eenigste verschil tusschen vandaag en andere dagen is dat de gezichten wat minder slaperig, wat frisscher staan.

Er gaat een kwartier voorbij. Een half uur. Nog een kwartier. Dan gaat het kleine deurtje open en komt de portier met een blad papier naar buiten. Hij maakt met zijn sleutel het groene traliekastje los, en prikt het vel daar binnen vast. Over zijn schouders heen staan ze al te lezen, en als hij zich een weg terug duwt door de mannen heen, leest een het hardop voor.

Het is kort en duidelijk.

Aan de arbeiders welke hedenmorgen niet tijdig op het werk zijn verschenen wordt medegedeeld dat allen die vanmiddag op de normale tijd het werk niet zullen hebben hervat, zich als ontslagen kunnen beschouwen.

Verder geen woord. Geen verontwaardiging. Geen bezwering.

Niets. Er zijn er die lachen. De meesten zeggen niets, en wachten wat Peter zeggen zal. ,,Dat hadden we toch niet anders verwacht'', zegt die, en haalt zijn vierkante schouders op. ,,Het is nu maar de vraag waar ze andere lui vandaan halen, en daar zullen wij toch zeker ook een woordje in mee praten''.

Verder valt er duivelsch weinig van deze wilde staking te vertellen. Om elf uur is de helft afgetrokken naar huis, en als de andere helft om twaalf uur zich aan wil sluiten bij de anderen die naar huis gaan, komt er niets terecht van het ,,thuis brengen'' dat ze zich hadden voorgesteld. De kerels die wel hebben gewerkt loopen gemoedelijk met hen op, en schuiven alle verwijten af naar de bond.

,,De bond keert niet uit, en dan mag ik mijn jòngens er niet aan wagen''. De deuren gaan dicht achter de mannen, en over de tafels heen gaan de stemmen van man en vrouw. Die gisteren nog vol vuur en ijver waren, komen nu met een onbestemd en moedeloos gevoel aan

tafel; hun vrouwen drukken langzaam maar zeker het verzet dood.

Och, als het er op aan komt, haten die vrouwen de fabriek nog meer dan hun mannen. Maar ze zijn zoo rustig-aan onder het juk gebogen, dat ze niet meer weten wat rechte schouders zijn.

Het kortste eind ligt immers tòch altijd voor hun klaar. Vechten tegen de bierkaai. Met je kop tegen de muur loopen. Je eigen òp laten draaien; later gaan de raddraaiers zelf het eerste de poort weer in.

Heusch, als ze nog eens een gedenkboek uitgeven bij het zoo-en-zooveel jarig bestaan van de Mega-fabrieken, kunnen ze dit incident gerust verwaarloozen. Een staking van een morgen lang, wat heeft dat nu te beteekenen?

's Middags staat de poort een half uur vroeger open. Dat deed de portier, die een menschenkenner is. Stuk voor stuk komen ze binnen. Onwennig, met een vage schaamte over hun wegblijven vanmorgen en over het verraad aan hun belofte beiden.

Tien, vijftien, twintig; zeven en dertig als om twee uur de sirene voor de laatste maal loeit.

Nog voor het gieren heeft uitgewoed gaan Peter en Toon langs de contrôleklok. De staking is mislukt en brengt het in de plaatselijke krant niet verder dan twintig regels. Een berichtje over ,,onregelmatigheden onder de arbeiders aan de Megafabrieken hier ter stede'', en een kalme vleugelslag van de redactioneele adelaar.

Hedenmorgen weigerde ongeveer de helft van de arbeiders aan de Mega-fabrieken de fabriekspoort binnen te gaan. Naar ons ter oore kwam, zou het hier een demonstratie gelden tegen het ontslag, noodzakelijk geworden door de aanschaffing van nieuwe machines, en waardoor eenige tientallen arbeiders getroffen werden. Door de

directie werd aan de arbeiders medegedeeld, dat allen die hedenmiddag het werk niet zouden hebben hervat, zich met ingang van heden als ontslagen dienden te beschouwen. Hoezeer deze waarschuwing de verhitte gemoederen heeft gekalmeerd, blijkt wel uit het feit dat hedenmiddag niet een enkele arbeider is weggebleven.

Op welke wijze dit on-organisatorisch optreden tot stand kwam, is ons niet bekend, maar er blijkt weer eens te meer uit hoe ontevreden elementen nog steeds van de gelegenheid gebruik maken om hun vuurtje aan te wakkeren.

Dat het dimaal niet branden wilde, mogen we zeker niet voor het minst toeschrijven aan het gedecideerde, kordate optreden van de directie.

XXIX

De presidente heeft alle moeite om de fancy-fair binnen de perken te houden. De dames hebben alles zooveel mogelijk buiten haar om geregeld, en nu zijn de prijzen en de pleiziertjes zoo geworden dat er voor gewone stervelingen geen betalen aan is. En die moeten toch óók mee kunnen werken voor het gewone doel?

Dat laatste is nu juist de groote vraag, waarover ze het op deze bijeenkomst niet eens kunnen worden. De presidente zit er alléén voor, want dat kordate meisje, dat de laatste maal zoo rond-uit zei waar het op stond, heeft bedankt als lid.

,,Ze voelde zeker zelf wel dat haar opvattingen voor onze vereeniging te vreemd waren'', zegt juffrouw Swaanen.

Och, het is begrijpelijk dat je met zulke oudjes moeite hebt. Die wil er een soort kinderfeest van maken met een goochelaar en een electrische vischtent; de champagne-bar wou ze laten schieten, omdat de champagne een gulden per glas moet kosten, en ondertusschen schijnt ze er heelemaal niet aan te denken dat de dames een ander publiek op het oog hebben, dat het geld wel wil laten rollen, als het dan tenminste óók een beetje lollige boel is.

De Oostersche tuin, daar wil ze ook niet aan, en daar hadden ze zich juist iets van voorgesteld. Mos op de vloer en palmen en hangmatten en rondom divans om op te zitten. Vijf meisjes met een Arabisch pakje aan en een sluier voor zouden koffie serveeren, en een gramofoon achter de bloemen moest muziek spelen die daarbij past.

,,Wat is daar nu op tegen?'' vragen ze. ,,U is toch niet bang voor liefdesverklaringen in die hoek? Die zul-

len we wel afpoeieren". De heele kring lacht een beetje, en de presidente voelt zich hoe langer hoe minder op haar gemak. „Hoor eens", besluit ze ten einde raad, „jullie zijn geen kinderen meer. Misschien vergis ik me wel. Kapelaan de Zeeuw heeft zijn toestemming gegeven, dus dan moeten jullie het verder zelf maar weten".

De zaal van het Gebouw loopt vol menschen die ieder met hun eigen boeltje bezig zijn. Mevrouw van Klaveren van Mooyen laat de tuinman een rijtje palmen telkens iets meer naar voren of naar achteren schuiven. De presidente staat met gevouwen handen in een hoek en kijkt alle kanten tegelijk uit. De meisjes hebben een gramafoon opgedraaid en zitten met de beenen ver vooruit in de tuinstoelen die voor het strijkje bestemd zijn.

Over een half uur opent de fancy-fair en het is nog een janboel van stoelen en stands en pakken. Kapelaan de Zeeuw trekt een groote vuurstomp aan zijn sigaar en lacht er maar eens om.

Een wagenknecht sleept drie kisten champagne binnen, en maakt er met zijn mond 't geluid bij van een flesch die wordt leeggeschonken. De koffiemachine doet het niet. Juffrouw Swaanen heeft van haar moeder het tweede meisje geleend, en dat is nu bezig om de vloer rond de bloempotten op te dweilen.

Het wordt zoetjes-aan tijd, en in de laatste tien minuten komt alles klaar. De architect is zijn twee ziekenkamertjes komen brengen, en dat vinden ze allemaal zoo interessant dat ze over de dweil en over de schoone vloer heen loopen, zoodat het meisje nog eens beginnen kan.

Dan hooren ze buiten de nieuwe hoorn van Willy, en rennen naar de deur om die laatstgekomene te halen.

Ze heeft een gladde zilverige jurk aan met een groote zijden, geurige roos op de schouder. Het maakt indruk.

Uit haar taschje haalt ze een kanten servet en die slaat ze over de schouder. Leuk is dat, allemachtig aardig, zooals ze nu op haar kwieke beenen naar het tentje stapt.
Die zal wel klanten trekken, daar zijn ze van overtuigd.

Willem trekt een knoopje af en een klein piekje van zijn natgemaakte haren springt telkens weer over zijn oog heen. Zijn jas zit recht, en zijn tasch met muziek ligt op de hoek van de tafel. Hij moet opschieten, als hij tenminste op tijd wil zijn. Een zakdoek, hij moet nog een zakdoek hebben. Er zijn geen schoone zakdoeken meer, omdat hij de heele week verkouden was. Natuurlijk nou zijn er weer geen zakdoeken. Stel je ook eens voor, dat hier wèl wat was, als je het noodig had. Moet hij dan soms zonder zakdoek gaan? Neen, Marie zal er een voor hem van de zolder halen, maar die moet dan nog even gestreken worden. Neen, laat ze dat dan maar laten. Hij kan nou niet meer wachten. En zijn shawl? Daar heeft Liesje mee geloopen. Natuurlijk, daar heeft Liesje mee geloopen. Dat komt er voor hèm immers niets op aan.
Hij kankert zachtjes in het rond, en als moeder wat scherp ophoest in de alcoof, denkt hij dat dàt zelfs nog tegen hem bedoeld is, om zijn beroerdigheid erger te maken. Hij legt zijn shawl om voor de spiegel. In het glas ziet hij het gezicht van Peter dat verachtelijk naar zijn rug staart. Vlak voor de voordeur wordt hem de zakdoek nagebracht.
„Stumper", zegt Peter.
Dan staat mijnheer Jansen op straat, en loopt vlug naar de fancy-fair.
De kindertjes wachten in de vestibule, allemaal netjes voor een avond, en met roode gezichtjes van opwinding.

Ze moeten hier wachten, tot ze aan de beurt zijn, zegt Willem, voor hij naar binnen gaat.

Meneer van Klaveren van Mooyen heeft de presidente de opening maar uit de hand genomen, omdat ze daar zoo tegen op zag. Willem ziet hem vooraan staan, op de rand van de muziekverhooging, en hij blijft meteen staan waar hij staat, om dit hooge stuk schoolbestuur niet te storen.

„.... gelukkig initiatief, gulle medewerking, naastenliefde, meest verlaten van allen, in vreugde de slechte tijd een oogenblik vergeten, ijverige dames, interessante attracties, hopelijk groot bedrag afdragen aan de kas, geopend".

Applaus.

Meneer komt nog even terug, en kondigt het eerste nummer aan: een kinderkoortje onder leiding van den heer Jansen zal thans eenige liedjes ten beste geven. De zaal kijkt om, als Willem achter zijn koortje aan tusschen de rijen stoelen door stapt. Hij zet zijn kinderen op het muziekvloertje, en heft de hand op.

Het piekje haar valt over zijn oogen.

Willy staat voor de tent, en ziet hoe hij telkens even op wipt op zijn hakken als hij zijn stokje hoog in de lucht steekt.

„Er schommelt een nestje in het bloeiende hout,
een nestje met bloemengordijntjes".

De kinderen zingen even haperend, en dan, als ze de stok sneller op en neer zien gaan, laten ze hun stemmetjes rustig draven en keeren; het wordt opener, speelscher, als werd er buiten gezongen tusschen de bloemen.

Willem keert zich niet om naar het applaus. Hij fluistert wat tegen de voorste jongens, en begint het tweede nummer.

Stijg o nacht, stille nacht...

Dan is er even pauze, en kwetteren de stemmetjes zoo hard op dat Willem ze met een breede hand wat sussen moet. Hij draait zich om en gaat terzijde staan. Daar krijgt hij handen, eerst van mijnheer — en dan van mevrouw van Klaveren, en dan van de kapelaan, en dan van andere menschen die hij niet kent.

Mijnheer van Klaveren zegt dat er een fout is gemaakt in het programma. De liedjes moeten achter elkaar worden gezongen, anders wordt het voor de kinderen immers veel te laat. Ze krijgen dan allemaal een tablet chocolade en kunnen naar huis gaan, dat is veel beter.

U blijft toch zeker vanavond bij de verdere uitvoering?

De kinderen zingen, de menschen klappen en vinden het zoo zilverig, zoo lief, iets wat je later nooit meer te hooren krijgt van oudere jongensstemmen. De kinderen loopen met hun aangebeten chocolade in troepjes naar huis, en zingen onderweg:

„Laten wij maar naar Hawaai gaan,
't Rieten rokje zal je fraai staan",

maar dat hooren de dames van die zilverige stemmetjes gelukkig niet meer.

In de kleedkamer vliegt de poeder in het rond. Het geleende tweede meisje heeft de roode ketting van juffrouw Swaanen weggemaakt, en ze heeft hem toch juist nog in de hand gehad. O, heeft ze die al om, nou, dan de geplooide shawl en de Carmen-kam. Ze draait zich om en om voor de spiegel, en neemt beurtelings haar roode hakjes in de hand, om haar beenen wat op te rekken.

Licht uit. Sarabande.

Zie je, dat dàcht mijnheer van Klaveren nou wel weer. Staan daar al die lui te kijken of ze Sodomma en Gomorrah tegelijk ruiken, omdat het kind een klein stukje

van haar zijden beenen laat zien, en omdat haar jurk van achteren een beetje laag is. Ze had zeker weer in een wollen deken moeten dansen.

Hij zal dadelijk meteen flink klappen, dan komen de anderen ook wel.

Kijk, haar vader die er nog wel voor uit zijn drukke kantoor is geloopen, merkt ook al dat de zaal het wat vreemd vindt, die blootigheid.

Nog al gezèllig voor die man.

De dans is erg moeilijk en als ze de passen wat groot neemt, slipt ze een paar maal bijna op haar nieuwe zolen, maar ze haalt het eindje toch. Klappen. Klappen. De zaal klapt mee, en er zijn zelfs bloemen.

Willem zit alleen op de hoek van een leege rij stoelen. Het is de eerste maal dat hij ,,kunstdansen'' ziet, en hij merkt dat het hem goed doet. Hij voelt zich opgewekt, en prettig. Het is zoo zonder armoe, zoo zonder nadenkendheid, dat vurige rood, en dat golvend zwart en die glanzende gladde beenen die telkens naar voren kwamen. En de schoentjes fonkelden zoo vurig en de kam veerde bij iedere pas...

Och, hoe gáát het op zoo'n avond? De meeste menschen kijken dan niet op een cent, en tegen het eind zit de stemming er wel in. Er zijn leuke jongelui binnen gekomen, die ergens anders al een borreltje hebben gehad, en nu hier komen om dat hun zusjes er zijn. Ze boemelen om de champagnetent; als ze twee gulden geven, drinkt Willy een glas met ze mee.

Willem voelt zich onwennig; die dansen hebben hem in beroering gebracht. Het zelfde vreemde gevoel dat hij had in het museum, toen ze met de klas verkeerd geloopen waren en plòtseling tegen een schilderij stonden van een naakte juffrouw op een roode canape.

Het leven zit diep bij hem, maar het zit er toch Alles wat maar verzorgd en rijk en zonder krenterigheid is, stemt hem tot een vreemd soort blijdschap.

Hij heeft een kop koffie gedronken, en nu neemt mijnheer van Klaveren hem mee naar de champagnetent. Hij biedt hem een glas aan, joviaal als hij is, nu niemand daar toch immers iets in kan zien, op een fancy-fair. Willem voelt speldeprikken tegen zijn verhemelte en kijkt langs zijn glas naar Willy. Ze heeft haar servet weer over de schouder, en haar slanke vingers liggen om de zilveren hals van een flesch.

„Zoo draagt ieder het zijne bij", zegt mijnheer van Klaveren. „Juffrouw van Duin haar vroolijkheid en mijnheer Jansen zijn muzikale prestaties". Het compliment is een beetje lomp, maar ze weten nu tenminste elkaars namen.

Willem zet zijn glas even neer om tenminste iets te doen. Hij weet nu ineens weer dat Marie vertelde dat haar juffrouw dansen zou op een fancy-fair en dat er thuis een repetitie gehouden was.

Dus dat is nu het meisje waarover Marie zoo dikwijls vertelde.

Ze is mooi; nu ze op haar toonbank gaat zitten, met haar beenen vooruit de zaal in, ziet hij dat nog beter. Haar huid komt geelachtig door de dunne kousen heen, en telkens als ze met de voeten wipt, raakt haar schoentje tegen zijn broekspijp, dat het krieuwelt in zijn huid.

Willy krijgt pleizier in zijn telkens-kleine-slokjes-drinken, en schuift nòg iets naar hem toe.

„Is het erg leuk om zoo de heele dag met kinderen bezig te zijn?" vraagt ze.

„Och", zegt Willem, „als je zèlf nog jong bent, gaat het eigenlijk vanzelf, zonder dat je er bij denkt".

„Hoe vindt U de fancy-fair?"

,,Heel goed, heel mooi, en Uw tent is wel het aardigste; maar dat komt natuurlijk omdat..."

,,Nu, waardoor komt dat?"

Wat een heerlijke schuchterling. Zoo zijn er vast niet véél meer. Hij is in staat om zoo tusschen de flesschen op zijn knieën te zinken en zijn hart aan te bieden.

,,Och, U zelf geeft er de bijzonderheid aan", zegt hij een beetje verlegen.

,,Mag ik U nog een glas inschenken?"

Ja, Willem drinkt nog een glas, en dan nog een, en dan legt hij twee guldens op de toonbank die hij uit zijn echte kalfsleeren portemonnaie met druksluiting haalt.

Hij heeft het nu grondig te pakken.

Hij weet dat er in dat meisje iets moet zijn dat door haar omgeving niet wordt gewaardeerd. Dat is geen gewóón meisje zooals er overal rondloopen. Haar jurk zegt het, en haar handen, en haar leuke, tinkelende stem, en de dingen die ze zegt.

Ze drinkt uit een glas dat bij Willems handen staat, en iedere maal als ze dat hebben wil, wijst ze er met haar spitse vinger naar, en geeft Willem het haar aan. Tot hij een oogenblik het verkeerde pakt, en dan houden ze het beiden een oogenblik vast.

Er zijn andere menschen bij de tent komen staan. Achter de rug van Willem slurpt broer Frits ook een glas champagne, dat hij zuur bocht vindt. Ze hebben lol om Willy die daar goddome zoo ongegeneerd zit te vrijen op die roomsche fancy-fair. Die vent weet niet half hoe idioot hij er uit ziet, met zijn roode kop en de haarpiek die telkens weer over zijn oogen valt.

,,Willy heeft de schoolmeester aan de haak", zegt juffrouw Swaanen tegen Frits. Die zegt dat hij wel aan háár haak wil zitten, en dan gaan ze samen in de Oostersche tuin kijken, waar bijna niemand ingaat om dat het er zoo donker uitziet...

XXX

Je kunt bijna iedere geschiedenis op twee manieren vertellen.

Willem doet het met kleine woorden; hij trekt de dekens over zijn hoofd, dat het heelemaal donker is om zijn oogen heen.

Als hij ze stijf dicht doet, ziet hij haar beenen weer en het fijne snijden van de knielijnen over elkaar. Haar schouders zijn wat naar voren gebogen als ze met haar beenen wipt; en telkens wrijft het zachte leer om haar voet langs zijn been...

Zij heeft dat andere, dat vreemde, waar nu plotseling zijn hart om vraagt en die warme, heete trilling in zijn lijf. Hij gaat van de eene kant op de andere liggen, en wil zijn gedachten op iets anders zetten, maar die willen niet van hem wijken. Hij is een schoolmeester en zij...

Daar is de vloek van dit kleine leven weer, dat slechts zelden een uitweg biedt op dat andere, betere leven, waarmee háár dagen zijn gevuld.

Ze zal nu naar bed zijn gegaan, in een kamer die ruim en vol wijding om haar staat...

Willy maakt er een heel ànder verhaal van. Ze is lacherig en een klein beetje tipsy naar huis gereden, zóó dat ze met haar voorwiel een paar geraniums naar de donder hielp die te dicht tegen het pad aan stonden. Nu staat ze met Frits aan het dressoir te hangen in de eetkamer. Ze eten een paar biscuits en Frits maakt er een slappe whiskey-soda bij om die verdommes-vuile smaak van de champagne weg te spoelen. Wat een bòcht was dat.

,,Dat is nou een keer, en nooit weer", zegt Willy. ,,Ja, een droge saaie geschiedenis. Wie probeert er ook zooiets in dit gat? Je weet toch hoe die sloome bende

hier is... De een kijkt hoe de ander doet, en als wij niet gekomen waren, was het gezelschap tegen elkaars rug aan in slaap gevallen".

Een hapje biscuit en een teugje whiskey.

,,Hoe vondt je me anders die schoolmeester? Ik dacht dat ik mijn lachen niet meer kòn houden toen hij telkens wat verder achteruit schoof omdat ìk naast hem was gaan zitten. Hij werd hoe langer hoe rooier, en bij ieder woord dat hij zei schoot die piek weer over zijn bril!"

,,Jij hebt hem anders aardig op zitten vrijen, meisje. Morgen staat hij bij de ouwe heer om de hand van zijn dochter te vragen..."

,,Ik geloof dat ik beslist zou omkomen van het lachen als het gebeurde. Toch ben ik nieuwsgierig waar ik dat heer terug zal zien; want je ontloopt mekaar hier geen jaar".

Juffrouw Willy kruipt zalig onder de dekens, en omdat de rooklucht zoo in haar haren is blijven hangen, sprenkelt ze wat lavendelwater over haar kussen.

In de fabriek houdt iedereen zich koest, en wordt er gewerkt dat het een pleizier is om naar te kijken. Het moet nog Vrijdag worden, en er zijn er die beweren dat je dàn de gevolgen wel zult zien van die oproerige Maandagmorgen.

Tot nu toe is er geen woord over vuil gemaakt door de heeren. Tegen de menschen van het kantoor heeft er een gezegd dat het niet anders was geweest als een kwajongensstreek, waar de bedrijvers zèlf wel de meeste spijt van zouden hebben, omdat ze gehandeld hadden als kinderen, inplaats van als verstandige volwassen menschen.

Zelfs Peter en Toon hebben er niet de herrie om verduurd die ze zich zelf in ieder geval hadden toegedacht.

Van Duin schijnt wel alles te weten. Wie er op de vergadering voor, en wie er tegen een actie was, en dat het Hoofdbestuur eerst niet meer heeft willen confereeren.

Welke vent die dingen overbrieft weten ze niet, maar het vertrouwen wordt daar óók al niet beter op.

Buiten de fabriek zijn ze veel samen deze dagen, maar de woorden vallen maar schaarsch. Toon is al zoo in de familie gegroeid, dat ze daar niets meer over hebben te praten; over Marie denken ze allebei liever. Als ze met een krant aan tafel zitten, gebeurt het wel dat ze plots in elkaars oogen zien, en dan is het zoo vreemd dat er een klein en pijnlijk lachje over hun lippen loopt.

De uren dat Willem er bij komt zitten worden steeds zeldener, en dat zijn dan nog avonden waarop hij een boek mee naar beneden brengt en van de anderen alleen iets schijnt te merken als het pruttelen van vaders pijp hem hindert, of het wippen van Peters voet op de stoelsport.

Hij heeft het niet lang onder zich kunnen houden, het verhaal van de fancy-fair; moeder heeft er geduldig naar geluisterd, en telkens geknikt, al begreep ze er niet veel van. Uit pure hartelijkheid vroeg vader er nog eens naar onder het avondeten, en toen vertelde hij het wat uitvoeriger. Over het zingen, en over het dansen en zoo. Over juffrouw van Duin ook, waar hij een poosje mee heeft gepraat. Dat lijkt hem een bijzonder aardig en hartelijk meisje. Dood-eenvoudig, maar erg ontwikkeld. Heel anders dan die andere meisjes die daar waren.

„Heb je haar verteld dat je een broer van Marie was?" vraagt Peter.

„Daar liep ons gesprek heelemaal niet over", zegt Willem.

„Nou ja, daarom kon je dat toch wel vertellen", vindt vader ook.

,,Zoo'', zegt Marie, ,,was ze áárdig? Nou, daar kan ik ook van mee praten. In huis is het een haai en wij in de keuken zijn lucht voor d'r''.

,,Dat zal wel weer zwaar overdreven zijn. Zooals ze dáár rondliep en probeerde zooveel mogelijk geld bij elkaar te krijgen voor het goede doel, en de heele manier waarop ze prááte, was eenvoudig en aardig''.

,,Ja, dat zal wel. Als er menschen komen om haar te halen om mee uit te gaan is ze óók zoo. Dan mag het heele huis vliegen van boven naar beneden, de eene met een hoed en een jas, en de andere met haar overschoenen. Eerst jaagt ze je het bloed uit je beenen, en als ze dan beneden komt schijnt de zon. Neen, ik heb vroeger ook wel eens gedacht dat ze een beetje anders was als de rest, maar ik ben daar al lang achter. Eén pot nat, de heele boel. Rijen in haar auto'tje en naar de kapper gaan en met de vriendjes van haar broer uit, dat gaat er allemaal heel goed af, maar voor de rest is het een krèng''.

,,Jij bent net als je broer. De pest in je lijf, kankeren en nog eens kankeren, omdat jullie vergaan van ontevredenheid, en omdat jullie mekaar opdraaien tegen die soort menschen.

Ik ben blij dat ik niet hoef te verantwoorden, wat jùllie allemaal zeggen''.

Vrijdagsmiddags staan de gezichten vroolijk bij het uitgaan van de fabriek. Van de vijf en twintig die nu buiten staan heeft er niemand iets anders meegekregen dan zijn loonzakje.

Als Toon komt, houdt hij een envelop boven het hoofd.

,,Mij moeten ze niet langer, jòngens'', zegt hij.

Och, er moest één voorbeeld worden gesteld. Anders zouden ze gaan denken dat je zulke grappen heelemáál ongestraft uit kon halen. Peter zou er uit moeten. Dat

zijn vader óók al zonder liep was natuurlijk een beroerde omstandigheid. Dan maken ze heelemaal een beest van je, en daar schiet je ook weer niets mee op. Aan de andere kant staat het vast dat hij de raddraaier is geweest. Trouwens, die dag dat Frits het ontslag heeft aangekondigd, had hij ook al een brutale bek.

Maar, als je de jonge Jansen op straat zet, mis je een flinke kracht, daar heeft de baas ze nog eens extra op gewezen. Dat jong heeft vlugge hersens en kan de anderen een lesje geven als het om een montagewerkje gaat, of om een fout op te sporen.

„Wie waren de andere aanleggers van het feest?" vraagt van Duin.

„Die Meeuwessen van de emballage-afdeeling is met Jansen de menschen thuis op gaan zoeken. Ook een beroerd product. Tijdje geleden heb ik nog last met hem gehad omdat hij spijkers door de stof geslagen had".

„Nou, als het zóó met die man gesteld is, dan moet die er maar uit. Maar denk er om dat het briefje zoo is dat ze er niks uit kunnen brouwen tegen ons".

Nu heeft Toon de heele dag tijd om op de klok te kijken of Marie nog niet haast klaar is, en kan hij Peter om twaalf uur uit de fabriek halen, en Marie om zes of zeven uit haar dienst.

Ze hebben het moeder niet verteld. Het minste of geringste doet haar op het oogenblik kwaad, en de dokter wil haar naar het ziekenhuis hebben, maar daar wil ze niet van hooren.

„Je hebt daar een veel betere verpleging, en ze kunnen je toch komen bezoeken? Het zal je goed doen".

Dat mag allemaal waar wezen, maar moeder wil niet uit de alcoof; en niet van vader en de kinderen vandaan.

Daarom moet Liesje nu weg, want dat gaat niet langer.

Laatst heeft Marie het kind door en door koud en ellendig in de keuken gevonden, omdat ze al vanaf twee uur een natte broek aan had, waar vader niet naar had gekeken. Er is naar Heerlen geschreven, en daar zullen ze zich dan nog maar wat meer behelpen. Als moeder beter is, komt ze misschien weer terug.

Hoe komt het nu dat moeder ineens Toon bij zich roept in de alcoof?

Hij doet de deur achter zich dicht, en gaat bij het bed van vrouw Jansen staan.

„Toon, ben jij nu óók thuis?" vraagt ze.

Niemand heeft het haar gezegd, maar ze ziet nu zoo scherp en alle dingen worden zoo hèlder voor haar.

„Ja".

„Jòngen, jòngen. Het had zoo mooi kunnen zijn met onze Marie. Zal je je best doen om gauw weer aan de gang te komen? Leegloopen is niks gedaan, jòngen. 't Is niet alleen om het geld dat ik het je zeg, dat weet je wel, maar 't is voor alles beter dat een jonge jongen wèrkt".

„Ja, morgen trek ik er op uit, maar of er wat te vinden zal zijn..."

„Kom je het dan meteen vertellen? Ik zou toch zoo gráág willen dat jullie niet al te lang met trouwen hoefden te wachten. Al moet het nou ook erg zuinigjes aan, dat is toch beter dan maar te blijven loopen".

„Ja, dat vinden wij ook".

Dan rust ze even, en gaat weer met moeite verder.

„Toon, je moet het niet tegen Marie zeggen, maar ik had jullie toch zoo graag getrouwd gezien, en dat gebeurt nou niet. Daar lig ik zoo dikwijls over te prakkezeeren".

„Maar, dat mot U nou niet zeggen. Je kan toch in een paar dagen beter zijn; als de koorts weg blijft, mag je er al weer uit".

Moeder schudt heel even met het hoofd, als iemand die de dingen beter weet en ze liever niet weten zou, om ze nog te kunnen gelooven.

,,Neen Toon, ik kom niet meer uit deze alcoof. Ik voel het al lang, en ik... ik..." Dan snikt het zachtjes en klagelijk uit haar op.

Marie hoort het in de kamer; ze komt ook de alcoof in, en neemt moeders handen in de hare.

,,Wat is er dan toch? Heb je zoo'n pijn?"

Neen, schudt ze. Neen. Dan slikt ze twee, driemaal achter elkaar de tranen weg en probeert te lachen.

,,Ga jullie nou maar weer naar binnen", fluistert ze. ,,Anders zitten de anderen zoo alleen".

Zoo blijft het weer verzwegen voor Marie. Het wordt een zwaar brok in Toon's dagen, die al zóó vervuld en beladen zijn met moeilijke dingen en met gedachten, waarvoor hij geen namen meer weet...

XXXI

Een klein soupertje, dàt hebben ze wel voor hun moeite verdiend. Tenslòtte heeft de fancy-fair toch nog bijna vierhonderd gulden opgeleverd; al hebben de leden dan daarvoor ook hun leveranciers gedwòngen advertenties in het programma te zetten, en allemaal wat voor de tombola te geven.

He was een dooie, saaie boel, dat vinden de meeste meisjes, en de anderen merken nu ook dat zooiets gewoon niet leuk gevonden mag worden, en dat in dit dooie plaatsje een feest nu eenmaal niet lukken kàn.

,,Waar laten we ze allemaal?'' is het probleem dat mevrouw van Duin nu bezig houdt. Ze vindt óók dat Willy en haar vriendinnen best dat soupertje verdiend hebben, en nou Frits er ook wat voor voelt, kan het een leuke avond worden. Dan komen de jongens wat later om te dansen en op de borrel. Twee en twintig moeten er aan tafel...

Het gaat, en als het zoover is blijkt het zelfs gemakkelijk te gaan.

Drie dagen tevoren is Willy er al druk mee, ze heeft zelf boodschappen gedaan en menu's geschreven en bloemen uitgezocht; en uren lang naar nieuwe gramofoonplaten zitten luisteren die ze kiezen moest om die avond te spelen.

Het warme water spettert over de borden en de straal jaagt de zilveren lepeltjes op zij, die er tusschen liggen. Marie moet langer blijven, dat is haar tevoren gezegd, want de twee meiden kunnen het alleen niet af. Kijk eens, wat een àfwasch, en nou is het binnen nog in volle gang. Mevrouw houdt er niet van, dat dat allemaal tot de volgende morgen blijft staan.

Nooit werk laten staan wat je vandáág nog kunt doen, zegt ze tegen de meiden. In een ordelijk huis hóóren 's nachts geen vuile borden op het aanrecht te staan.

Marie heeft om zes uur in de keuken gegeten.

Ze is zenuwachtig, want toen ze vanmiddag weg ging, kwamen ze net Liesje halen. Nou zijn vader en moeder de heele middag alleen thuis geweest. Toon is naar een zwager die misschien iets voor hem wist.

Zou hij vanavond al wat meer weten? Als vader nu maar niet in slaap valt, want als moeder dan iets noodig heeft, hoort hij haar niet.

Misschien komt de dokter wel vanmiddag.

Lepels. Vorken. Soepborden. Hors d'oeuvre-schotels. Kleine bordjes. Slalepels. De eerste asch.

Wat gebeurt er nu boven de afwaschbak?

Marie staat doodstil. Dan veegt ze haar twee handen langzaam aan haar schort af. Op het afwaschwater drijft een roode lucifer en tegen de rand plakt een eindje bruin-verwaterde sigaret.

Dat heeft juffrouw Swaanen uitgedrukt tegen haar bordje, en op de rand gelegd.

Het gaat heel even op en neer, door de deining van het water en stoot met het zwarte randje tegen de blinkende wand van de bak aan.

Het wordt een grooter en grooter ding. *Elegant* staat er met gouden letters op. Het is op een bord gelegd, uitgedrukt, weggeworpen. Voor de keuken. Voor de meiden. Voor Marie. Laat die het uit het water pakken, en weg gooien. Daar is ze voor. Daar wordt ze voor betaald. Daar heeft ze handen voor, om het beet te pakken. Het is vies. Het kleeft. Het gaat stuk tusschen haar vingers en nu zijn het bruine draden tabak.

Asch. Papier. Vet. Mayonnaise.

Roode handen van het afwaschwater. Muziek van bin-

nen. Een nieuw blad vol vuile borden. Lachen. Warm water .

Marie hijgt diep, diep onder haar schort. Dan gaat de omwaschkwast weer over de borden.

In de gang rinkelt een schaal stuk op het marmer. De schaal was leeg en als de scherven zijn opgebeurd, ligt er alleen die vette plek jus nog maar.

Juffrouw Willy is om het lawaai naar buiten gekomen. Ze wacht tot Marie met een dweil en een droogdoek gekomen is. Ze rookt een sigaret en is vriendelijk. ,,'t Is een werkje van niets'', zegt ze, ,,maar als het niet meteén gebeurt, blijft het er misschien in''.

Het is hier op de gang lekker koel, als je zoo recht van binnen uit de drukte van praten en eten komt. Daarom blijft ze maar even kijken naar het karweitje.

Marie's armen zijn opgestroopt, en haar handen trekken de dweil heen en weer. Telkens gaat de natte lap over de grens van twee vierkanten marmer. Heen en terug, heen en terug! Vlak naast haar handen zijn twee beenen. Slanke, sierlijke beenen die in glanzende schoentjes staan.

Die gaan telkens een pas voor en een pas achteruit, ze dansen mee met de roode handen en de dweil. Marie is er vlak bij met haar gezicht. Ze ziet hoe sierlijk het schoentje van de hooge hak naar beneden welft, en àl de kleine glimlichtjes die zij er zelf in wreef toen de schoentjes vanmorgen nog in haar handen waren. Op en neer, op en neer. Ze staan bijna op haar handen, die hakken, en bijna slaat de slip van haar dweil tegen de slanke beenen die langs haar gebogen hoofd omhoog rijzen...

Ze voelt haar handen en haar beenen niet meer als ze eindelijk haar regenjas aanschiet; er moet nu niemand

nog iets tegen haar zeggen, of haar terug roepen voor een kleinigheid, want dan breekt de strak-gespannen draad die maakt dat haar lijf rechtop blijft, en dat ze niet huilen gaat. Tot op het grint volgen haar het lachen en de muziek; dan zijn er alleen nog maar haar moede voeten die onder haar voort gaan naar huis.

Heel even valt het weeë gevoel van haar af, als ze de bruine deur van de kamer ziet, en haar hand op de knop legt. Maar aan de andere kant van de deur wacht er genoeg om dit oogenblik van lust en flinkheid uit haar hart te jagen. Ze vindt vader en Peter stil voor zich heen kijken aan tafel.

Moeder is veel erger. Het is beter om bij haar te waken, heeft de dokter gezegd.

Peter vertelt het, en vader beurt geen enkele maal zijn diep gebogen hoofd.

,,Ja, kind'', zegt hij dan heesch, ,,ze is veel slechter dan ze zelf denkt...'' Morgenochtend komt de dokter terug.

Als Willem thuis komt, schrikt Marie wakker uit den dommel. Ze heeft vader bepraat om boven wat op haar bed te gaan liggen en Peter is met hem mee gegaan, omdat zij toch beslist zelf bij moeder wilde blijven.

Wat kan een man doen bij een zieke vrouw, die telkens een beetje kreunt, en voor wie je toch niets kunt zijn dan een donker ding met zachte handen die het kussen weer hoog en koel maken, en die een glas water aan de droge lippen zetten?

Een paar woorden zijn ook voor Willem genoeg. Hij was vol van de dingen en de menschen uit zijn eigen leven, en nu ineens stroomt dat alles, plotseling en kil makend uit hem weg. Hij blijft met zijn jas in zijn handen staan.

,,God, Marie, is het zoo erg?"

,,De dokter zei tegen vader dat we nog niet direct ongerust hoefden te zijn, maar ze heeft nu al vanaf dat ik thuis ben, geen woord meer gezegd".

Marie gaat de alcoof weer in. Willem ziet hoe ze oplost in den donker daar binnen. Hij legt zijn jas over een stoel, en zijn hoed op de tafel.

Dan gaat hij in de leunstoel zitten, met zijn gezicht naar de glazen deuren, en begint het pijnlijk rekenen met zichzelf, nu de hardste kant van het leven zoo stijl en plotseling voor hem is op-gerezen.

Straks, toen hij nog zat na te praten in de les, toen moet het dus al begonnen zijn. Er staan twee bordjes met brood op tafel. Vader en Peter! Het zijne blijft ook onaangeroerd. Zijn mond kan niet eten. Zijn mond kan alleen maar trillen, vrij uit en hevig, dat het soms bijna bibberen wordt om de vreemde angst die groeit in zijn lijf.

Hij hoort hoe boven een bed kraakt. De kraan druppelt boven de gootsteen. Er gaan stappen over de straat.

Moeder hoest.

Voorzichtig, kort en droog, alsof iedere moeite om de benauwenis los en open te hoesten, toch tevergeefsch zal zijn.

Nu is deze Willem Jansen niet langer een heer die door het noodlot geketend is aan een klein huis en aan arbeidersmenschen. Hij heeft geen enkel gevoel meer in zich dan dat van een kind dat zijn moeder verliezen gaat. Hij weet dat zijn leven al jaren ergens anders zijn vreugde en zijn wenschen zocht, en dat moeder hem nooit is gevolgd in de andere wereld die hij veroveren wilde. Zij kende zijn zonden en zijn blijdschappen niet. Maar hij weet nu dat ze al die jaren van hem heeft gehouden, en vurig verlangd heeft dat hij weer zonder terughouding haar kind zou zijn.

Nu gaat ze weg. Ze gaat dood.

Ze zal er één oogenblik nog zijn, en een vòlgend oogenblik niet meer. En hoe zal hij haar dan zeggen, dat al dat andere maar bijzaak was? Dat hij nooit werkelijk van haar is los geraakt, en nooit werkelijk van Peter en van vader en Marie? Dat alles maar buitenkant was, maar troebele ergernis om wat zijn hoogmoed niet langer verdragen kon?

Hij zit in de leunstoel en vaster gaan zijn vingers rond het hout. Daar, in de rieten stoel zat ze avond aan avond, en het láátste wat hij tegen haar heeft gezegd, komt nu opnieuw, vurig en pijnigend, liggen in zijn mond: „och mensch, bemoei jij je daar nou niet mee, want dat zijn dingen waar jij geen verstand van hebt".

Verstand, verstand van zijn beuzelachtige, magere wetenschap, van de onbelangrijke dingen die in zijn egoïstisch leven waarde hadden.

Hoe moet hij dat goed maken, en haar zeggen dat al zijn wetenschap immers ijdel en dwaas was, en heel zijn leven maar leelijk en slecht is geweest naast haar stralende heiligheid?

Hij wéét het nu. Hij weet het nu vast en zeker, en vraagt waarom het hem vroeger dan altijd verborgen bleef? Moeder en de anderen, dat is één, dat is één orde van menschen, en hij stond daar buiten, omdat hij zelf niet een van de hunnen wilde zijn.

Hij gaat tot voor de deur van de alcoof, en fluistert „Marie". Nog eens, en weer, tot hij opnieuw een gestalte uit het harde donker ziet opstaan.

„Ben je nog niet naar bed? Wat is er? Moeder slaapt nou gelukkig".

„Neen, neen", zegt Willem.

Dan gaat hij naar zijn kamertje-alleen; voor hij het

deurtje open doet, loopt hij naar Peter's bed en zegt met een stem vol tranen ,,Wel te rusten, Peter''. Peter slaapt.
Dan doet Willem Jansen de schoolmeester zijn witte boord af, knielt voor zijn bed, en klaagt zich zelven aan van zóóveel eigenliefde en zóóveel daden als er noodig waren om vreemd te worden aan de levens van het eigen gezin.

's Morgens is altijd alles ànders. Wat 's avonds tevoren onafwendbaar dicht bij en onontkoombaar gelijkt, het zweeft nu verder van het eigen leven, en de hoop reikt den mensch zonder aarzeling de hand.
Vader komt in zijn overhemd in de alcoof, en vindt daar twee vrouwen die slapen; Marie op zijn plaats in het bed. Peter maakt koffie en daarbij eten ze de boterhammen van de vorige avond op.
,,Marie moet nou maar thuis blijven'', zegt Peter tegen vader. Die moet dat dan maar even gaan zeggen om negen uur.
Alles is helderder; Peter durft weer zachtjes te fluiten als hij het water bij de koffie schenkt. Alleen Willem is anders. Mischien is het een beetje kinderachtig, dat hij nu de stoel voor vader aanschuift, en dat hij het laatste plakje kaas naast Peter's bord heeft neergelegd.
Het zijn nu eenmaal kleine daden, waardoor een mensch zijn groote bedoelingen bewijst.
Marie komt uit de alcoof om zich te gaan wasschen. Moeder slaapt nog, en zij denkt dat die lange slaap haar verkwikken zal.
Als vader haar zegt, dat ze maar thuis moet blijven zoo lang dit erge duurt, zegt ze alleen maar dat zij ook denkt dat dat nu wel beter is.

XXXII

Kapelaan de Zeeuw is zijn boodschap een poosje vergeten, maar eindelijk heeft hij vrouw Jansen dan toch opgegeven aan de presidente. Die kijkt nu wie er aan de beurt is, en vult een groene briefkaart in, waar ze het adres van Willy van Duin op schrijft. *Spoed gewenscht,* schrijft ze er bij, want kapelaan de Zeeuw zei eerlijk dat het hem al een tijdje geleden was opgegeven.

Zulke dingen moeten zoo zijn, dat is geen toeval meer.

Bij het ontbijt ligt die kaart op tafel, en een van de meiden komt mevrouw vertellen dat de vader van Marie er is geweest. Om te zeggen dat die vandaag, en misschien de eerste dagen wel niet, komen kan. Haar moeder is ziek, en er is niemand anders die haar op kan passen.

Dan is de meid de kamer weer uit, en kan mevrouw van Duin ongestoord haar meening over dit geval zeggen.

Het is in een woord schandelijk. Zelfs àls het nu waar is, en het kan gemakkelijk niet waar of schrikkelijk overdreven zijn, is het nòg geen manier om maar dadelijk weg te blijven.

Plichtsbesef kent dat soort menschen niet.

En dan uitgerekend op een dag dat de groote salon een beurt moet hebben, omdat alles nog vuil is van dat luidruchtige souper!

Willy zit al den tijd dat ma spreekt met de kaart in haar hand.

„Toch is het misschien erger dan U denkt, ma, want nou vanmorgen komt er juist een kaart of ik die moeder wil gaan bezoeken".

„Néén? En ga je?"

„Ik vind het beroerd dat mij dit nu juist moet treffen; om daar bij Marie thuis voor zachte engel te gaan spelen".

,,Nou, ik geloof tòch dat ik het maar doen zou. Dan kun je meteen eens kijken of het wel zoo erg is. Haar vader was bij pa in de fabriek, dus het is eigenlijk heel gewoon dat jij daar nu juist naar toe gaat''.

,,Ik zal toch maar wachten tot morgen. Als Marie dan niet terug is, zal ik wel gaan''.

Daarmee is Willy niet van de zaak af. Ze neemt de kaart mee naar boven, en als ze rondgaat in haar kamer, ziet ze het groene stukje papier voortdurend op tafel liggen.

Hoe zou ze daar ontvangen worden? Bij andere menschen kun je heel gewoon doen, en als je dan je geld hebt afgedragen hoef je niet lang meer te blijven. Maar hier is Marie er bij. Die zal haar aankijken en luisteren naar wat zij zegt...

De dokter is geweest, en toen hij de deur achter zich dicht trok, nam hij het licht mee dat in den morgen weer in het kleine huis was opgegaan.

,,Je vrouw is héél zwak, Jansen, en je moet vooral niet denken dat het niet ernstig is. Ik zal morgen weer terug komen; iets anders doen kunnen we niet. Afwachten is de boodschap. Als ze erger wordt, dan stuur je maar, dan kom ik natuurlijk direct''.

Afwachten. Dat zegt de dokter. Hij meent het niet kwaad, maar hij gaat nu naar een kind dat de bof heeft en dan naar een oude heer met rheumatiek, en tegen twaalf uur is hij vrouw Jansen vergeten. Dat moet hij ook wel. Maar voor de menschen rond moeders bed wordt dat afwachten nu een martelende bezigheid.

Niemand kan er eten. Moeder zegt niets, en als iemand haar iets vraagt, dan knikt ze alleen maar of ze probeert te glimlachen. Als het schemert zegt ze heel zachtjes: ,,wordt het nu al wéér donker?'' en dan ineens gaat de

adem weer vlugger en fijner over de lippen, en buigt de slaap over haar gezicht.

De nacht komt vroeg, met windvlagen en regen, en dekt met zijn harde stem het huis, waarin menschen worstelen met duizend zorgen en een adembenemend verdriet.

Moeder is al wakker als vader bij haar komt. Ze wenkt met de hand. Hij ziet dat haar gezicht weer magerder is, en op haar wangen staan twee kleine roode vlekken. Ze legt de hand op de borst.

„Je moest nou de pastoor maar roepen", zegt ze.

Vader komt terug in de kamer. Zijn gezicht staat wit, rond zijn harde, vreemde oogen.

Peter springt op Willem's fiets en is al weg, voor Marie naar beneden gekomen is. Ze vindt vader snikkend aan het bed; Willem staat doodstil tegen de deurstijl.

Nu komt het over hen, en niemand is er nog sterk genoeg om het terug te dringen. Ze zeggen geen troostende woorden meer tegen elkaar, en hoe kan dat ook, nu ieder aan zijn eigen hart genoeg heeft?

Moeder heeft een paar maal even geschreid. Twee dikke tranen die opstaan in de ooghoek, zwellen en ronder worden, en dan plots zich zelf verliezen over de trillende wangen. Haar adem hijgt.

Telkens zwaarder, telkens moeilijker, en met meer geluid.

En wat doet dan een Roomsche vrouw, al staat ze voor de eerste maal in haar leven bij een bed waarin een leven gaat eindigen? Ze neemt de twee kandelaars van de kast, en, terwijl ze langzaam en met een mond die niet stil kan zijn, haar Weesgegroeten bidt, veegt ze de stof uit de ribbeltjes er om heen. Dan haalt ze boven van Willems kamer het kruis dat staan kan, en neemt een servet uit de kast.

Het servet dat moeder met Kerstmis en Paschen midden op tafel lei, en waarin ze palmtakjes vouwde, terwijl de anderen nog zongen in de kerk.

Stil gaan haar voeten heen en weer, en als haar mond even zwijgt, hoort ze het schreiend bidden van vader en het droge fluisteren van Willem.

,,Och Jezus, neem haar nog niet weg", bidt vader.

Het is goed te sterven als een schaap van de ware kudde, want als de Herder komt, en Zijn schaduw valt over de legerstee, dan nemen de zwarte gestalten de vlucht, en de angsten die vleugels hebben.

Peter trok aan de bel, en hij trok hard. Dat màg als er leven en zaligheid mee gemoeid zijn; de meid van de pastoor vraagt dan nooit wat er gaande is. Zij kent die gezichten vol angst en vol verdriet; ze loopt naar binnen en zegt aan wie ze daar vindt: ,,Gauw eerwaarde. Ze zijn er van Jansen voor de laatste sacramenten".

Ja, ze zijn er van Jansen voor de laatste sacramenten. Iets anders hebben ze nooit aan de kerk gevraagd, en iets anders zullen ze niet vragen.

Ze vragen om Jezus en ze hebben haast. Ze kunnen niet op Hem wachten, omdat Hij immers het eenigste is wat arme menschen hebben, als zelfs het leven hen niet langer bergen wil?

De kapelaan laat zijn ontbijt staan. Er bestaan geen priesters die nog eten van brood en spijzen, als hen gevraagd wordt om het brood van Christus te gaan deelen aan wie er op wacht. Hij gaat de kerk in. Hij gaat het altaar op en hij beurt God uit zijn wachthuis. Dan legt hij zijn hand beschermend om het zakje van zijde, en loopt de kerk uit. De menschen zien hoe hij snel doorstapt; zij nemen hun hoeden en hun petten af, en vragen zich zelf af waar het ditmaal mag zijn. Maar niemand

vraagt het aan de kapelaan. Die ziet niets op straat, zijn oogen zien verder, dieper, naar binnen toe. Hij denkt hoe onwaardig zijn hand is rond dit Allerheiligste, en hij zegt kleine woorden tegen God, omdat hij toch ook maar een lam is, nu God Zelf naar de kudde schreidt.

Ze hebben gedacht dat moeder wat eten wilde, al begrepen ze dat niet. Maar toen het brood en de melk kwamen, heeft ze haar hoofd teruggetrokken, en Willem heeft het op de stoel bij het bed gezet. Daar staat het nu, fier en wit, brood dat een mensch kan voeden en dat uit de grond is omhoog gestegen, omdat het dienen wil.

De kapelaan komt zonder bellen binnen; als hij de bursa op tafel zet, snikt vader nog harder. Ze knielen rond de tafel, terwijl Jansen dieper en dieper met zijn hoofd in de sprei gebogen ligt.

Moeder heeft het benauwd. Haar handen gaan heen en weer over de lakens, en haar gezicht zwelt om het zware zwoegen van de lucht door haar beknelde keel.

Verder mag ik dit niet vertellen.

Jezus is in de kamer, en dat moet een mensch niet probeeren te zeggen, want het is te groot. Hij zelf schreef nooit een enkele letter dan éénmaal in het zand, en voor iemand het gelezen had, wischte Hij het stof weer over die woorden.

Moeder ligt nu, met het hoofd wat hooger; haar lichaam herinnert zich zoo zeer de Schepper, dat het niet langer in opstand komt. Haar lippen staan even van een, en daartusschen gaat rustig de adem in en uit.

Nu zal dit arme, moede lijf nog de zalf der Koningen ontvangen, en dan zal het heerlijk zijn...

Waarom neemt God nu nog niet, wat Hij zich zelf

bereiden wilde? Waarom talmt Hij nu nog, nadat Hij Zijn priester deed bidden bij dit bed, en allen die haar minden rond haar verzamelde? Gespijsd, gezuiverd en ontbonden heeft hij haar, en rustig deed het oude, heilige woord haar uitgeleide, tot aan de poorten van Zijn wachtende eeuwigheid. Het leven moet hier toch immers eindigen, en waarom zou het dan nu niet stil en behoedzaam terug gaan uit dit schepsel?

Er zal een heilige herinnering aan haar blijven, en ieder die hier geknield het bitter oogenblik verwacht, vraagt vurig om te mogen zijn zooals zij was in al haar dagen. Zij zal in de liefde zijn van dit meisje en van de jongen die naast haar knielt. Ze zal ongeduldig verlangd worden in het bidden van deze man die haar trouw was. Ze zal wakend zweven over het leven van twee sterke zonen die haar ter eere zijn.

En als hier naast een jonge moeder voelt hoe een nieuw leven aan haar jong lijf ontspruit, dan zal ook daar haar naam in blijdschap gezegend zijn.

Nu komt voor de eerste maal een kind van de rijken in dit huis te gast, en niemand is er die haar de deur ontsluit. Zij gaat binnen in stilte en in verlegenheid en zelfs haar kloppen op de kamerdeur wordt niet gehoord.

Dan staat ze in de kamer, en bevangt een duizeling haar oogen om wat zij ziet.

Met vruchten en met bloemen is zij gekomen, en hier wordt niets dan verdriet gevraagd en een mensch dat in tranen zich zelf met een ander mensch versmelten kan.

Willy staat bij de tafel. Peter hoort hoe zij de tasch neerzet, en als hij haar ziet komt hij bij haar staan.

„Ik kom van de Vereeniging...", stamelt ze.

Wat gebeurt er nu in deze man vol kracht en sterkte? Zijn mond sluit zich vaster opeen.

„Moeder gaat dood", zegt hij. Dan wijst zijn hoofd in de richting van die knielen rond het bed.

Daar staat ze nu, in haar donkere mantel voor het ziekenbezoek. Met haar versterkende dingen en met haar bloemen. Ze ziet Marie, die niet opkijkt. Ze ziet de anderen, en niemand wendt zich tot haar.

Dan gebeurt ook met haar wat niemand verhoeden kan. Haar keel wordt dik. Haar handen gaan in-een als zochten ze steun bij elkaar. Ze gaat tusschen de menschen en zoekt een plaats waar ze knielen kan.

Het eerste bezoek bij den arme wordt door de rijke knielend gebracht. Tusschen Willem en Marie laat ze zich neer.

Als ze knielt stoot ze tegen de stoel, dat het brood er af rolt tot voor het bed.

Misschien zal moeder nog uren leven; misschien zal ze dadelijk plotseling voor éénmaal nog diep ademen en dan ontslapen zijn; maar nu, nu opent ze de oogen. Ze ziet langzaam, heel langzaam naar vader, die zijn natte gelaat tegen haar hand gedrukt houdt. Ze ziet naar Peter en naar Willem en naar Marie. En dan ziet ze Willy.

Er komt geen verbazing meer op haar gelaat.

Wie, aan die zooveel reeds klaar geworden is, zal zich verbazen?

Ze steekt haar hand uit naar dat blonde hoofd dat zoo schokkend vol snikken is, en legt een ruwe moegewerkte hand op de zachte haren.

En dan... dan ziet ze het brood.

Het witte brood dat op het vloerkleed ligt, als was het er neer gevallen van zoo hoog, dat nooit voor dezen menschenhanden het beroeren konden. Het heilige brood van de arbeid, van de honger, van de verzadiging.

Haar arm gaat op van het dek en strekt zich uit. Haar zuchtend lijf bukt zich met kleine schokken voorover. Dan ligt het brood in hare hand, en haar hand ligt er overheen op het laken. Beschermend, streelend; met een welving vol eerbied en teederheid.

Haar vingers gaan langzaam dicht. Dicht om het brood dat gevaar liep vertreden te worden, en dat zij voor zich legde, op de hoogte van haar hart.

Nu vat Jezus haar nog vaster bij de hand, en begint met haar de tocht tusschen Zijn sterren.

Utrecht, in het licht van Allerheiligen, 1933.

HARTEN EN BROOD

een roman, werd door Albert Kuyle geschreven in zomer en najaar 1933, naar het gelijknamig filmscenario van zijn hand.

Van Albert Kuyle verscheen vroeger:

VERZEN

Seinen, Dekker en van de Vegt, Utrecht-Nijmegen.

Songs of Kalua, (IIe, definitieve uitgave), De Gemeenschap, Utrecht.

PROZA

Zeiltocht, novelle, Boosten en Stols, Maastricht.

Van pij en burnous, (in samenwerking met Albert Helman), De Gemeenschap, Utrecht.

De Bries, De Gemeenschap, Utrecht.

Weerlicht, N.V. Paul Brand's Uitgeversbedrijf, Hilversum.

IN VOORBEREIDING

Jonas, roman, De Gemeenschap, Utrecht.

Alarm, (ingeleid door Anton van Duinkerken), Vox Romana, Schiedam.

Tusschen Keulen en Parijs, (reisnotities).

Het huis van de schilder (privé-druk).

De Roode Kardinaal (biografie).

Het houteren manneke.